

J a n j a Ž m a v c

GOVORNIŠKE PREDVAJE

Priročnik za sestavljanje besedil
na osnovi antičnih
progymnasmata

DIGITALNA KNJIŽNICA / COMPENDIA / 3

PEDAGOŠKI INŠTITUT / 2013

GOVORNIŠKE PREDVAJE

OK

J a n j a Ž m a v c

GOVORNIŠKE PREDVAJE

Priročnik za sestavljanje besedil
na osnovi antičnih
progymnasmata

Janja Žmavc, *Govorniške predvaje. Priročnik za sestavljanje besedil na osnovi antičnih progymnasmata*
Univerzitetni učbenik

Zbirka: *Digitalna knjižnica*

Uredniški odbor: dr. Igor Ž. Žagar (glavni in odgovorni urednik), dr. Jonatan Vinkler, dr. Janja Žmavc,
dr. Alenka Gril

Podzbirka: *Compendia (univerzitetni učbeniki)*, 3

Urednica podzbirke: dr. Janja Žmavc

Recenzenta: dr. Jerneja Kavčič, dr. Gregor Pobežin

Oblikovanje, prelom in digitalizacija: dr. Jonatan Vinkler

Izdajatelj: *Pedagoški inštitut*

Ljubljana 2013

Zanj: dr. Mojca Straus

Naklada izdaje na CD-ju: 100 izvodov

Izdaja je primarno dostopna na <http://www.pei.si/Sifranti/StaticPage.aspx?id=136>

Imetnica moralnih avtorskih pravic na tem delu je Janja Žmavc; imetnik stvarnih avtorskih pravic je izdajatelj. To delo je na razpolago pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5 (priznanje avtorstva, nekomercialno, brez predelav). V skladu s to licenco sme vsak uporabnik ob priznanju avtorstva delo razmnoževati, distribuirati, javno priobčevati in dati v najem, vendar samo v nekomercialne namene. Dela ni dovoljeno predelovati.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

808.5(035)(086.034.44)

ŽMAVC, Janja

Govorniške predvaje [Elektronski vir] : priročnik za sestavljanje besedil na osnovi antičnih progymnasmata : univerzitetni učbenik / Janja Žmavc. - Ljubljana : Pedagoški inštitut, 2013. - (Zbirka Digitalna knjižnica. Compendia ; 3)

Dostopno tudi na: <http://www.pei.si/Sifranti/StaticPage.aspx?id=136>

ISBN 978-961-270-160-4 (CD-ROM)

ISBN 978-961-270-161-1 (pdf)

ISBN 978-961-270-162-8 (swf)

ISBN 978-961-270-163-5 (zip iso)

266848000

Vsebina

<i>Retorika pred retoriko ali ko praksa prehití teoríjo</i>	9
<i>Kratka historična in konceptualna opredelitev govorniških predvaj</i>	15
<i>Govorniške predvaje za današnje rabo</i>	21
Zgodba (mýthos/fabula)	25
Pripoved (diégema/narratio)	27
Anekdota (khreía)	31
Pregovor, maksima (gnóme/sententia)	35
Zavrnitev (anaskeuέ/refutatio) in okrepitev (kataskeuέ/confirmatio)	39
Topos (koinós tópos/locus communis)	45
Hvalnica (enkómion/laudatio) in graja (psógos/vituperatio)	51
Primerjava(sýncrisis/comparatio)	57
Karakterizacija (ethopoiía)	59
Opis (ékphrasis /descriptio)	63
Trditev (thésis)	65
Razprava o zakonu (nómou eisphorá/legis latio)	71
<i>Dodatek 1: Topoi: črna skrinjica argumentacije (Igor Ž. Žagar)</i>	77

<i>Dodatek 2</i>	<i>103</i>
<i>Povzetek</i>	<i>105</i>
<i>Summary</i>	<i>107</i>
<i>Literatura</i>	<i>109</i>
<i>Imensko in stvarno kazalo</i>	<i>113</i>

Retorika pred retoriko ali ko praksa prehit teorijo

Priročnik, ki je pred vami, je nastal kot rezultat večletnih izkušenj s poučevanjem retorike in argumentacije na različnih slovenskih univerzah kakor tudi skoraj desetletnega raziskovanja retorike in argumentacije, njenih teoretskih konceptov, historičnih vidikov ter še zlasti pomena in vloge, ki ga imata oziroma naj bi ga imeli v sodobnem javnem diskurzu.¹

V Sloveniji imata retorika in argumentacija kot »resni«² disciplini še vedno postransko vlogo, zato se tudi redko poučujeta kot samostojni izobraževalni vsebini.² A na tem mestu ne bomo problematizirali omenjene okoliščine, temveč nagovarjamo vse tiste morebitne učne module in programe, kjer vendarle obstajata prostor in pripravljenost za ustrezno obravnavo retoričnih in argumentativnih principov. Tovrstnim oblikam izobraževanja so torej v največji meri name-

1 Prof. dr. Igorju Ž. Žagarju, se katerim sem sodelovala (in še sodelujem) pri izvajanju univerzitetnih predmetov o retoriki in argumentaciji, se zahvaljujem za vse kritične pripombe, nasvete in spodbude pri izboljševanju prenosa omenjenih vsebin v slovenski izobraževalni prostor.

2 Več o problematiki poučevanja retoričnih in argumentativnih vsebin pišemo v monografiji *Vloga in pomen jezika v državljanski vzgoji. Komunikacijska kompetenca kot nujna sestavina odgovornega državljanstva*. (Digitalna knjižnica, Documenta 2). Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2011. [Http://www.pei.si/Sifranti/StaticPage.aspx?id=105](http://www.pei.si/Sifranti/StaticPage.aspx?id=105).

njena pričujoča poglavja, čeprav je priročnik uporaben pravzaprav za vsakogar.

Njegov namen je drzen, morda celo predrzen. S kratkimi pisnimi vajami želi omogočiti uporabnici in uporabniku, da v praktični, neposredni obliki usvojita temeljne koncepte, principe in strategije prepričevanja in utemeljevanja. Povedano z drugimi besedami, skozi opravljanje štirinajst različnih pisnih nalog uporabnica in uporabnik pričujočega priročnika postopoma pridobita nekaj osnovnih retorično argumentativnih veščin: od izrazito upovedovalnih, narativnih tehnik pa vse do prepričevalnih in argumentativnih mehanizmov, ki vsebujejo tako razumevanje retorične situacije (tj. oceno govorca, občinstva in primernege jezika) kot tudi opredelitev spornega stališča in konstrukcijo argumentov, ki to stališče podpirajo ali mu nasprotujejo.

Priročnik tako ponuja neke vrste bližnjico, saj jima omogoča neposredno izkušnjo z retorično prakso, ne bi za to morala preštudirati tudi 2500 let razvoja retorične teorije. A to nikakor ne pomeni, da od njiju ničesar ne pričakuje in ne zahteva »v zameno«. S prepričljivostjo in utemeljenostjo je pač tako, da moramo v iskanju njune uresničitve v ozir vedno znova jemati marsikaj in marsikoga. Zato priročnik od uporabnice in uporabnika pričakuje zlasti stalno pripravljenost za poglobljeno raziskovanje in obravnavo najrazličnejših družbenih in kulturnih fenomenov, brskanje po spletu, listanje po časopisju, prebiranje strokovne in druge literature. Na drugi strani pa brez zadržkov zahteva disciplino misli in jezika, ki se tako ali drugače odraža v končnih pisnih izdelkih, sestavljenih po jasnih navodilih. Prav slednja, to je disciplina (in če *mutatis mutandis* izhajamo iz definicije iz SSKJ, ki pravi, da gre za »podrejanje, podreditvev pravilom, predpisom, ki so obvezni za vse članke kake skupnosti«), je namreč lastnost, ki je temeljno skupna tako retoriki kot argumentaciji. Obe diskurzivni praksi v najširšem smislu določajo pravila, ki se jim mora govorka ali govorec *podrediti*, če želi prepričati svoje poslušalce, da so stvari takšne, kot trdi, da so. In zlasti za disciplino v smislu (samo)obvladovanja bodisi na ravni vsebine, njene organizacije ali predstavitve se zdi, da prepogosto umanjka, kadar nas nekdo nagovarja.

Zato končni namen te drobne knjižice niso vaje v ustvarjalnem pisanju (čeprav jo je navsezadnje mogoče videti tudi v tej luči), temveč gre bolj za usvajanje konkretnih strategij prepričevanja in utemeljevanja. V posameznih nalogah so te strategije prepoznavne zlasti kot principi razčlenjevanja, ki so zamejeni s specifičnimi (kontekstualnimi) okoliščina-

mi. To pomeni, da kot take sicer nujno zahtevajo premislek tudi na ravni jezikovnih oziroma slogovnih izbir, a predvsem pomenijo podreditev strukturi, ali še boljše *taktiki strukture* (če ohranimo aluzijo na starogrško besedo za retorično strukturo, ki je *táxis*). Ko namreč enkrat že (približno) vemo, kaj želimo o nečem povedati, je za želen učinek zlasti pomembno znati določiti, v kakšnem vrstnem redu in kako bomo to predstavili. Struktura in ubesedenje sta namreč tisto zunanje ogrodje misli, v katero je vedno ujeta naša preliminarna ocena, komu bomo govorili in v kakšnih okoliščinah. Če ta proces znamo ozavestiti v smislu disciplinirane razčlenitve in selektivnih jezikovnih izbir znotraj teme govora (ali že oblikovanega besedila), potem obstaja večja verjetnost, da bomo uspešnejši pri nagovoru svojih poslušalcev ali bralcev.

Priročnik je zasnovan tako, da v osrednjem delu v dvanajstih kratkih poglavjih obravnava posamezne antične govorniške predvaje ali *progymnásmata*.³ Praktične naloge, ki so sestavni del omenjenih poglavij, v svoji strukturi, funkciji in rabi jezikovnih strategij v glavnem ohranjajo antično podobo, torej tudi starogrške in latinske strokovne izraze, ki so transliterirani in opremljeni z naglasi.⁴ V luči aktualizacije smo vaje priredili le na ravni vsebine, to je na ravni izbora tem, ki jih predlagamo pri reševanju posameznih nalog. Pri tem moramo poudariti, da to, kar je danes ohranjeno od antičnih govorniških predvaj, niso priročniki z vajami za učence, temveč priročniki z navodili za učitelje govorništva. Zato so tovrstna besedila drugačna od tega, kar predstavljamo v našem prikazu. Predvsem gre za bolj ali manj strnjena besedila, ki tematko obravnavajo sicer v zelo jasni strukturi, a niso zasnovana kot neposredna navodila za pisanje, temveč kot nasveti za poučevanje. Pričujoči priročnik je zasnovan nekoliko drugače, saj neposredno nagovarja »učenko« ali »učenca« oziroma posameznico ali posameznika, ki bi se želela izuriti v tovrstni veščini.

Vsako vajo zato najprej na kratko predstavimo in pojasnimo njene operativne cilje, torej tiste veščine, ki jih bosta uporabnica in uporabnik lahko neposredno usvojila po opravljeni nalogi. Nato v obliki jasnih na-

3 Pri izboru in strukturi v obliki navodil smo deloma izhajali iz Aftonijevega in Psevdo-Hermogenovega priročnika, deloma pa smo zgledovali po Burtonovi posodobljeni razporeditvi, ki vključuje vse relevantne antične vire (tako izvirne progimnazne kot tudi Kvintilijanove in Senekove opredelitve predvaj). Prim. »Silva Rhetoricae«. www.rhetoric.byu.edu. (17. 4 2013).

4 V poglavjih, kjer obravnavamo posamezne predvaje, se pogosto pojavljajo besede, ki zaznamujejo ustaljene kategorije, pojme in koncepte zlasti v okviru jezikoslovja in literarne teorije (npr. zgodba, anekdota, pripoved, topos itn). Kadar so takšne besede rabljene v pomenu konkretnih retoričnih vaj ali retorične veščine v najširšem smislu, so v besedilu vedno označene z ležečo pisavo.

vodil predstavimo konkretno nalogo in nato še praktičen zgled, kako je nalogo mogoče izvesti.⁵ Ne glede na to, da so vaje zasnovane v zaporedju, ki predvideva postopno usvajanje retoričnih strategij, to ne pomeni, da je treba opraviti vse naloge, ki so del posameznih vaj, in v zaporedju, kot so navedene. Uporabnica in uporabnik sta se z nekaterimi strategijami in principi morda že dodobra seznanila bodisi v okviru formalnega izobraževanja (npr. pri pouku materinščine) bodisi posamezne principe pripovedovanja, karakterizacije ipd. preprosto obvladata in bi se želela izuriti, denimo, v argumentaciji. V takšnih primerih velja pričeti pri vaji, kjer se prvina, ki jo želimo usvojiti, prvič pojavi kot eden od ciljev, in nato opraviti še vse tiste naslednje vaje, kjer je mogoče to prvo utrjevati.⁶

Prav tako je vse naloge mogoče izvajati v različnih oblikah: lotimo se jih lahko individualno ali v manjših skupinah. Zlasti slednja oblika bi utegnila biti zelo plodna, kadar naloga zahteva iskanje in konstrukcijo argumentov, obenem pa se ob pripravi besedila lahko vadimo tudi v konstruktivni razpravi. Posamezne naloge z manjšimi prilagoditvami je mogoče obravnavati že v zadnjem triletju osnovne šole, v nespremenjeni obliki pa v srednji šoli in zlasti v visokošolskem izobraževanju kakor tudi v programih neformalnega izobraževanja za starejše.⁷

Zgled, katerih funkcija je v prikazu praktičnega delovanja »navodil«, ponekod ohranjamo kar antične, ponekod smo jih kot skice zasnovali sami.⁸ Razlog, da smo se odločili za časovno »mešanico« kon-

5 Nekatere vaje ne vsebujejo praktičnega zglede iz dveh razlogov: prvič, kadar vaja predstavlja vsebinsko dopolnitev predhodne vaje (tj. *okrepitev/zavrnitev*; *hvalnica/graja*), praktičnih zgledov nismo navedli, ker želimo že ob prebiranju izhodiščnega primera neposredno spodbuditi uporabnico in uporabnika k čim bolj ustvarjalnemu in samostojnemu razmišljanju; drugič, kadar je vaja v svojem cilju zgolj ponavljanje že osvojenega iz prejšnjih vaj (tj. *primerjava*; *opis*), bi bil zgled ob jasnih navodilih odveč.

6 Ob koncu priročniku v obliki dodatka in z dovoljenjem avtorja pridajamo še besedilo Igorja Ž. Žagarja *Topoi – črna skrinjica argumentacije*. Razlog za našo odločitev je v tem, da se v okviru programov pojavljajo izrazi *topos*, *topoi*, *topike*, ki veljajo v retoriki za kompleksne in nikoli dovolj natančno pojasnjene pojme. Zaradi tega je različno tudi njihovo pojmovanje, ki je pogosto tudi neustrezno. Da bi se izognili morebitnim nejasnostim razumevanja v kontekstu predvaj in obenem ohranili osnovo strukturo priročnika, ki ne dopušča predolgega pojasnjevanja posameznih elementov, smo dodali razpravo, kjer so omenjeni pojmi teoretsko ustrezno razdelani.

7 V primeru uporabe v okviru v osnovnošolskih programih je pričujoči priročnik namenjen kot pomoč učiteljem pri pripravi poenostavljenih vaj opisovanja, povzemanja, argumentiranja ipd.

8 Pri prevodu in priredbi grških primerov vaj smo se naslanjali na dva angleška prevoda (Kennedyev prevod Psevdo-Hermogena in Aftonija ter Heathov prevod Aftonija), ker nam izvorna besedila zaradi različnih okoliščin žal niso bila dosegljiva. Četudi je tovrstno početje precej tvegano zaradi morebitnih nepravilnosti v razumevanju, povejmo v zagovor, da veljata oba avtorja za velika poznavalca tako stare grščine kot antične retorike, prav tako se njuna prevoda bistveno ne razlikujeta. Zato upamo, da smo v največji meri ohranili smisel starogrških izvirkov.

kretnih primerov je v našem trdnem prepričanju, da so antični primeri retoričnih vaj lahko tudi danes povsem aktualni (če na tem mestu nekoliko v ozadje postavimo običajno stališče o kulturno-civilizacijski vlogi antičnih besedil), da lahko še vedno neposredno nagovorijo trenutne družbeno kulturne pojave in da jih je obenem mogoče uspešno s-postaviti s sodobnim diskurzom tudi na ravni jezikovnih izbir.

Govorniške predvaje v obliki, kot jih predstavljamo, so v slovenskem prostoru morda nekaj novega in/ali nenavadnega, toda poudariti moramo, da so bila (in so v veliki meri še vedno) tako *progymnasmata* kot tudi *declamationes* ali govorne deklamacije (kot njihove naslednice v antični izobraževalni vertikali) sestavni del zahodno evropske tradicije izobraževanja. Njihova dobra lastnost je, kot bomo podrobneje prikazali v nadaljevanju, izjemna strukturiranost v obliki zelo eksplicitnih navodil. Obenem predstavljajo progimnazmi naravno zaporedje vaj iz branja, pisanja in govornega nastopanja, postopoma pa si sledijo tudi po stopnji zahtevnosti. Zato v svetu še vedno veljajo za zelo učinkovite vaje, s pomočjo katerih je mogoče uspešno razvijati besedne spretnosti v najširšem pomenu.

Kratka historična in konceptualna opredelitev govorniških predvaj¹

Govorniške predvaje ali *progimnazmi* (*progymnasmata* > gr. *pro* ‚pred‘ in *gymnasmata* ‚vaje‘), kot so jih poimenovali v antiki, so bile v retorskih šolah uvodne vaje, ki so dečke pripravljale na naslednjo stopnjo urjenja v govorništvu, na *govorne deklamacije*.² Progimnazmi so bile vedno pisne vaje, pri katerih so se učenci s pomočjo namišljenih primerov vadili v sestavljanju besedil in ponavadi so z najpreprostejšimi pripovedmi in opisi pričeli že v osnovnih šolah (med 7. in 11. letom). Predstavljale so torej prvo obliko urjenja v retoriki in so kot samostojen sklop (ali neke vrste učna vsebina) verjetno nastale v obdobju helenizma (3. stol. pr. n. št.), ko na ozemlju, ki ga je osvojil Aleksander Veliki (in v matični Grčiji), nastane večje število šol, kjer so izvajali tudi govorniški pouk. Ni znano, kdo je zasnoval predvaje v obliki, kot se je uveljavila v priročniški tradiciji. Domnevno naj bi bil z njihovim oblikovanjem povezan Hermagoras (2. stol. pr. n. št.), go-

1 Nazornejši prikaz razvoja govorniških vaj v antični retoriki kakor tudi njihovo umestitev v antični izobraževalni sistem je mogoče najti v Babič (2006: 69–74).

2 Izraz *progymnasmata* se prvič pojavi v razpravi *Retorika za Aleksandra* (*Rh. Al.* 1436a25). Gre za najstarejši danes ohranjen retorični priročnik iz 4. stol. pr. Kr., ki so ga zaradi uvoda, posvečenega Aleksandru Velikem, nekoč zmotno pripisovali Aristotelu, danes pa večina meni, da je njegov avtor retor Anaksimenes iz Lampsaka (ok. 380–320 pr. n. št.).

vorniški učitelj z otoka Temnos, ki ga sodobna retorična teorija pozna predvsem zaradi njegove teorije o *staseis* ali *spornih vprašanjih*. V rimskih retoričnih priročnikih iz 1. stol. pr. n. št. se predvaje s svojo specifično zgradbo in vsebino omenjajo že kot samoumevna oblika govorniškega urjenja, zato je mogoče sklepati, da gre za v tistem času že povsem uveljavljeno in neločljivo sestavino govorniškega pouka tudi v Rimu. Najstarejša danes ohranjena razprava o progimnazmih naj bi bilo delo *Ajlja Teona*, aleksandrijskega učitelja iz sredine 1. stol. n. št.,³ ki v uvodu pravi, da so predvaje potekale tako, da je učitelj najprej na glas prebral odlomek, ki so ga morali učenci poslušati in nato zapisati po spominu. Šele ko so se izpopolnili v tej veščini, so dobili kratek odlomek, ki so ga morali bodisi parafrazirati ali razčleniti in razširiti ali pa poskusiti zavriniti (prim. Kennedy, 2003: 5–9). Do 1. stol. n. št. so se v takšnih vajah začeli uriti skoraj vsi grški in rimski učenci v osnovnih in višjih retorskih šolah. Običajno so v okviru priprave na javni govorni nastop spoznali štirinajst različnih vaj v sestavljanju besedila: *basen*, *pripoved*, *anekdoto*, *pregovor*, *zavrnitev* in *okrepitev trditve*, *topos*, *hvaljenje*, *grajo*, *primerjavo*, *govor v skladu z značajem*, *opis*, *zavrnitev/dokazovanje splošne trditve* in *zavrnitev/dokazovanje zakona*. V takšnem ustaljenem zaporedju so se učenci postopoma naučili različnih retoričnih strategij, od umetelno zgrajenega in splošno priznanega načina pripovedovanja, razširjanja, opisovanja, do hvaljenja, kritiziranja, primerjanja, dokazovanja in zavračanja. Te veščine so lahko kombinirali na različne načine, vse z namenom, da bi se izurili v sestavljanju govorov, ki so ustrezali antičnim merilom.

Tradicija nam je ohranila nekaj piscev takih vaj. Pri Grkih so bili to: že omenjeni *Ajlj Teon* (1. stol. n. št.), domnevno *Hermogenes* iz Tarsa (potujoči učitelj govorništva iz 2. stol. n. št. in avtor priročnikov o že omenjenih *staseis* ali *spornih vprašanjih*),⁴ *Aftonij* (učitelj govorništva iz poznega 4. stol. n. št., katerega priročnik je predstavljal temeljno literaturo v srednjeveških govorniških šolah), in *Nikolaj Sofist* (profesor retorike na univerzi v Konstantinoplu iz 5. stol. n. št.).⁵ Edino ohranjeno

3 O problematiki Teonove časovne umestitve glej Heath (2002) in Babič (2006: 72).

4 Kratek oris teorije o *staseis* je predstavljen v Barthes (1990: 81).

5 Zanimiva je okoliščina, da so vsa ohranjena besedila v grščini, četudi so iz cesarskega obdobja. Babič (2006: 73–74) pravi, da za to obstajata dve možni razlagi, ki se med seboj ne izključujeta: prva je ta, da je del pouka tudi v rimskih govorniških šolah še vedno potekal v grščini, na drugi strani pa ohranjene razprave niso učbeniki za učence, temveč priročniki za učitelje, ki so grščino kot »strokovni jezik« govorništva najverjetneje dovolj dobro obvladali. Za prevod vseh ohranjenih grških priročnikov s spremno besedo glej Kennedy (2003).

razpravo o progimnazmih v latinščini iz klasičnega obdobja najdemo v *Kvintilijanovi* obširni razpravi *Govorniška izobrazba* (knjige 1,9; 2,4; 10,5), ki je iz 1. stol n. št. Okoli leta 500 n. št. je znameniti gramatik *Priiscijan* na osnovi Psevdo-Hermogenovega priročnika napisal vaje v latinščini in jih poimenoval *praeexercitamina*. Kasneje so zlasti v renesansi učitelji govorništva sestavljali priročnike v latinščini, a so ti temeljili na Aftonijevi grški predlogi.⁶

Za vse ohranjene priročnike o govorniških predvajah velja, da imajo podobno zunanjo zgradbo, ki jo določa zaporedje omenjenih vaj (število občasno nekoliko niha od 12 do 14), in da gre za napotke oziroma navodila za učitelje. Kot na mnogih mestih pravijo avtorji sami in so ugotavljali tudi sodobni raziskovalci (npr. Heath 2005, Crowley and Hawhee 2004, Kennedy 2003), zaporedje vaj ni naključno ali poljubno, temveč sledi učnemu načelu postopnosti. V spremni besedi k prevodu Psevdo-Hermogenovega priročnika Babič (2006: 74–84) podrobno analizira izobraževalne cilje vsake posamezne vaje, pri čemer posebno pozornost posveti razporeditvi (govorniške) snovi in načelom njenega razporejanja, kakor opredeli tudi težavnostno stopnjo posamezne vaje. Njegove ugotovitve kažejo, da so bile predvaje poleg učno smiselnega zaporedja zelo premišljeno oblikovane tudi na ravni notranje zgradbe in da so v marsikaterem pogledu zelo blizu sodobnim didaktičnim pogledom. Spodaj povzemamo nekaj ključnih vidikov, ki jih avtor strne ob koncu svoje analize (id.: 83–84).

- Vsaka na novo uvedena govorniška snov (npr. povzemanje, razširjanje, karakterizacija, argumentacija ipd.) se utrjuje tudi v naslednjih vajah, a nikoli v tisti, ki vaji z novo snovjo sledi neposredno. Babič to utemeljuje s tezo, da vaje na ta način tvorijo mrežo tesno med sabo prepletenih veščin, kar omogoča boljše pomnjenje posameznih retoričnih elementov in implicira njihovo širšo, ne le na izbrano vajo omejeno uporabnost.
- Pred vsako vajo, ki predstavlja obvladovanje zahtevnejše ravni retoričnih konceptov, je uvrščena manj zahtevna vaja, katere vloga je omogočiti utrjevanje že osvojenega znanja.
- Kadar se v kateri od vaj neka govorniška strategija pojavi prvič, praviloma nima osrednje vloge v smislu izobraževalnega cilja, am-

⁶ V slovenščino sta prevedena dva priročnika: Psevdo-Hermogenov v prevodu Matjaža Babiča (*Predvaje za pouk govorništva: (pripisane Hermogenu iz Tarsa)*. *Sol. polje*, 2006, 17 (1/2), str. 69–99) in Aftonijev priročnik v prevodu Svetlane Slapšak (*Progymnasmata: retorične vaje – priprave na javni nastop*, Ljubljana, Šola retorike, 2008).

pak je predstavljena kot pomožna večšina, s pomočjo katere je mogoče uresničiti glavni cilj. Takšna strategija nato nastopi v vajah, ki so težavnostno manj zahtevne in namenjene utrjevanju snovi pred prestopom na višjo zahtevnostno raven.

- Posebnost v zaporedju vaj predstavlja tretja vaja (*anekdota*), ki s svojo specifično strukturo (tj. »izdelava po točkah«) opredeljuje enega od glavnih ciljev večine naslednjih vaj bodisi na ravni utrjevanja ali poglobljanja snovi.

Izhajajoč iz zmožnosti analize, evalvacije, selekcije in sinteze kot temeljnih izhodišč znotraj znanega retoričnega koncepta o *govornikovih opravilih* (tj. *officia oratoris*)⁷, Babič sklene, da princip izdelave po točkah »ni postranski prijem, ampak temeljni način dela, ki mora bodočemu govorniku priti v kri« (Babič 2006: 84). Šele tovrstno urjenje »iz učenca v govorniški šoli naredi govornika« (ibid.). Prav vztrajno ponavljanje in uporaba v različnih okoliščinah namreč omogočita, da učenec dejansko ponotranji strategije razvrščanja argumentov, s čimer postane »sposoben tiste govorniške razčlenitve snovi, ki omogoča presojo posameznih sestavin, nato izbor na podlagi ciljev govora in nazadnje sestavo« (ibid.).

18

Ob koncu hitrega orisa razvoja in značilnosti govorniških predvaj, na kratko spregovorimo še o *govornih deklamacijah*, ki smo jih omenili kot naslednji korak na ravni urjenja v govorništvu in so pomenile obvladovanje tako retoričnega sistema v celoti kot tudi različnih konkretnih tehnik in strategij glede na specifično retorično situacijo.⁸ Grki so take govorne vaje imenovali *meléte*. V Rim so prišle s posredovanjem helenističnih grških retoričnih šol in so se ob zatonu političnega govorništva (ko ni bilo več priložnosti za javno govorjenje) razširile kot temeljne vaje za urjenje in pripravo na govorniški in odvetniški poklic. Učenci so se v deklamacijah vedno urili pred izbranim občinstvom, ki so ga sestavljali učitelj in sošolci, pogosto pa tudi starši in drugi obiskovalci. Retorske šole so bile ob določenih dnevih namreč odprte za javnost in kadar so se med seboj pomerili tudi učitelji (kar ni bilo redko), so bili tovrstni nastopi dobro obiskani. Rimljani so gojili dve vrsti deklamacij in njihovo poimenovanje se je uveljavilo s *Seneko starejšim*, rimskim učiteljem govorništva iz 1. stol. n. št., ki je o njih napisal razpravo *Controversiae* (skupaj z dodatkom *Suasoriae*). Gre za zbirko deklamacij, kjer Seneka starejši predstavlja svoje poglede na tovrstno urjenje v rimskih gover-

7 Prim. op. 1 na str. 45.

8 Več o deklamacijah tudi v Senegačnik (2001: 300–303).

niških šolah in obenem navaja primere posameznih deklamacij, ki jih dopolnjuje z najrazličnejšimi opombami, komentarji in predstavitvami posameznih govornikov.⁹

Controversiae ali *kontroverze* so sodile v zvrst sodnega govora. Učenci so se v okviru vaje seznanili z izbranim zakonom in situacijo, v kateri je bil ta zakon prekršen. Nato so bodisi kot tožniki ali branilci morali interpretirati in uporabiti zakon v kontekstu pravil in strukture sodnega govora. (npr. Nekdo je hotel ubiti tirana; zasledoval ga je, ujel v zasebni hiši in ga v njej zažgal. Tiran je umrl in mož je dobil nagrado; lastnik hiše sedaj zahteva odškodnino za storjeno škodo).

Suasoriae ali (*od*)*svetovalni govori* so bili naslovljeni na posamezne zgodovinske ali mitološke osebe v namišljenih situacijah. Običajno so vsebovali kontroverzo o kakšnem etičnem vprašanju, kar je pomenilo, da je govorec moral predstaviti način ravnanja, ki je v danih okoliščinah pomenil najboljšo rešitev (npr. Ciceron razmišlja, ali naj zažge svoje spise, saj mu Antonij obljublja, da mu v tem primeru ne bo ničesar storil). Govori s takšno vsebino so učence vpeljevali v svet svetovalne zvrsti govornišva, medtem ko so jih na ravni posameznih retoričnih konceptov konkretno seznanjali zlasti z vlogo in pomenom *retoričnega ethosa* (tj. prikazovanja verodostojne podobe govorca) v kontekstu prepričevanja in utemeljevanja.

9 Poleg Senekovega dela sta se do danes ohranili tudi dve zbirki deklamacij (*Declamationes maiores* in *Declamationes minores*). Zbirki sta ohranjeni pod Kvintilijanovim imenom, a večina raziskovalcev danes meni, da veliki učitelj govornišva iz cesarske dobe ni njihov avtor.

Govorniške predvaje za današnje rabo

Pr eden podrobno predstavimo vsako vajo posebej in prikažemo, kako jo po navodilih uspešno izvesti, velja uvodoma predstaviti še nekaj manjših napotil, ki veljajo za izvajanje vseh vaj, ne glede na njihovo težavnostno stopnjo ali retorične principe, ki jih obravnavajo.

1. Vsaka vaja zahteva pripravo enega ali več besedil, ki jih je treba oblikovati po danih navodilih. Če želimo doseči cilje posamezne vaje, se je treba *navodil držati v celoti*. To velja tako za navodila v zvezi

- s *strukturo* (tj. v kakšnem vrstnem redu predstaviti obravnavano temo), kot tudi za tista navodila, ki vsebujejo izhodišča v zvezi z
- *vsebino* (katere teme izbrati pri obravnavi),¹
- *jezikovnimi/slogovnimi načeli* (s pomočjo kakšnih jezikovnih/slogovnih značilnosti ubesediti temo) in
- *argumentativnimi principi* (kako sestaviti in oblikovati argumente).

¹ V primerih nalog, kjer navajamo predloge pregovorov, trditev ali tem, ki jih je treba razdelati po navodilih, naj poudarimo, da gre le za predloge in da se je povesod mogoče odločiti tudi za lastne, a primerom podobne različice.

2. Pri konstrukciji besedil utegne koristiti tudi napotek v zvezi s koraki v strukturiranju.

- Kadar imamo opraviti s strukturo med seboj vsebinsko povezanih posameznih elementov (tj. pripovedovanje/opis po korakih: npr. *parafraza, vzrok za izrečeno, nasprotje, primerjava, pohvala* itn.), velja pri snovanju besedila pričeti v *običajnem vrstnem redu*, torej postopoma vse od prvega koraka k zadnjemu.
- Kadar pa vaja zahteva obvladovanje kompleksnejše strukture, ki vsebuje standardno retorično razdelavo trditve oziroma problema (tj. uvod, pripoved, argumentacija, zaključek), je pri začetnem sestavljanju tega, kar bomo pozneje povezali v strnjeno besedilo, koristneje in pogosto tudi najlažje pričeti nekoliko drugače. To velja za vaje *zavrnitev/okrepitev, trditev in razprava o zakonu*. Pri teh vajah posamezne elemente v obliki skice najprej oblikujemo *samostojno*, in sicer *pričnemo z narativnim delom*, ki vsebuje predstavitev aktualne problematike teme ali trditve. Na ta način namreč ustvarimo potreben vsebinski okvir, kamor bomo lahko ustrezno vpeli izbrane argumente. Nato *nadaljujemo z oblikovanjem argumentov in protiargumentov* (tj. *teze, antiteze*), ki naj bodo vedno vsebinsko povezani z pripovedjo. *Na koncu* oblikujemo še *elemente uvodnega dela in zaključek*. Vse samostojno skicirane dele sedaj povežemo v zahtevano strukturo in oblikujemo v koherentno besedilo.

3. V zvezi z argumentacijo moramo poudariti, da pri govorniških predvajah ne gre za učenje argumentacije v pravem pomenu besede, se pravi na ravni njene makro strukture (tj. argumentativnega niza) ali lastnosti njenih sestavnih delov (načinov konstrukcije posameznih argumentov in sklepa).² V najširšem smislu velja pri oblikovanju argumentov, ki v posameznih vajah temeljijo na vnaprej določenih vsebinskih izhodiščih, upoštevati takšno shemo:

SKLEP (oziroma TRDITEV),

ker

ARGUMENT (tj. vnaprej določeno vsebinsko izhodišče, npr. *(ne) zakonito, (ne)pravično, (ne)primerno, (ne)spodobno*),

saj

ARGUMENT – UTEMELJITEV (podpora argumentu, zakaj ima trditev lastnost, kot jo opredeljuje izhodišče).

Primer:

2 Več o tem pišemo v predstavitvi vaje *zavrnitev/okrepitev*.

Zagovarjati moramo trditev: *Svoboda govora v šolah bi bilo treba omejiti.*

Vaja *zavrnitev/okrepitev* od nas zahteva, da v argumentativnem delu med drugim konstruiramo tudi argument, ki temelji na vsebinskem izhodišču, to je *(ne)spodobnosti*. Argumentacijo bi lahko oblikovali takole:

Svobodo govora v šolah bi bilo treba omejiti (*sklep/trditev*),

ker

spodbuja *nespodobno* vedenje (*argument*).

(*saj*)

V neomejeni svobodi, da lahko rečejo karkoli in komurkoli, naše učenke in učenci pozabljajo na pravila spodobnega obnašanja, ki veljajo v naši družbi (*argument – utemeljitev*)

4. Upoštevati velja tudi tehnični napotek: posamezno besedilo, če je v tipkani obliki, naj ne presega dolžine dveh strani na papirju velikosti A4, saj cilj vaj ni obsežno, temveč »strateško«, »poantirano« pisarnje. Pri oblikovanju besedila je zato primerno izbrati velikost 12, z medvrstičnim razmakom 1,5 in standardno pisavo *Times New Roman* ali *Calibri*. Če je besedilo zasnovano v pisani obliki, prav tako velja omejitev največ dveh strani.

5. In prav ob koncu uvoda ali tik pred začetkom dela s *progymnasmata* povejmo še tole: kjer vaje zahtevajo slogovno pestrost, si dovolite čim večjo svobodo v slikovitem prikazu, kjer pa zahtevajo jasen in zgoščen prikaz, bodite v iskanju čim bolj natančnega izražanja karseda disciplinirani.

Zgodba (mýthos/fabula)

Definicija vaje:

Zgodba je obnova dane basni. Gre za pripoved, ki je lahko verzificirano ali prozno besedilo in kjer običajno nastopajo živali, njihove besede in dejanja pa slikajo človeško vedenje in ravnanje. Vsaka basen vsebuje tudi nauk ali moralo, ki je lahko samostojno izražen na začetku ali koncu oziroma ga bralec razbere iz sobesedila. Basen ima dolgo tradicijo v evropski (ter svetovni) književnosti in kot posebno obliko pripovedovanja jo poznajo tako rekoč vse kulture. Za začetnika basni v književni obliki velja starogrški basnopisec Ezop, katerega basni so bile obvezno čtivo tudi v antičnem izobraževanju.

Cilj:

Zgodba je prva vaja v nizu štirinajstih in velja za najpreprostejšo. Avtorji ohranjenih predvaj svetujejo, naj bodo pisne naloge v okviru prve vaje sintaktično in slogovno čim bolj preproste. Vsebujejo naj torej kratke in jasne povedi brez pretiranega besednega okrasa. *Zgodba* kot vaja v spoznavanju različnih načinov pripovedovanja iste tematike ima tri operativne cilje:

- o Učinkovito povzemanje in razširjanje teme: seznanitev z dvema glavnima principoma predelovanja besedila (tj. gola pripoved in

razširitev), ki morata izpolnjevati kriterij jezikovne preprostosti, obenem pa ohraniti jasnost sporočila.

- o Slikanje značajev (karakterizacija): razširitev pripovedi s pomočjo prikaza lastnosti nastopajočih likov.
- o Identifikacija sporočila (nauka) basni: zmožnost ubeseditve nauka zgodbe, ki ustrezno dopolnjuje predelano besedilo.

Naloga:

Izberite poljubno basen in sestavite dve krajši besedili:

1. besedilo: Natančno povzemite pripoved.
2. besedilo: Razširite pripoved z vključevanjem direktnega govora.

Primer:

Opice in mesto

(povzetek): Opice so se zbrale na posvetu o ustanovitvi mesta. Ker so se strinjale, da bi bilo to najbolje storiti, so se lotile dela. Starejša opica jih je ustavila z besedami, da jih bodo lažje ujeli, če bodo obdane z obzidjem.

(razširitev): Opice so se zbrale na posvetu o ustanovitvi mesta. Neka opica je stopila naprej in nagovorila ostale, da potrebujejo mesto: «Poglejte,» je rekla, «kako srečni so ljudje zaradi tega. Vsak ima svojo hišo in ko se srečujejo z drugimi v skupščini in gledališču, razveseljujejo svoje duše z vsakovrstnimi prizori in zvoki. Hiše jih varujejo pred mrazom pozimi in vročino poleti, nudijo jim zavetje pred snegom, dežjem in točo. Za visokim obzidjem so varni pred napadi sovražnikov in z njega se lahko razgledujejo daleč po pokrajini.» Opice so se strinjale in sprejele sklep, da ustanovijo mesto. Ko so se že hotele lotiti dela, se jim je približala starejša opica in jim svetovala: »Res je, da so ljudje srečni, ker imajo vsak svojo hišo in veliko drugih lepih stavb, kjer se lahko srečujejo in veselijo. Toda v mestu je vedno nepopisna gneča, zaradi česar je težko preprečiti širjenje požara in nalezljivih bolezni. Visoko obzidje jih ne varuje pred močnejšim nasprotnikom. Medtem ko se ve lahko razbežite na vse strani, kadar napade lev, ljudje v mestih ne morejo pobegniti, saj jim visoki in trdni zidovi to preprečujejo, ter na ta način ostanejo lahek plen.»

(prirejeno po Hermogenu)

Pripoved (diégema/narratio)

Definicija vaje:

Pripoved je obnova dane zgodbe in predstavlja nadgradnjo prve vaje.

Čeprav je ta antična vaja omogočala obravnavno snovi iz različnih področij (mitologije, književnosti, zgodovinopisja, govorništva) je zaradi pozornosti, ki jo je namenjala različnim načinom pripovedovanja, v glavnem pomenila vajo v slovnici oziroma različnih načinih izražanja. A ker je pripoved del standardne retorične strukture, lahko vajo razumemo tudi v nekoliko širšem kontekstu. Zmožnost obnoviti neko zgodbo je namreč tudi prvi korak k oblikovanju prepričljivega in utemeljenega govora, in sicer v njegovem narativnem delu, ko govorec (potem ko je v uvodu pridobil potrebno pozornost poslušalcev) na kratek, jasen in verjeten način predstavi aktualno problematiko teme, o kateri bo kasneje predstavil svoje stališče in argumente, ki to stališče podpirajo.¹

¹ Standardna petdelna retorična struktura govora (tj. *partes orationis*) je: *exordium* (uvod), *narratio* (pripoved), *confirmatio* (utemeljitev, okrepitev), *refutatio* (zavrnitev), [neobvezni del: *digressio* (vsebinski odmik)], *peroratio* (zaključek).

Cilj:

V najširšem smislu vaja nadgrajuje prvine pripovedovanja. V sodobnem prikazu izpuščamo vsa napotila glede rabe specifičnih jezikovnih prvin (npr. uporabe posebnih stavčnih zvez in oblik). Glavno težišče vaje v posodobljeni različici je tako ozaveščanje obvladovanja strukture besedila in jasnega ubesedovanja. Njeni operativni cilji so:

- o Strukturirano oblikovanje besedila: spoznavanje s kriteriji razvrščanja je nakazano s tremi glavnimi deli (začetek, sredina, konec), ki jih je treba uporabiti na različne načine.
- o Samostojno in smiselno ubesedovanje dogodkov: nadgradnja prve vaje na ravni zvrsti besedila in v obliki vpeljave šestih vprašanj, ki tvorijo vsebinsko ogrodje pripovedi.
- o Jasen in jedrnat prikaz »dejstev«: ubesedovanje dogodka na način, ki na vsebinski in jezikovni ravni ne vodi v dvoumje in v prikaz vključuje le tiste vsebinske elemente, ki naj bi bili ključni za razumevanje.

Naloga:

V časopisih ali na spletu poiščite čim več podatkov bodisi o kakšni *prigodi iz slovenskega družbeno političnega ali družabnega vsakdanjika* bodisi izberite kak *dogodek, ki se je pripetil vam osebno*.

Nato sestavite dve krajši besedili:

1. besedilo: S svojimi besedami zapišite zgodbo v obliki pripovedi *od začetka do konca*.
2. besedilo: *Začnite na sredini zgodbe* in jo »peljite« nazaj do začetka; nato se vrnite na sredino zgodbe in jo zapišite *naprej do konca*.

Vsako zgodbo strukturirajte s pomočjo navedenih vprašalnic: *KDO* (je storil), *KAJ* (se je zgodilo), *KDAJ* (se je zgodilo), *KJE* (se je zgodilo), *KAKO* (se je zgodilo), *ZAKAJ* (se je zgodilo).

Primer:

Letošnja smučarska sezona Tine Maze je bila izjemna.

(*od začetka do konca*): Tina Maze (*KDO*) se je na smučarsko sezono 2012–2013 (*KDAJ*) očitno odlično pripravila, saj je že na prvi tekmi v Söldnu zmagala in tako svojim tekmicam sporočila, da morajo najo resno računati. Kako resno konkurenco predstavlja svojim sotekmovalkam, je postalo jasno v nadaljevanju, ko je Tina zapovrstjo nizala uspeh za uspehom (*KAJ*) in kar 24 krat osvojila stopničke, od tega enajst zmag, vključno z zmago na tekmi ob zaključku sezone v Lenzer-

heideju (*KAKO, KJE*). Ob koncu sezone je tako zbrala rekordnih 2414 točk in poleg naziva svetovne prvakinja v superveleslalomu osvojila veliki in dva mala kristalna globusa: prvega za skupni izkupiček točk v svetovnem pokalu in druga dva v superveleslalomu in veleslalomu. ... (*ZAKAJ*)

(*od sredine do začetka; od sredine do konca*): Sredi sezone 2012–2013 je Tina Maze v vseh disciplinah nanizala nekaj izvrstnih uvrstitev, ki sicer niso bila zgolj prva mesta. Tega smo se pri njej navadili ob začetku sezone, ko je zmagala kar štirikrat zapovrstjo, začevši s prvo tekmo v Söldnu. A serija v glavnem »drugih in tretjih mest«, ki se ji je pripetila sredi sezone, se je izkazala za del zgodovinskega dosežka, saj je sezono zaključila tako, kot si vrhunska profesionalna športnica lahko le želi. Na koncu je namreč zbrala rekordnih 2414 točk, podrla lepo število rekordov tako v ženskem kot moškem smučanju, postala svetovna prvakinja in osvojila tri kristalne globuse ...

Anekdota (khreía)

Definicija vaje:

Anekdota je kratek, po navodilih oblikovan opis zanimivega ali zabavnega dejanja/dogodka s poučno ali vzgojno vsebino. Vaja je pogosto vezana na konkretno izrečene besede, ki jih je izrekla neka znamenita oseba, in predstavlja poantirano razširitev takšnega izreka. *Anekdota* je bila zelo priljubljena tako v antičnih govorniških šolah kot tudi kasneje v srednjem veku, zato je obstajalo več načinov, kako jo izvesti, od preprostejših različic, ki so vsebovale goli prikaz, do zahtevnejših načinov, kjer je konstrukcija temeljila na natančno in vnaprej določenih obrazcih.¹

Cilj:

V luči zahtevnosti predstavlja *anekdota* bistven preskok na višjo zahtevnostno raven. Na eni strani se srečamo z uporabo že osvojenih veščin iz prvih dveh vaj, na drugi strani pa prehod od konstrukcije pripovedi na njeno razširitev ni več samostojno ubesedenje na ravni dogodkov kot v *zgodbi* in *pripovedi*, ampak je vezano na konkretna navodila. Če ta navodila gledamo kot celoto, jih lahko razumemo kot neke

¹ Podrobneje o posameznih načinih izvedbe v Babič (2006: 76).

vrste argumentativni princip, in sicer *utemeljevanje v obliki pripovedi*, saj navodila, ki so povezana v specifično strukturo, skupaj tvorijo »argument«, s katerim je utemeljena »pravilnost« tega, kar je nekdo izrekel. Operativni cilji vaje so še:

- o Identifikacija in razširitev sporočila (nauka): principi konstrukcije besedila, ki so podrejeni utemeljevanju sporočila.
- o Strukturiran prikaz: vnaprej določeni kriteriji razvrščanja, ki so kompleksnejši in temeljijo na vsebinsko samostojnih elementih. Na ravni besedila predstavljajo gradnike, ki postavljeni v določeno zaporedje tvorijo pomensko smiselno (in strateškemu cilju vaje podrejeno) celoto.
- o Veščine strateškega ubesedovanja: hvaljenje, parafraziranje, vzpostavljanje primerjave in nasprotja, posplošitev/konkretizacija.
- o Ustrezen izbor jezikovnih sredstev glede na kontekst, v katerem je tema obravnavana.
- o Konstrukcija argumentov v obliki *pričevanja*.

Naloga:

Anekdota o oslu

32 — Prva dela skladatelja Ludwiga van Beethovna (od 1770–1927) niso naredila posebnega vtisa na leipziškega glasbenega direktorja in skladatelja Johanna Gottfrieda Schichta (1753–1823). Govoril je:

»To je osel.« In se ni več zanimal zanj. Pozneje se je skladateljevim prijateljem posrečilo, da so pregovorili Schichta in je šel poslušat predstavo Beethovnovе opere *Fidelio*.

Strogi kritik je molče poslušal vso opero, ne da bi z besedo izdal, kaj si misli o njej in o skladatelju. Nazadnje ga je nekdo vendarle vprašal, ali ostaja pri svoji oceni.

»Moja sodba o oslu je bila pravilna, samo da osel ni on, ampak jaz!« je odkrito povedal Schicht. (Delo, 27. 6. 2012)²

Na kratko razširite Schichtov odgovor v obliki strnjene besedila. Pri sestavi besedila se ravnajte po navedenih korakih:

1. *Pohvalite izjavitelja* (npr. njegove pozitivne značajske lastnosti, plemenita dejanja, primeren trenutek izjave ipd.) *ali anekdoto* (npr. zabavnost, satiričnost, poučnost ipd.).
2. *Parafrazirajte temo* (z drugimi besedami pojasnite bistvo anekdote).

2 Besedilo je dostopno na strani: <http://www.delo.si/druzba/panorama/anekdota-o-oslu.html> (17. 4 2013). Izberete lahko tudi poljubno anekdoto.

3. *Navedite vzrok za izjavo* (zakaj oziroma na podlagi kakšnih prepričanj in stališč – bodisi splošnih ali osebnih, je izjavitelj uporabil izjavo).
4. *Prikažite nasprotje* (kaj bi se zgodilo, če bi veljalo nasprotno od tega, kar je rekel izjavitelj).
5. *Prikažite primerjavo* (izberite poljubno primero iz zgodovine, književnosti, biologije, geografije ipd., s katero boste prikazali podobno poanto, kot jo vsebuje izrečena izjava).
6. *Navedite primer smotrnosti anekdote* (zakaj je npr. koristna, smešna, poučna ipd.).
7. *Podprite izjavo/dejanje s pričevanji drugih* (kdo je še izjavil ali storil kaj podobnega).
8. *Kratek zaključek*.

Primer:

Izokrat³ je rekel, da je koren izobraževanja trpek, toda sadeži so sladki.

(*hvala*) Izokrata upravičeno hvalimo zaradi njegove veščine. Kajti njeno ime je povzdignil med najbolj slavne; z njeno praktično uporabo je pokazal, kako velika je, in raje razglašala njeno veličino, kakor da bi ona poveljevala njega. Predolgo bi trajalo, če bi naštevali vse, kar je dobrega storil za človeka, bodisi da je oblikoval zakone kraljem ali je svetoval posameznikom, toda omenimo lahko njegove modre nauke o vzgoji.

(*parafraza*) Pravi, da prične tisti, ki si želi izobrazbe, z napori, toda napori mu na koncu prinesejo zadovoljstvo. To modrost bomo občudovali v sledečem prikazu.

(*vzrok*) Tisti, ki si želijo izobrazbe, se povezujejo z voditelji izobraževanja, ki vzbujajo strah, kadar se jim približamo, in jih je neumno zapustiti. Strah vedno navdaja dečke, ko so v šoli in tudi ko nameravajo tja. Učitelje nasledijo pajdagogi⁴, ki so videti strašni in so še grozljivejši, kadar kaznujejo. Strah je navzoč še preden se dečki česa lotijo in tudi kaznovanju sledi strah. Kajti napake dečkov preganjajo, njihove uspehe pa imajo za lastne. Očetje so še bolj neprijetni od pajdagogov, saj zapovedujejo, po katerih poteh je treba hoditi, ukazujejo, da morajo iti naravnost v šolo, in sumijo, da dečki zahajajo na trg. Če je potrebno ka-

3 Eden najvplivnejših atenskih govornikov in govorniških učiteljev (436 – 338 pr. n. št.), ki je pomembno zaznamoval tudi razvoj retorične teorije.

4 Sužnji, ki so spremljali dečke v šolo in domov ter so nadzorovali njihove dejavnosti.

znovati, očetje zanemarijo človeško naravo. Toda deček, ki je izkusil te stvari, je okronan z vrlino, ko pride v moško dobo.

(*nasprotje*) Če je kdo zaradi strahu pred temi stvarmi pobegnil pred učitelji, zbežal od staršev in se izognil pajdagogom, je popolnoma prikrajšan za urjenje v govorništvu in je zaradi strahu izgubil govorniško sposobnost. Vse to je vplivalo na Izokrata, da je imenoval korenino izobraževanja trpko.

(*primerjava*) Tako kot tisti, ki obdelujejo zemljo in z naporom posejejo semena, a sadove poberejo z večjim užitkom, so si na enak način tisti, ki so iskali izobrazbo, z naporom pridobili prihodnji ugled.

(*primer*) Poglej si Demostenovo življenje, ki je bilo bolj od vsakega govornika polno naporov, a je postalo med vsemi najbolj slavno. Pokazal je tolikšno vnemo, da si je snel okras z glave (lase), ker je menil, da je najlepši tisti okras, ki prihaja iz vrline.⁵ In tudi denar je trošil za napore, ko so ga drugi razsipavali za užitke.

(*pričevanje*) Zato moramo občudovati Heziodov⁶ rek, da je pot vrline težavna, vrh pa lahek, ki pomeni isto kot Izokratova modrost; kar je Heziod označil kot »pot«, je Izokrat poimenoval »korenina«. Oba sta pojasnila isto misel z različnimi besedami.

(*zaključek*) Zaradi tega moramo občudovati Izokratovo čudovito modrost o izobrazbi.

(Aftonij, 4–6)

5 Demosten (384–322 pr. n. št.) velja za največjega atenskega govornika. Kot mladenič naj bi se umaknil v votlino, da bi se posvetil študiju. Ker so lasje v antiki veljali za okras, si je obril polovico glave, kar mu je preprečevalo, da bi votlino zapustil preden mu zrastejo lasje.

6 Starogrški epski pesnik (ok. 700 pr. n. št.).

Pregovor, maksima (gnóme/sententia)

Definicija vaje:

Pregovor je razširitev modre misli po navodilih. Razlika med *anekdoto* in *pregovorom* je v tem, da gre v prvem primeru za oblikovanje besedila, ki se tesneje navezuje na konkretno osebo, medtem ko vaja v razširitvi pregovora v središče postavlja vsebino izreka.¹

Cilj:

Glavni cilj vaje je razvijati zmožnost konstrukcije besedila, kjer poantirano misel vpnemo v vnaprej strukturirano mrežo, pri čemer izhajamo zgolj iz *vsebine* misli ne pa tudi iz drugih okoliščin (tj. kdo jo je izrekel in v kakšnih razmerah). Operativni cilji vaje so:

- o Identifikacija in razširitev sporočila (nauka): principi konstrukcije besedila, ki so podrejeni utemeljevanju sporočila.
- o Strukturiran prikaz: vnaprej določeni kriteriji razvrščanja, ki so kompleksnejši in temeljijo na vsebinsko samostojnih elementih. Na ravni besedila predstavljajo gradnike, ki so postavljeni v določeno zaporedje in tvorijo pomensko smiselno (tj. strateškemu cilju vaje podrejeno) celoto.

¹ Prim. poglavje o *anekdoti*.

- o Veščine strateškega ubesedovanja: hvaljenje, parafraziranje, vzpostavljanje primerjave in nasprotja, posplošitev/konkretizacija.
- o Ustrezen izbor jezikovnih sredstev glede na kontekst, v katerem je tema obravnavana.
- o Konstrukcija argumentov v obliki *pričevanja*.

Naloga:

Izberite pregovor in ga po navodilih na kratko razširite v strnjeno besedilo:

1. *Pohvalite pregovor* (npr. njegovo zgoščenost, zabavnost, satiričnost, poučnost ipd.).
2. *Parafrazirajte temo* (z drugimi besedami pojasnite bistvo pregovora).
3. *Navedite vzrok za izrečeno* (katera danes veljavna splošna prepričanja ali stališča so izhodišče pregovora).
4. *Prikažite nasprotje* (kaj bi se zgodilo, če bi veljalo nasprotno od tega, kar trdi pregovor).
5. *Prikažite primerjavo* (izberite poljubno primero iz zgodovine, književnosti, biologije, geografije ipd., s katero boste prikazali podobno poanto, kot jo vsebuje izrečena izjava).
6. *Navedite primer pomena pregovora* (zakaj je npr. poučen, satiričen, veljaven ipd.).
7. *Podprite izjavo/dejanje s pričevanji drugih* (kdo je izjavil ali storil kaj podobnega).
8. *Kratek zaključek*.

Predlagani pregovori:

Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade.

Vsak je svoje sreče kovač.

Ni vse zlato, kar se sveti.

Primer:

Pravi prijatelj je zaklad.

(*hvala*) Med vsemi pregovori še vedno velja za eno najbolj pogosto uporabljenih tista antična maksima, ki pravi, da se prijateljstvo lahko meri s tistimi materialnimi dobrinami, ki v človeški družbi zaradi svoje redkosti veljajo za največ vredne. Naš prikaz bo skušal pojasniti zgoščeno misel in tako še poudariti njeno vrednost.

(*parafraza*) Pregovor nas uči, da smo v svojem življenju pridobili največjo dragocenost, ko smo med mnogimi znanci našli tistega, za katerega lahko trdimo, da je naš resnični prijatelj.

(*vzrok*) Kako pomembno je imeti pravega prijatelja, lahko spoznamo, če pomislimo na lastne odnose, ki jih imamo z drugimi. V vsakdanjem življenju nas obkroža veliko ljudi: z mnogimi se razumemo, toda z mnogimi razvijemo tesnejše odnose, ki so povezani zlasti z zaupanjem in žrtvovanjem. Ko nekdo v odnosu pokaže omenjeni lastnosti, je s tem izpolnil naš pogoj, da ga imamo za tesnejšega prijatelja. A pogosto se zgodi, da ljudje bodisi od nekoga pričakujemo zaupanje in žrtvovanje, ne da bi prej preverili, ali se je oseba pripravljena spustiti v tak odnos, bodisi nas drugi namenoma prevarajo z lažnim prikazovanjem lastnosti, ki si jih pri njih želimo. Ker je oboje razmeroma pogosto, so tesna prijateljstva, ki temeljijo na medsebojnem zaupanju in pripravljenosti odpovedovanja, skoraj tako redka kot pozabljene dragocenosti v odročnih delih sveta. Na drugi strani pa resnična prijateljstva tako kot zakladi morajo biti redka, saj bi zaradi prepogoste navzočnosti oboje izgubilo svoj čar in smisel.

(*nasprotje*) Človek je socialno bitje. To pomeni, da ob sebi nujno potrebuje ljudi, s katerimi lahko naveže stike, in tako stopa v najrazličnejše odnose, tudi v intimne. Sicer so ti redkejši, a kdor nima pravih prijateljev, živi v osamljenosti. Posledica takega načina življenja je splošno nezadovoljstvo in predvsem občutek neizpoljenosti. Osamljenemu človeku namreč primanjkuje ena od življenjsko pomembnih sestavin za uspešno delovanje, to je možnost intimnega dajanja in sprejemanja, ki je eden glavnih pogojev za občutenje zadovoljstva.

(*primerjava*) Tako kot ima v svetu začimb žafran visoko ceno zaradi svoje redkosti in majhne količine, se tudi v življenju vsakega človeka zvrsti majhno število resničnih prijateljev, ki se po vrednosti lahko primerjajo z največjimi dragocenostmi.

(*primer*) Spomnimo se na antično družbo, kjer je prijateljstvo veljalo za eno od sicer redkih, a najpomembnejših vrednot in je bilo po kakovosti in vrednosti odnosa pred družino. Celo Aristotel je pri obrambi svojega filozofskega nauka izbral prijateljstvo za tako pomembno vrednoto, da jo je mogoče primerjati in enačiti z resnico. Pravi namreč: »Platon je moj prijatelj, a moja večja prijateljica je resnica.«

(*pričevanje*) Da so tesni prijateljski odnosi v sodobni družbi podobni, ko gre za njihovo redkost, ugotavljajo tudi znanstveniki, saj mnoge raziskave o življenjskih navadah kažejo, da je za zahodno civilizacijo značilno, da imajo ljudje vedno več znancev in vedno manj prijateljev. To je povezano z načinom življenja, ki človeka vedno bolj spodbuja k individualnim dejanjem, intimnost odnosa pa nadomeščajo šte-

vilni tehnološki izumi, ki lajšajo človekovo osamljenost, a zaradi svoje neživosti krepijo njegovo brezčutnost.

(zaključek) Zato lahko rečemo, da pregovor kljub svoji starosti še vedno drži.

Zavrnitev
(*anaskeu /refutatio*)
in okrepitev
(*kataskeu /confirmatio*)

Definicija vaje:

Zavrnitev in okrepitev sta vaji v izpodbijanju ali utemeljevanju resničnosti ali verjetnosti dane trditve.  e prve štiri vaje v najširšem smislu lahko razumemo kot vaje v kompoziciji, torej v različnih načinih konstrukcije neke pripovedi, predstavlja pričujoča vaja novo obliko urjenja. Gre za spoznavanje s *principi konstrukcije argumentov*, ki v luči obvladovanja retoričnih spretnosti obenem pomenijo tudi prestop na višjo zahtevnostno raven. Osnovna retorična struktura govora v svojem osrednjem delu predpostavlja, da govorka ali govorec, ki želi poslušalce o nečem prepričati, na tem mestu navede razloge (ali argumente), ki podpirajo njeno ali njegovo stali e, kakor prepozna tudi morebitne ugovore nasprotnikov in jih utemeljeno zavrne. »Gola«, »neposredna« argumentacija se torej v dobro strukturiranem govoru odigra šele, ko si je govorka ali govorec v uvodu uspešno pridobila pozornost poslušalcev in v kratkem, jasnem in jedrnatem prikazu predstavila »dejstva«, ki zadevajo problematiko, o kateri želi argumentirano razpravljati. Povedano z drugimi besedami, da bi poslušalci lahko čim bolj naklonjeno sprejeli nek argument, morajo biti za to primerno ogreti in informirani. Argumentacija je na vsak način kompleksna dejavnost, ki

vedno vključuje več vidikov: gre za jezikovno dejavnost, ki v svojih značilnostih (principih, pravilih, kriterijih) nagovarja »objektivnost« in »razum«, obenem pa jo moramo vedno razumeti v kontekstu družbe, časa in prostora, v katerem se odvija. Zato je toliko bolj pomembno, da se pri konstrukciji argumentov zavedamo še njihove druge temeljne značilnosti, ki so jo zelo dobro poznali že v antiki: argumenti za katero koli stališče vedno že obstajajo, treba jih je le znati poiskati in izbrati tiste, za katere menimo, da jih bodo naši poslušalci najbolj naklonjeno sprejeli.¹

Cilj:

Vaji v zavračanju in utemeljevanju sta po strukturi in elementih pripovedovanja manj kompleksni, kot so bile njune predhodnice. Iz tega jasno izhaja, da je glavni cilj urjenje v konstrukciji argumentov »za« in »proti«. Toda pri tem moramo poudariti, da pri vajah ne gre za spoznavanje pravil konstrukcije argumentov v smislu njihove strukture, temveč za *osvetljevanje vsebinskih izhodišč*, kjer je argumente, kakršno koli obliko jim že damo, mogoče sploh najti. Zastavljeni cilj ali to, kar želimo dokazati, je v okviru vaje dan v naprej (npr. dejanje iz dane trditve je *(ne)logično*, *(ne)verjetno*, *(ne)jasno* ipd.), sedaj je v kontekstu družbenih pogledov, časa in prostora treba poiskati tisto, kar dane trditve (lahko) prepričljivo podpre.² A cilj ni le mehanično iskanje in oblikovanje trditev, ki bi jim lahko pripisali bolj ali manj smiselno argumentativno funkcijo. Ker se srečamo s tematiko, za katero moramo najti enako prepričljive argumente za in proti, nas vaji *zavračanje* in *utemeljevanje* vpeljujeta tudi v dilematičnost – sposobnost, da utemeljeno pogledamo na *isto* stvar (vsaj) z dveh plati, tudi s tiste, ki nam je morda tuja ali celo neprijetna.

Operativni cilji obeh vaj obsegajo:

- o Učinkovito razširjanje in povzemanje: principi konstrukcije besedila, ki so podrejeni utemeljevanju trditve.
- o Strukturiran prikaz: preprosta tridelna struktura, a brez členitve v smislu običajne funkcionalnosti (tj. uvod, jedro, zaključek), saj je

1 V slovenskem jeziku še vedno nimamo zadovoljivega priročnika za konstrukcijo in analizo argumentov v vsakdanjem življenju. V angleškem jeziku je tovrstne literature precej. Za potrebe uspešnejšega reševanja nalog v pričujočem priročniku (pa tudi sicer) priporočamo zlasti dve deli: A. Weston, *A Rulebook of Arguments*, Third Edition, Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 2000 in T. Govier, *A Practical Study of Argument*, Sixth Edition, London: Thompson/Wadsworth, 2005.

2 Takšnim vsebinskim izhodiščem v retoriki pravimo tudi *topike*. Več o tem najdete v dodatku z naslovom: *Topoi – črna skrinjica argumentacije*.

ključni del besedila njegov »zaključek« (tukaj je to argumentacija), medtem ko prvi in drugi del predstavljata njegova uvajalna oziroma pojasnjevalna elementa.

- o Veščine strateškega ubesedovanja: grajanje/hvaljenje, konkretizacija/posploševanje.
- o Ustrezen izbor jezikovnih sredstev glede na kontekst, v katerem je tema obravnavana.
- o Konstrukcija argumentov na podlagi vnaprej določenih vsebinskih izhodišč ((*ne*)jasno, (*ne*)verjetno, (*ne*)mogoče, (*ne*)logično, (*ne*)ustrezno, (*ne*)koristno).

Naloga:

Dana je trditev *Mediji pogosto poročajo, da socialna omrežja, kot je, denimo, Facebook, uničujejo medčloveške odnose*. Sestavite dve kratki, strnjeni, a vsebinsko samostojni besedili.

1. Najprej navedeno trditev prikažite kot *neverdostojno*. Pri pisanju se ravnajte po naslednjih korakih:

- *Uvod: grajajte izjavitelja* (npr. njegovo neizobraženost, nerazgledanost, neprofesionalnost, besedno nesposobnost ipd.).
- *Pripoved: povzemite trditev* (kratek oris aktualne problematike).
- *Argumentacija: trditvi očitajte, da je*
 - o *nejasna* (vsebinsko neopredeljena),
 - o *neverjetna* (ji ne moremo verjeti),
 - o *nemogoča* (glede na objektivne okoliščine se ne more uresničiti),
 - o *nelogična* (iz nje ne moremo izpeljati veljavnih sklepov),
 - o *neustrezna* (ne ustreza času, prostoru in razmeram, v katerih je izrečena) in
 - o *nekoristna* (nima ugodnih posledic).

2. Isto trditev nato prikažite kot *verdostojno*. Pri pisanju se ravnajte po naslednjih korakih:

- *Uvod: hvalite izjavitelja* (npr. njegovo izobraženost, razgledanost, profesionalnost, besedno sposobnost ipd.)
- *Pripoved: povzemite trditev* (kratek oris aktualne problematike)
- *Argumentacija: potrdite, da je trditev*
 - o *jasna* (vsebinsko opredeljena),
 - o *verjetna* (ji lahko verjamemo),
 - o *mogoča* (se glede na objektivne okoliščine lahko uresniči),
 - o *logična* (iz nje lahko izpeljemo veljavne sklepe),

- o *ustrezna* (ustreza času, prostoru in razmeram, v katerih je izrečena) in
- o *koristna* (ima ugodne posledice).

Primer:

Glasbeniki popularne glasbe trdijo, da kakovost njihove glasbe določa le število poslušalcev. (*zavrnitev*)

(*graja*) O glasbenikih, ki se ukvarjajo s popularno glasbo, je vedno nerodno kritično razpravljati, ker praviloma o sebi razmišljajo kot o umetnikih, s čimer sami postavljajo okvir razprave. Toda ali jih lahko res imenujemo umetniki ali pa jih v najboljšem primeru lahko označimo kot obrtnike z ustvarjalno žilico? Če namreč o njih razmišljamo v kontekstu umetnosti, se moramo vprašati, kakšni sta dejanska estetska in družbena vrednost njihovega dela. Slednji sta glavna kriterija za presojanje kakovosti umetniške stvaritve. V nadaljevanju bomo zavrnil trditev, da je kakovost mogoče prepoznati le v splošni priljubljenosti dela.

(*povzetek*) Za popularno glasbo je danes značilna masovna produkcija. To pomeni, da je od števila poslušalcev odvisna priljubljenost glasbenikov, s tem pa je povezan tudi njihov obstoj. Sami pravijo, da že število poslušalcev zagotavlja kakovost njihovih glasbenih del, saj naj bi veljalo načelo, več poslušalcev kot ima nekdo, bolj kakovostna je njegova glasba. Tako stališče je za nas nesprejemljivo in ne preostane nam drugega, kot da točnost izjave preverimo s pomočjo iskanja argumentov.

(*zavrnitev*) Trditev glasbenikov je v prvi vrsti nejasna, saj iz nje ne moremo razbrati, katere so še druge lastnosti, ki določajo, kdaj je neko glasbeno delo kakovostno. Ko pravijo, da o kakovosti priča »le« število poslušalcev, izjavitelji namenoma izključujejo ostale kriterije, s pomočjo katerih bi bilo mogoče ugotavljati in preverjati dejstvo, ali je kakovost glasbe res odvisna le od števila njenih poslušalcev. (*nejasna*)

Da bi lahko zgolj število poslušalcev določalo raven kakovosti popularne glasbe, tudi ni najbolj verjetno. Vemo namreč, da je na človekovo presojo mogoče učinkovito vplivati in z njo celo manipulirati. Še več, znano je, da je najlažje vplivati na ljudi, ki so del skupine, zlasti če gre za generacijske in druge interesne skupine, kjer poteka med člani posamezne skupine močna identifikacija. Ne glede na to, da izjava skuša verjetno zajeti kar največ različnih družbenih skupin, je iz poznavanja splošne dinamike skupine mogoče sklepati, da je pri večjem števi-

lu poslušalcev celo manj verjetno, da je njihova presoja zdrava oziroma kritična. In le s kritično presojo lahko ugotovimo, ali je glasbeno delo posameznega glasbenika kakovostno ali ne. (*neverjetna*)

Naš naslednji argument izhaja iz predpostavke, da ni mogoče, da bi na mnenje o kakovosti glasbe vplivalo le število njenih poslušalcev. Vemo namreč, da je glasba kot človekova umetniška stvaritev sistem, znotraj katerega se prepletajo številni elementi. Eni spadajo v področje muzikologije, drugi so del širšega družbenega konteksta. O vseh je mogoče presojati z različnih stališč, znanstvenega ali poljudnega, a nikoli zgolj na podlagi enega samega kriterija. V naši izjavi je edini kriterij za presojo glasbe število poslušalcev in ta nikakor ne zadošča za ugotavljanje njene kakovosti. (*nemogoča*)

Če primerjamo dve skoraj enako popularni slovenski glasbeni skupini, skupino »Siddhartha« in »Atomik harmonik«, lahko ugotovimo, kako nelogična je trditev, ki enači kakovost glasbe zgolj s številom njenih poslušalcev. Glasbo obeh skupin poslušajo za slovenske razmere zelo veliko število poslušalcev in oboji pripadajo različnim starostnim in interesnim skupinam. Toda vsi vemo, da se glasbeni skupini med seboj zelo razlikujeta in v okviru popularne glasbe lahko govorimo tudi o razliki v kakovosti njune glasbe, saj je prva že produkcijsko veliko zahtevnejša, kvalitetnejša pa so tudi njena besedila. Glasbeni izraz druge skupine je veliko revnejši, saj je produkcijsko nezahteven, njena besedila pa lahko označimo kot povsem preprosta. In še druga nelogičnost: ali je popularna glasba, ki ima manjše število poslušalcev, tudi nekvalitetna? (*nelogična*)

Trditev glasbenikov lahko označimo tudi kot neustrezno, saj implicira, da kakovost lahko enačimo z masovnostjo in nezahtevnostjo. To je populistična izjava, ki skuša nespretno odgovoriti na znane očitke o nevarnosti zgolj tržne naravnosti popularne glasbe, ki siromaši glasbeni jezik. Toda tovrstne razprave potekajo praviloma na višji ravni in v tem kontekstu je argument omenjenih glasbenikov neustrezen. (*neustrezna*)

Za konec povejmo še, da veljajo trditve, kot je zgornja, tudi za nekoristne, ker njihov namen ni ugotoviti, kaj je merilo za kakovost popularne glasbe, temveč skušajo s posploševanjem prikriti dejanske razmere. Kajti popularna glasba ima lahko veliko poslušalcev, a to še ne more zagotoviti njene kakovosti. (*nekoristna*)

Definicija vaje:

Topos je razširitev izbrane lastnosti ali dejanja, tako da ga osvetlimo kot izrazito dobro ali slabo. Če vajo kontekstualiziramo z retoričnim sistemom petih govornikovih opravil, bi jo na prvi pogled – zlasti glede na uporabljeno terminologijo – lahko zamenjali z istoimenskim konceptom o *topoi*, ki sodi v okvir govornikovih nalog, usmerjenih k iskanju in konstrukciji argumentov (tj. *inventio*).¹ A *topos* kot govorniška predvaja ima vsebinsko bolj konkretno naravo kot *topoi*, ki so pogosto »vsebinsko izpraznjeni« in v glavnem zaznamujejo razmerja med pojmi, idejami in koncepti. Na drugi strani se *topos* osredinja predvsem na premislek o »retorični« in »argumentativni« uporabi tega, kar imenujemo »splošno sprejete resnice, prepričanja, pogledi«, pri čemer v ospredje stopajo zlasti vprašanja o njihovi družbeni (ne)sprejemljivosti. Funkcijo takšne vaje je ponovno treba videti v širšem kontekstu, to je v luči standardne petdelne retorične strukture govora. Ker gre pri *toposu* za obravnavo splošnih tem na ravni družbenega vrednotenja, ki nuj-

¹ Več o *topoi* (gre za množinsko obliko besede *topos*) je mogoče prebrati v dodatku *Topoi – črna skrinjica argumentacije*. Antična retorična mreža pozna koncept petih *officia oratoris* (govornikovih opravil): *inventio* (odkrivanje argumentov), *dispositio* (izbiranje in razvrščanje), *elocutio* (ubeseditve), *memoria* (pomnjenje), *actio* (nastop ali predstavitev).

no vsebuje tudi čustven odziv, je tak princip ubesedovanja tesno povezan s sklepnim delom vsakega govora, ko govorka ali govorec še zadnjič nagovori poslušalce. Zaključek govora (poleg povzemanja že predstavljenega konkretnega problema) običajno vsebuje tudi izrazito čustvene elemente, ki so na vsebinski ravni povezani prav s poudarjanjem (ali vzpostavljanjem) povezav med problemom (oziroma temo govora) in družbenimi vrednotami, ki se neposredno dotikajo poslušalcev. Tovrstno strateško ubesedovanje ima en sam poglobitveni razlog: to je, da bi se poslušalci čim močneje identificirali s problemom in tem ugodneje sprejeli predstavljene argumente, ki so jih že slišali.

Cilj:

Topos se ponovno nekoliko bolj posveča strukturi, ki je vezana na vsebino, obenem pa omogoča uporabo argumentativnih mehanizmov, ki smo jih pridobili v predhodni vaji o zavračanju in utemeljevanju. Toda posebnost argumentacije v pričujoči vaji je v tem, da ta ni usmerjena v zavračanje ali utemeljevanje obstoja dane lastnosti ali dejanja, ampak zgolj v osvetljevanje razlogov za *sprejemljivost* ali *nesprejemljivost* dane lastnosti ali dejanja. Operativne cilje vaje lahko opredelimo takole:

46

- o Učinkovito razširjanje in povzemanje: principi konstrukcije besedila, ki so podrejeni utemeljevanju specifičnega vidika trditve.
- o Strukturiran prikaz: vnaprej določeni kriteriji razvrščanja, ki so kompleksnejši in temeljijo na vsebinsko samostojnih elementih. Na ravni besedila predstavljajo gradnike, ki postavljeni v določeno zaporedje tvorijo pomensko smiselno (strateškemu cilju vaje podrejeno) celoto.
- o Veščine strateškega ubesedovanja: hvaljenje/grajanja, vzpostavljanje primerjave, konkretizacija/posploševanje; vzbujanje čustev.
- o Ustrezen izbor jezikovnih sredstev glede na kontekst, v katerem je tema obravnavana.
- o Konstrukcija argumentov na podlagi vnaprej določenih vsebinskih izhodišč ((*ne*)zakonito, (*ne*)pravično, (*ne*)primerno, (*ne*)koristno, (*ne*)uporabno, (*ne*)spodobno, posledice).

Naloga:

V strnjem besedilu zavrnete ali zagovarjate eno od navedenih splošnih človeških napak/vrlin: *Proti morilcu; Proti razsipnežu; Proti lažnivcu; Za poštenjaka; Za človekoljuba; Za marljivega.*

Pri pisanju se ravnajte po korakih:

1. *Začnite z nasprotjem ali z ugovorom.*
2. *Prikažite primerjavo* in primerjate nekaj boljšega od napadene- ga/nekaj slabšega od hvaljenega človeka.
3. *Dodajte pregovor*, ki graja/hvali pobudo storilca dejanja.
4. *Uporabite digresijo* (vsebinski odmik), ki naj vsebuje obreklji- vo/hvalevredno domnevo o preteklem življenju grajane/hvaljene osebe.
5. *Zavrnite misel na sočutje do/Okrepite misel na občudovanje* ta- kega človeka.

Pri obravnavi napak/vrlin upoštevajte sledeča vsebinska izhodišča: *zakonitost* (v skladu z zakoni in predpisi), *pravičnost* (v skladu z določe- nimi normami in načeli), *primernost/koristnost*, *uporabnost*, *spodobnost* (v skladu z moralnimi načeli) in *posledice*.

Primer:

Proti tiranu

(*uvod 1*) Sprejeli smo zakone in vladamo s pomočjo sodišč, zato mora po zakonih biti kaznovan tisti, ki skuša zakone izničiti. Če bi se tak človek zaradi oprostilne sodbe danes vedel prijazneje do ljudi v prihodnosti, bi mu morda lahko še spregledali kazen. A če se ga sedaj oprostijo, se bo v prihodnosti vedel še bolj nasilno; in kaj je pravičnega v tem, da smo popustljivi do človeka, ki predstavlja začetek tiranije?

(*uvod 2*)² Vsi ostali, ki so izbrani za porotnike, ne utrpijo nobe- ne škode, če obtoženega oprostijo. Če pa oprostijo obtoženega tirani- je, porotnikom to škodi, saj potem, ko tiran prevzame oblast, porotno sodstvo ne obstaja več.

(*nasprotje*) Zdi se mi, da si boste o namerah tega moža ustvarili na- tančnejšo sliko, če boste upoštevali namere naših prednikov. Nam v korist so iznašli vladavino brez gospostva in to upravičeno. Kajti v raz- ličnih obdobjih ljudi doletijo različne usode in povzročijo, da ti spre- menijo svoje mnenje. Zato so naši predniki iznašli zakone in popravi- li nestanovitnost usode s pomočjo nepristranskosti zakonov; tako so ustvarili enotno merilo razsojanja za vse. In to je vloga zakona v drža- vah, da popravi nesreče, ki jih je povzročila usoda.

2 Posamezni antični govorniški priročniki so v nekaterih vajah uporabljali pojem *uvod* v množini (tj. *prooemia*), s čimer so zaznamovali niz različnih izjav, ki bi lahko bile primerne za uvod v dejanskem govoru (Kennedy, 2003: 80).

(*razlaga*) Ne ozirajoč se na to, je ta mož zasnoval zlohoten načrt, kako spremeniti temeljni zakon vladavine. Takole je premišljeval pri sebi: »Kaj je to, bogovi? Ali naj jaz, ki sem očitno nad preprostim ljudstvom, pristanem na popolno enakost z vsemi ostalimi? Ali naj dovolim, da mi usoda zaman namenja blaginjo? Če se podredim istim pogojem kot množice in se reveži združijo v odločanju proti meni, potem odločitve množice postanejo zame zakon. Kako naj se torej temu izognem? Zavzel bom akropolo, razveljavil bom prezira vredne zakone in tako postal sam zakon množici, ne ona meni.« O takšnih rečeh je premišljeval, a jih ni uresničil, kajti naklonjeni bogovi so to preprečili. Naj to, za kar se imamo zahvaliti bogovom, danes ne reši tega moža.

(*primerjava*) Morilec je grozljiv, a tiran je še večje zlo od njega. Prvi zakrivi zločin proti posamezniku, toda drugi spremeni usodo države v celoti. Kakor to, da nekdo povzroči manjšo bolečino, po resnosti ne dosega prelivanja krvi, enako ima dejanje morilca manjše posledice kot dejanje tirana.

(*namen*) Vsi drugi možje, ne glede na to, kako strašen je njihov zločin, lahko razlikujejo vsaj med lastnimi nameni in dejanji. Tiran edini ne more trditi, da je predrzno dejanje storil nenamerno. Ko bi se namreč tiranije lotil proti svoji volji, bi mu morda lahko še spregledali kazen. A ker je ravnal premišljeno: kako je lahko pravično oprostiti nekaj, kar je bilo namen, še preden je postalo dejanje?

(*vsebinski odmik*) Vsi ostali možje, ki stopijo pred vas zaradi sodbe, odgovarjajo le za sedanja dejanja in pogosto so oproščeni zaradi življenja v preteklosti. Temu človeku pred nami pa se sodi tako za življenje v preteklosti kot v sedanjosti. V preteklosti ni živel zmerno in njegova sedanjost je hujša kot preteklost. Kaznovan mora biti za oboje, za bolečino, ki jo je povzročil prej, in za tisto, ki jo je povzročil kasneje.

(*zavrnitev sočutja*) Kdo bo torej prosil za njegovo osvoboditev? »Verjetno njegovi otroci.« A ko bodo jokali in tarnali, si predstavljajte, da poleg njih stojijo zakoni. Veliko bolj pravično je glasovati zanje kot pa za otroke tega moža. Kajti otroci bi ohranili očetovo tiranijo, vi pa ste porotniki prav po zaslugi zakonov. Zatorej je pravičneje, da glasujete v prid zakonov, s pomočjo katerih ste postali porotniki.

(*zakonitost*) Še več, če zakon pravi, da je treba spoštovati osvoboditelje domovine, potem sledi, da je treba kaznovati tiste, ki jo zaslužijo.

(*pravičnost*) Pravično je, da določite kazen, ki ustreza temu, kar je storil.

(*korist*) Koristno bo, da tiran pade, saj se bodo tako ohranili zakoni.

(*možnost*) Kaznovati tega moža je lažje. Čeprav je sam za uveljavitev tiranije potreboval oborožene stražarje, vi ne potrebujete zaveznikov, da bi tirana odstavili. Glasovi porotnikov bodo dovolj, da se v celoti uniči moč tiranije.

(Aftonij, 18–21)

Hvalnica (enkómion/ laudatio) in graja (psógos/vituperatio)

Definicija vaje:

Hvalnica/graja je navajanje dobrih/slabih lastnosti dane osebe (živali, stvari, pojma ipd.).

Strategije hvaljenja in grajanja imajo posebno mesto v antični retoriki, saj sta znotraj epidejktičnega (hvalnega) govorništva obstajali dve kategoriji, ki sta se posvečali izključno omenjenim principom: *panegirik* (hvalni govor) in *invectiva* (sramotilni govor). Obe sta imeli pomembno vlogo v antičnem družbenem življenju, prva kot sestavni del obeleževanja javnih in zasebnih slavnostnih dogodkov, druga kot legitimno orodje sodnih praks in političnega delovanja. Zato sta obe govorniški predvaji predstavljali pomemben uvod v usvajanje tovrstnih diskurzivnih praks, kakor sta obenem predstavljali novo zahtevnostno stopnjo, kjer so učenci lahko izkazovali že razmeroma dobro in poglobljeno obvladovanje različnih retoričnih principov. Sodobne manifestacije *hvalnice* in *graje* se morda na prvi pogled zdijo nekoliko odmaknjene, a principe tako na ravni strukture kot tudi ubesedovanja in ne nazadnje vsebinskih izhodišč (tj. kaj je tisto, kar je vredno hvaliti/grajati) najdemo v vsakem slavnostnem nagovoru (javne ali zasebne narave) kakor tudi v dnevno političnih in medstrankarskih besednih dvobojih, jeznih pismih bralcev, rumenem tisku ipd.

Cilj:

Hvalnica in *graja* predpostavljata določeno retorično predznanje na dveh ravneh. Prvo raven predstavlja obvladovanje različnih vidikov strukture, ki velja za enega glavnih ciljev v večini predhodnih vaj. Pričujoči vaji v tem pogledu predstavljata preskok na višjo zahtevnostno raven, saj vsebujeta navodila za *podrobno hierarhično členitev*.¹ Druga raven se dotika neposrednega ubesedovanja, saj vaji predpostavljata *specifične jezikovne izbire*, ki temeljijo na govorcevi oceni poslušalcev: s kakšnimi besedami hvaliti/grajati nekoga, da bodo poslušalci to *naklonjeno* sprejeli. Pozitiven ali negativen oris osebe (živali, predmeta itn.) svojo prepričljivost in utemeljenost bolj kot katera koli druga vaja dolguje občinstvu, saj neposredno nagovarja njihov svet vrednot in splošnih prepričanj o vrlinah in slabostih, kakor tudi konkretne predstave, ki jih imajo o hvaljeni/grajani osebi (živali, predmetu itn.). Kar je lahko pozitivna lastnost, vedenje, ali vrednota za nekega posameznika (ali skupino), lahko velja za povsem nesprejemljivo pri kom drugem. Zato gre v obeh vajah tudi za ozaveščanje enega od zelo pomembnih ciljev v spoznavanju in usvajanju retoričnih principov, ki jo imenujemo *retorična situacija*.² Slednja predpostavlja razumevanje vseh okoliščin, v katerih mora govorka ali govorec nastopiti (tj. kaj, kdaj, komu in zakaj mora govoriti), pri čemer je v *hvalnici* in *graji* ta poudarek usmerjen k premisleku o občinstvu.

Operativni cilji vaje so:

- o Strukturiran prikaz: večravninska členjenost, ki je v funkciji nazornega prikaza želenih lastnosti izbranega objekta hvale ali graje.
- o Veščine strateškega ubesedovanja: vzpostavljanje primerjave in nasprotja, konkretizacija/posploševanje; vzbujanje čustev.
- o Ustresen izbor jezikovnih sredstev glede na kontekst, v katerem je tema obravnavana.
- o Konstrukcija argumentov na podlagi določenih vsebinskih izhodišč, ki temeljijo na konkretnih primerih (*vzgoja, značajske lastnosti, telesne vrline/slabosti, družbena (ne)uspešnost*).

Naloga:

Izberite katero koli od znanih javnih osebnosti in jo v kratkem sestavku *hvalite* zaradi njenih/njegovih vrlin. Pri pisanju se ravnajte po korakih:

1 V posodobljeni različici vaje ohranjamo okvirno večravninsko členitev, pri čemer smo nekatere elemente zaradi smiselnosti izpustili. Primer polne členitve je predstavljen v Babič (2006: 78–79).

2 Podrobneje o retorični situaciji pišemo v Žmavc (2011:20–21).

1. *Kratek uvod* (kjer predstavite načrt opisa in zakaj ste se odločili opisati prav to osebo).
2. *Opišite izvor osebe* (od kod prihaja, kdo so njeni predniki oziroma starši).
3. *Opišite vzgojo osebe*: izobraževanje, omikanost (poznavanje kulture in umetnosti), poklicno uspešnost.
4. *Na kratko opišite dejanja osebe*, ki naj bodo posledica njenih/njegovih izjemnih:
 - *značajskih lastnosti* (npr. pogum, razsodnost, poštenost ipd.),
 - *telesnih vrlin* (npr. privlačnost, okretnost, čilost) in
 - *družbene uspešnosti* (npr. poklicni uspeh, moč, vpliv, prijatelj).
5. *Dodajte ugodno primerjavo* (nekoga s podobnimi lastnostmi), s katero boste še poudarili hvaljenje svoje osebe.
6. *Zaključite s kratko spodbudo poslušalcem*, naj posnemajo to osebo, ker ...

Ali pa izbrano osebnost *grajajte* zaradi njenih/njegovih slabih lastnosti. Ravnajte se po korakih:

1. *Kratek uvod* (kjer predstavite načrt opisa in zakaj ste se odločili opisati prav to osebo).
2. *Opišite izvor osebe* (od kod prihaja, kdo so njeni predniki oziroma starši).
3. *Opišite vzgojo osebe*: izobraževanje, omikanost (poznavanje kulture in umetnosti), poklicno uspešnost.
4. *Na kratko opišite dejanja osebe*, ki naj bodo posledica
 - *njenih/njegovih slabih značajskih lastnosti* (npr. šibkost značaja, nepremišljenost, zahrbtnost, klepetavost ipd.),
 - *telesnih slabosti* (npr. nepriljubljenost, lenost, slabotnost) in
 - *družbene neuspešnosti* (npr. poklicna neuspešnost, podkupljivost, pomanjkanje vpliva, pomanjkanje prijateljev).
5. *Dodajte neugodno primerjavo* (nekoga s podobnimi lastnostmi, s katero boste še poudarili grajanje svoje osebe).
6. *Zaključite s kratko spodbudo poslušalcem*, naj ne posnemajo te osebe, ker ...

Primer:

Mario Galunič (*hvalnica*)

(*uvod*) V zadnjem času se je zelo razmahnilo število rumenih medijev, ki jih zanima zgolj lahkotno pisanje o osebah iz javnega življenja. To velja tudi za zelo priljubljenega televizijskega voditelja, Maria Galu-

niča, ki je zato pogosto tarča tovrstnega pisanja. Ker gre za osebo, ki je pomembno zaznamovala tako razvedrilni program slovenske televizije kot tudi celoten medijski prostor, bomo v govoru prikazali njegove odlike, ki bodo razkrile, da so članki o Mariu Galuniču večinoma neutemeljeni in površni.

(*izvor*) Na Štajerskem, od koder prihaja, je Mario Galunič dobil prve spodbude za nastopanje v javnosti. Že v otroških letih je namreč veliko nastopal v okviru različnih gledaliških skupin in sodeloval pri številnih šolskih proslavah.

(*vzgoja*) Da je Mario Galunič izbral najprej učiteljski poklic, je v veliki meri zaslug njegovih matere. Ta mu je privzgojila tudi spoštljiv odnos do tradicionalnih vrednot, kar pri televizijskem voditelju občudujejo zlasti starejše generacije gledalcev. Sam se je zelo zanimal za slovenski jezik, književnost in pisanje, zato se je odločil za študij slavistike in ga uspešno zaključil. Ko se je ob koncu študija udeležil neke televizijske avdicije za novinarje, je po spletu dogodkov pristal v razvedrilnem programu in kmalu dobil tudi samostojno oddajo, ki je pomenila začetek uspešne kariere televizijskega voditelja. Sočasno je poučeval tudi slovenščino, a je spoznal, da mu je nastopanje na televiziji bliže, kajti tudi kot televizijski voditelj je lahko izrazil svoje komunikacijske sposobnosti in pridobljeno znanje med študijem slavistike. Tako se je povsem posvetil razvedrilnim oddajam, ki so se postopoma in iz začetnih poskusov lahkotnejšega zabavnega showa razvile v splošno priljubljen tip nedeljske družinske večerne oddaje. Posebnost Marievih oddaj je odlična komunikacija z osebami, ki gostujejo v oddajah, kjer se pokaže njegova sposobnost poslušanja in vživljanja v misli in občutke sogovornika. Ker razvedrilne oddaje potekajo v živo, je zelo pomemben tudi voditeljev odnos z gledalci v studiu. Mario Galunič slovi po svojem prijaznem in toplim odnosu do občinstva, ki nikoli ne prestopi meje dobrega okusa, obenem pa je še vedno dovolj pristen in sproščen.

(*dejanja*) Kot medijsko opazna osebnost, se je Mario Galunič moral pogosto soočati tudi s temnejšo platjo takega načina življenja. Predvsem se je odločil, da bo svoje zasebno življenje strogo ločil od javnosti, kar je povzročilo najrazličnejša namigovanja o njegovi spolni usmerjenosti. Slednja naj bi bila v sodobni družbi povsem nepomembna, a kljub temu se še vedno pojavlja sovražno ali vsaj pristransko pisanje o homoseksualnosti. Mario Galunič tovrstnih izjav nikoli ne komentira, obenem pa še vedno ohranja pozitiven odnos do medijev. Ko ga je nadlegovala neka oboževalka, ki ga je celo skušala fizično napasti, je rav-

nal zelo razumno: kljub materialni škodi je odstopil od odškodninske tožbe in je zahteval le prepoved približevanja.

Kot televizijskega voditelja ga pozna tako rekoč vsa Slovenija in prejel je že pet viktorjev za najbolj priljubljeno televizijsko osebnost. Oddaje, ki jih pripravlja in vodi, so namenjene vsem generacijam. Ponužajo veliko glasbe, humorja, lahkotnih pogovorov, nagradnih iger, pomembno vlogo pa imajo dobrodelne akcije. Z njimi skuša Mario Galunič že leta pomagati tistim slovenskim družinam, ki potrebujejo denarno pomoč.

(primerjava) Ali lahko z njim primerjamo prav tako znanega voditelja, Boštjana Romiha? Zagotovo sta oba voditelja zelo komunikativna in znata vzpostaviti odličen stik z občinstvom. Toda Mario Galunič je pri tem bolj sproščen in naraven, predvsem pa nagovarja veliko širši krog gledalcev kot razvedrilna oddaja Boštjana Romiha, ki je namenjena le ljubiteljem domače glasbe.

(zaključek) O Mariu Galuniču bi lahko povedali še veliko, a že to, kar smo omenili, daje dovolj jasno podobo o osebi, ki je predana svojemu delu in ki skuša živeti ter pustiti živeti drugim. Zato jo je vredno posnemati.

Primerjava (*sýncrisis/comparatio*)

Definicija vaje:

Primerjava je ugoden ali neugoden vzporeden prikaz dveh oseb (živali, stvari, pojmov ipd.), katere cilj je pokazati, da je ena boljša/slabša od druge ali tudi da sta enaki. Vaja je zelo podobna predhodni *hvalnici* in *graji*, saj je vzporeden prikaz lahko primerjava dveh podobnih elementov (tj. dvojna hvalnica/graja) ali primerjava dveh različnih elementov (tj. hvalnica in graja). Primerjanje kot način družbene percepcije je v antiki veljalo za običajno in zelo cenjeno strategijo, saj je bilo v skladu z grškim pojmovanjem lepega in t. i. *agonalnostjo* (tj. bojevito-stjo) grške družbe. Boj in tekma sta bili namreč pri Grkih že od vsega začetka del lepega, modrosti in tudi sredstvo vzgoje, saj so menili, da je mogoče lepoto odkriti le s pomočjo primerjave oziroma le tako, da se dva elementa med sabo »pomerita«. Ko so Rimljani prevzeli starogrške kulturne vzorce, je primerjava postala ena od ključnih (estetskih in diskurzivnih) strategij, s katero so pogosto predstavljali, pojasnjevali in utemeljevali tudi lastne dosežke v odnosu do Grkov.

Cilj:

Ker je cilj vaje podoben kot pri *hvalnici* in *graji*, gre pravzaprav za utrjevanje že pridobljenega znanja. A kljub temu velja omeniti, da na

ravni jezikovnih izbir *primerjava* kot retorična vaja omogoča dva načina primerjanja: eksplicitni način, kjer je na ravni ubesedovanja jasno prikazano razmerje med primerjanima elementoma, ali implicitni način, kjer je primerjava elementov uresničena zgolj v sopostavitvi in nju-no vrednotenju (tj. kdo je boljši/slabši) »le« implicira. Operativni cilji vaje so:

- o Strukturiran prikaz: večravninska členjenost, ki je v funkciji nazornega prikaza želenih lastnosti izbranega objekta hvale ali graje.
- o Veščine strateškega ubesedovanja: vzpostavljanje primerjave in nasprotja, konkretizacija/posploševanje; vzbujanje čustev; implicitnost/eksplicitnost.
- o Ustrezen izbor jezikovnih sredstev glede na kontekst, v katerem je tema obravnavana.
- o Konstrukcija argumentov na podlagi določenih vsebinskih izhodišč, ki temeljijo na konkretnih primerih (*vzgoja, značajske lastnosti, telesne vrline/slabosti, družbena (ne)uspešnost*).

Naloga:

Izberite dve znani javni osebnosti, *ki ju je mogoče primerjati*. V kratkem sestavku izbrani osebi hvalite ali grajajte zaradi njunih vrlin ali slabosti. Primerjava je lahko različna: izbrani osebi lahko hkrati hvalite ali grajate ali pa eno hvalite in drugo grajate. Pri pisanju se ravnajte po korakih:

1. *Kratek uvod* (kjer predstavite načrt opisa in zakaj ste se odločili opisati prav ta par).
2. *Opišite izvor oseb* (od kod prihajata, kdo so njuni predniki oziroma starši).
3. *Opišite vzgojo oseb*: izobraževanje, omikanost (poznavanje kulture in umetnosti), poklicno uspešnost.
4. *Na kratko opišite dejanja oseb*, ki naj bodo posledica njunih
 - *dobrih ali slabih značajskih lastnosti*,
 - *telesnih vrlin/slabosti* in
 - *družbene uspešnosti/neuspešnosti*.
5. *Zaključite s kratko spodbudo poslušalcem*, naj posnemajo/ne posnemajo teh oseb, ker ...

Karakterizacija (ethopoiía)

Definicija vaje:

Karakterizacija je oris podobe izbrane osebe, kot se ta kaže v določenem položaju (situaciji). Gre za eno najzahtevnejših vaj v sklopu progimnazmov, saj se je bilo treba vživeti v konkretno osebo (tj. kako bi se odzvala v določeni situaciji), upoštevati predpostavke o značaju na ravni splošnih družbenih predstav in s pomočjo ustreznih retoričnih strategij oblikovati strnjeno besedilo. Vaja je bila pomembna tudi zato, ker je šlo za enega pomembnejših načinov pisanja tako v retoriki, poeziji, prozi kot zgodovinopisju. Zato so v okviru *karakterizacije* poznali več vrst orisov značaja, kakor tudi več različnih pristopov pri izboru vsebinskih izhodišč, ki so lahko bila relevantna za opis neke osebe. Posodobljena različica vaje tovrstnih specifik ne izključuje, a jih tudi ne poudarja v luči ločenih strategij.¹

Za lažje razumevanje vaje povejmo, da je koncept značaja v antiki veljal za izrazito pragmatično kategorijo in ni bil usmerjen k indi-

¹ Npr. tri vrste karakterizacije glede na obstoj oziroma prisotnost osebe (1. posnemanje obstoječe osebe – *mimesis*; 2. poosebitev dejanja, predmeta itn. – *prosopopoiía*; 3. oblikovanje podobe v obliki nagovora mrtve osebe – *eidolopoiía*), karakterizacija glede na vrsto osebe (slikanje značaja konkretne ali nedoločene osebe), karakterizacija glede na način govora (enostavna – oseba govori sama; ali dvojna – oseba govori nekemu drugemu).

vidualnemu, zasebnemu, notranjemu svetu posameznika. Prej nasprotno, značaj je predstavljal nekaj »zunanjega«, saj se je obračal k posameznikovim dejanjem in njihovemu vrednotenju, kakor tudi k družbenim kategorijam, kot so izvor, položaj, poklic in politična opredelitev. V kontekstu retorike ima takšno pojmovanje ključno vlogo, saj značaj v *retoričnem trikotniku* (tj. govorec, govor, občinstvo) predstavlja sestavni element »govorca«, s tem pa tudi enega od možnih prepričevalnih prepričevalnih načinov. Kot pravi antična retorična teorija, je mogoče prepričevati na tri načine: 1. da v prid stališču, ki ga želimo braniti, *navajamo argumente (logos)*; 2. da z *vzbujanjem čustev pri poslušalcih* skušamo doseči, da le-ti sprejmejo naše stališče (*pathos*); 3. da s *prikazovanjem sebe kot verodostojne osebe* skušamo prepričati poslušalce, naj sprejmejo naše stališče (*ethos*). Vsi trije prepričevalni vidiki delujejo v govoru/besedilu zmeraj vzajemno in sočasno, le da sta od okoliščin odvisna način in funkcija njihovega delovanja (npr. argumentativna, pojasnjevalna, estetska ipd.) ter prevladujoča vloga (katero od treh sredstev v danem govoru stopa v ospredje). *Antični retorični ethos* kot prepričevalna strategija je v najširšem smislu zaznamoval učinkovito predstavitev govorcevega značaja, a tudi značajev oseb, ki so v kontekstu govora lahko kakorkoli vplivale na njegovo prepričljivost. Predstavitev takšnega značaja je morala biti sprejemljiva za poslušalce oziroma v skladu s tistimi moralnimi normami, ki jih je antična družba (bodisi grška ali rimska) priznavala in sprejemala. Običajno je iz govora eksplicitno ali implicitno moralo izhajati, da govorec *obvlada problematiko*, o kateri govori, obenem pa se pokaže kot *dobra in zanesljiva oseba*, ki je *naklonjena* poslušalcem.²

Cilj:

Glavni cilj vaje je doseči slikovitost v vsebini in izražanju do te mere, da ima bralec občutek, kot da ga prikazana oseba dejansko nagovarja. Vaja se ne posveča toliko strukturi, temveč je bolj v ospredju *ubesedovanje*. Njeni operativni cilji so:

- o Konstrukcija jasne pripovedi kot ozadja, kamor je vpet oris značaja.
- o Izražanje v skladu z značajem: jezikovne izbire, ki v vsem ustrezajo opisani osebi.
- o Veščine strateškega ubesedovanja: konkretizacija; izražanje in vzbujanje čustev.

2 Več o sredstvih prepričevanja pišemo v Žmavc (2009a, 2009b).

- o Ustrezen izbor jezikovnih sredstev glede na kontekst, v katerem je tema obravnavana.

Naloga:

Sestavite kratek govor, ki naj ga ena od izbranih oseb govori v določeni situaciji. Pri pisanju se skušajte v čim večji meri držati spodnjih navodil:

1. Govor naj izhaja iz *prikaza značaja govoreče osebe*, njenih nagljenj, navad, razpoloženj, čustev, dodate lahko tudi telesne značilnosti. Vse lastnosti skušajte vplesti v vsebino govora (v to, kar govoreča ali govoreči pojasnjuje).
2. Govor skušajte popolnoma prilagoditi značaju, ki ga slikate. To pomeni, da prilagodite govorniški slog *starosti, spolu, družbenemu položaju in govornim sposobnostim govoreče osebe*. Uporabljajte tudi *direktni govor* in *čustveno zaznamovan jezik* tam, kjer to ustreza značaju govoreče osebe ali okoliščinam, ki jih mora pojasniti.
3. Pri slogu upoštevajte tudi načela: *jasnosti* (vsebinsko opredeljenost), *jedrnatosti* (usmerite se na to, kar je bistveno), *okrašenosti* (izbrane besede, a ne pretirano)
4. V govoru upoštevajte tudi časovno razsežnost: govoreča oseba naj se v svojem prikazu sklicuje na *preteklost, sedanjost* in *prihodnost*.

Predlagane teme:³

Kako bi filozof Slavoj Žižek pojasnil javnosti, da se je odrekel slovenskemu državljanstvu.

Kako bi Janez Janša članom svoje stranke pojasnil, da se bo poročil z žensko, ki je na seznamu izbrisanih.

Kaj bi Jadranka Juras, znana borka proti mučenju živali, odgovorila na vprašanje televizijske novinarke, ko bi jo ta vprašala, zakaj je za nastop oblekla usnjeno krilo.

Primer:

Kaj bi rekla Nioba⁴ ob smrti svojih otrok.

Kako zelo se je spremenila moja usoda! –sedaj brez otrok, potem ko sem bila nekoč blagoslovljena z njimi. Obilje se je obrnilo v pomanj-

³ Znano osebo v konkretni (resnični ali namišljeni) situaciji si lahko zamislite tudi sami. Pomembno je le, da gre za dramatično situacijo, za razmere, ki izbrano osebo postavljajo v precep in skozi izgovorjene besede odražajo njeno podobo. *Karakterizacija* je tako zelo blizu dramskim monologom, kjer je prav tako mogoče iskati navdih za sestavo tovrstnega besedila.

⁴ V grški mitologiji je bila Nioba Tantalova hči in mati sedmih sinov in sedmih hčera. Pred boginjo Leto, ki je imela le dva otroka (Apolona in Artemido), se je bahala, da je večvredna. Apolon in Artemida sta ji s puščicami pobila vse otroke in Nioba se je od žalosti spremenila v skalo.

kanje in jaz, ki sem bila prej mati mnogim, sedaj nisem mati niti enega otroka. Bilo bi boljše, ko ne bi nikoli rodila, kakor da sem rodila za žalost. Tisti, ki so svoje otroke izgubili, so bolj nesrečni kot tisti, ki jih niso nikoli imeli. To, kar izkusimo, prinaša bolečino ob izgubi.

Joj, moja usoda je podobna očetovi. Tantalova hči sem, ki je živel med bogovi, a je bil izgnan iz njihove družbe. Kot Tantalova potomka s svojimi nesrečami potrjujem to sorodstvo.⁵ Bila sem Letojina spremljevalka in to je razlog moje nesreče. Njena družba mi je prinesla izgubo otrok in povezava z boginjo se je zame končala kot poguba. Preden sem postala Letojina tekmica, sem bila zavidanja vredna mati, a sedaj ko sem postala slavna, sem izgubila potomstvo, ki sem ga pred to preizkušnjo imela v obilju. Zdaj so mrtvi oboji – moji sinovi in hčere in bolj kot sem bila ponosna na njih, brezupnejša je moja bolečina.

Kam naj se obrnem? Česa naj se oprimem? Kakšna grobnica bo zadostovala za pogubo tolikih mrtvih otrok? Moje časti so končale v nesrečah. A zakaj objokujem te stvari, če lahko bogove prosim za spremembo narave? En sam izhod vidim iz svoje pogube: da se pridružim stvarim, ki ne čutijo. In vendar se bojim, da bom tudi v takšni obliki še vedno jokala.

(Aftonij, 36)

⁵ V grški mitologiji je bil Tantal sin Zeusa in Titanide Pluto. Ker je razsrdil bogove, so ga vrgli v podzemlje in ga kaznovali z žejo in lakoto. Ena od različic kazni pravi, da je stal pod drevesom in do pasu v vodi. Kadar se je hotel dotakniti sadežev, je veter zanihal vejo vsrnan, in kadar je hotel zajeti vodo, je ta presahnila. To so tako imenovane *Tantalove muke*.

Opis (ékphrasis /descriptio)

Definicija vaje:

Opis je čim bolj nazorna in slikovita predstavitev osebe, predmeta, dogodka ipd. Ob tem velja poudariti, da vaja ponovno vpeljuje urejeno strukturo (tj. začetek, potek, zaključek), ki dopolnjuje značilne elemente ubesedovanja (zlasti slikovitost, živahnost, jasnost.).

Cilj:

Glavni cilj vaje je v utrjevanju in samostojni uporabi že osvojenih veščin opisovanja in strukturiranja. Navajamo še operativne cilje:

- o Strukturirano oblikovanje besedila: kriteriji razvrščanja so opredeljeni z natančnim vrstnim redom v opisu.
- o Samostojno in smiselno ubesedovanje dogodkov: nadgradnja predhodnih vaj iz opisovanja na ravni razporeditve vsebine.
- o Jasen in jedrnat prikaz »dejev«: ubesedovanje na način, ki na vsebinski in jezikovni ravni ne vodi v dvoumje in v prikaz vključuje le tiste vsebinske elemente, ki naj bi bili ključni za razumevanje.
- o Izražanje v skladu z značajem: jezikovne izbire, ki v vsem ustrezajo opisanemu elementu.

Naloga:

Čim bolj nazorno in slikovito opišite izbrano osebo (lahko tudi sebe), *predmet* ali *dogodek*.

Ker mora biti tudi opis urejen, *začnite* pri glavi in *končajte* pri nogah (oziroma karkoli v opisu določite kot »začetek« in »konec«). Pri opisu vsakega dela telesa ne pozabite pojasniti tudi tistih vedenjskih in značajskih lastnosti, o katerih je mogoče sklepati iz zunanosti (npr. način ličenja, kakšen je slog oblačenja, kolobarji pod očmi, ki so posledica ponočevanja oziroma intenzivnega študija, kakšna brazgotina, ki je posledica nepazljivosti ipd.)

Definicija vaje:

Trditev je obravnava danega spornega vprašanja s pomočjo utemeljevanja in zavračanja.

Vaja predstavlja nadgradnjo v smislu konstrukcije argumentov in urjenja v dilematičnosti, saj je poudarek na iskanju zmožnosti enako učinkovitih, a različnih pogledov na izbrano temo/problem, ki se kažejo v *izmeničnem* navajanju argumentov in protiargumentov. Posebnost vaje je njena opredeljenost v smislu načina obravnave tematike, saj je poudarek na obravnavi *splošnih stališč*. V kontekstu retorike oziroma govorniškega pouka je bilo sporno stališče mogoče predstaviti na dva načina: na *konkreten* ali na *splošen* način oziroma kot *hipotezo* ali *tezo*. Iz antike je, denimo, znan primer o poroki: hipotetična obravnava se osredinja na konkretno vprašanje, ki je vezano na konkretno osebo (tj. *Ali naj se ta in ta oseba poroči?*), medtem ko je v tezi osvetljena »splošna problematika« iste tematike (tj. *Ali naj se človek poroči?*). Razlika med *hipotezo* in *tezo* (če ostanemo pri tej terminologiji) je utemeljena tudi v usvajanju praktičnih znanj, povezanih zlasti na eni strani s sodnim in na drugi strani s svetovalnim (političnim) govorništvom. *Hipoteza* kot vaja v *deklamaciji* je vedno obravnavala stališče, ki je neposredno po-

vezano s konkretno osebo in posledično s specifičnimi okoliščinami, v katere je ta oseba postavljena. Slednje je temeljna značilnost sodnega govorništva, kjer se običajno ugotavlja preteklo dejanje, to je, denimo, kaj (konkretno) se je zgodilo in kdo je (konkretni) storilec dejanja. Na drugi strani se je *teza* kot del predvaj ukvarjala z »dobrimi« in »slabimi« stranmi nekega splošnega problema, povezanega s človekovim delovanjem (politika) ali z vprašanji, ki se dotikajo splošnosti na ravni filozofske oziroma znanstvene obravnave (teorija). Vprašanja koristi in slabosti ne glede na politični ali znanstveni kontekst sodijo v zvrst sve-tovalnega govorništva in so vedno (tudi implicitno) usmerjena v prihodnost. Če so učenci v deklamacijah stopali v svet sodnega govorništva, so torej v progimnazmih, natančneje z vajo o *tezi*, pridobivali prve izkušnje s svetovalnim govorništvom.¹

Cilj:

Trditve se v uporabi elementov za konstrukcijo argumentov navezuje na *topos*, kjer so podana vsebinska izhodišča za obravnavo splošnih tem na ravni družbenega vrednotenja.² Na drugi strani ponovno vpe-ljuje urjenje v razširjanju in strukturi, ki je tukaj zlasti v funkciji pripre-ve na argumentativni del. Operativni cilji vaje so:

- o Učinkovito razširjanje splošne trditve: principi konstrukcije besedila, ki so podrejeni utemeljevanju trditve.
- o Strukturiran prikaz: osnovna štiridelna struktura, ki jo sestavljajo kratek uvod – usmeritev pozornosti, pripoved – predstavitev problema, osrednji – argumentativni del in zaključek – povzetek in poziv.
- o Utemeljevanje/izpodbijanje: izmenično navajanje utemeljenih trditvev (*teza*) in protitrditev (*antiteza*).
- o Konstrukcija argumentov na podlagi določenih vsebinskih izhodišč ((*ne*)zakonito, (*ne*)pravično, (*ne*)primerno, (*ne*)koristno, (*ne*)uporabno, (*ne*)spodobno, *posledice*).

Naloga:

V pisni obliki preučite eno od spodaj navedenih *splošnih trditvev*, tako da boste predstavili obe strani (trditvev in protitrditev). Pri pisanju upoštevajte takle vrstni red:

1 Več o značilnostih govorniških zvrsti pišemo v Žmavc (2009a).

2 Nekaj o splošnih načinih obravnave dane teme ste lahko izvedeli že v poglavju, kjer je predstavljena vaja *topos*.

1. *Kratek uvod* (kaj boste obravnavali, zakaj se s tem (ne)strinjate).
2. *Pripoved* (predstavite stanje stvari, aktualno problematiko teme).
3. *Izmenično predstavite argumente ZA* (teza) in *zavrnite nasprotna stališča* (antiteza).
4. *Zaključek* (povzemite svoje stališče in pozovite k dejanju ali poudarite posledice).

Pri oblikovanju argumentov izhajajte iz:

- *zakonitosti* (v skladu z zakoni in predpisi),
- *pravičnosti* (v skladu z določenimi normami in načeli),
- *primernosti/koristnosti*,
- *uporabnosti*,
- *spodobnosti* (v skladu z moralnimi načeli) in
- *posledic*.

Predlagane trditve:

Vsaka ženska bi se po 25. letu morala podvreči olepšavi telesa s pomočjo plastične kirurgije.

Oboroževalna tekma med svetovnimi velesilami naj se nadaljuje v veselju.

Mladim do 18. leta naj se prepove večerni izhod po 21. uri.

Primer:

Ob nedeljah morajo biti odprte vse trgovine.

(*uvod*) Nedavno se je v javnosti ponovno začela razprava o tem, ali naj bodo trgovine vendarle odprte ob nedeljah ali morajo ostati zaprte.

(*pripoved*) Trgovski delavci so se zaradi neustreznega plačila za opravljeno delo začeli pogajati z delodajalci, ki niso hoteli pristati na povišanje dohodkov in izboljšanje delovnih pogojev za zaposlene v trgovini. Zaostritev pogajanj in vztrajanje obeh strani sta pripeljali do skrajne točke, ko so predstavniki sindikata trgovskih delavcev zbrali dovolj podpisov za razpis referendumu o zaprtju trgovin ob nedeljah. Referendum je uspel in država je morala sprejeti ustrezen zakon. Toda interesi različnih gospodarskih in političnih skupin ter potrošniška kultura, ki je postala prevladujoč način življenja drugod v Evropi, je državo in njene državljane postavila v neljub položaj: spoznali so, da je bil referendum nespretna poteza, ki ni zadovoljila nobene strani.

(*teza*) Zaprtje trgovin ob nedeljah je bilo politično utemeljeno dejanje, ki je za pridobivanje volivcev izkoristilo težaven položaj zaposlenih v trgovini, in v resnici niti ni imelo namena rešiti njihovih proble-

mov. Zagotavljanje ustreznih urejenih delovnih pogojev in plačila nimajo nič skupnega z obratovanjem trgovin ob nedeljah, kajti nedeljsko delo je sestavni del delovnih obveznosti trgovcev, ki je posebej ovrednoteno.

(antiteza) »Toda zakon je sprejet, potrebno ga je izvajati in spoštovati.«

(teza) Najslabši zgled za to daje država, saj je sprejela zakon, zdaj pa ga skuša na vse načine obiti. Pred razglasitvijo novega zakona, je namreč državni svet sprejel vrsto izjem, ki le še potrjujejo, kako neživljenjski in nekoristen je zakon.

(antiteza) »Večino zaposlenih v trgovini predstavljajo ženske, ki imajo doma družine. Družina naj bo ob nedeljah skupaj.«

(teza) Nadvse pomembno dejstvo je, da je veliko trgovcev tudi moških, ki so hkrati očetje in ki v tem primeru ne bi mogli preživljati nedelj s svojo družino. Razen tega obstajajo drugi poklici (npr. zdravniki, policisti ipd.), kjer predstavniki obeh spolov, ki so obenem tudi starši, svoje delo opravljajo ob nedeljah. Ker se je spremenil način življenja, tudi nedelja nima nujno več tradicionalne vloge v smislu absolutno prostega dneva. Dan, ki ga družina preživi skupaj, ni več določen vnaprej, temveč se neprestano spreminja.

68

(antiteza) »Odrpte trgovine ob nedeljah ne prinesejo tako velikega zaslужka.«

(teza) Z zapiranjem trgovin ob nedeljah bodo propadle majhne trgovine na vaseh in v turističnih središčih, v večjih centrih pa bodo zaradi drugačne organizacije dela morali odpustiti veliko delavcev ...

(antiteza) »Potrošništvo brez omejitev je moralno nesprejemljivo.«

(teza) Izhodišče problema je v neustreznem plačilu delavcev, z zapiranjem trgovin in restrikcijami ne moremo spremeniti družbenih navad. Če že, je potrebno ponuditi kaj v zameno ...

(antiteza) »Slovenija naj bo zgled ostalim državam, kot primer države, ki spoštuje tradicionalne vrednote.«

(teza) Vrednote je mogoče spoštovati tudi drugače, predvsem tako, da država dosledno spoštuje človekove pravice in svoboščine ...

(zaključek) Zdaj ko smo pretresli argumente za in proti in ker smo pri tem ugotovili, da gre za dogodek z dolgotrajnimi posledicami za celotno slovensko družbo, lahko trdimo, da morajo biti ob nedeljah odrpte vse trgovine. Kajti njihovo zaprtje ne bo razrešilo problemov v družbi, zagotovo pa bo na eni strani omejilo možnosti za zaslужek zapo-

slenih, na drugi strani pa onemogočilo potrošnikom dostop do izdelkov, ki jih potrebujejo.

Razprava o zakonu (*nó mou eisphorá*/legislatio)

Definicija vaje:

Razprava o zakonu je utemeljen zagovor ali zavrnitev predlaganega zakona, ki temelji na splošnih merilih. Čeprav vnaprej določena vsebina daje vtis, da gre za vajo, ki je namenjena le ozki družbeni skupini, to je tistim, ki se želijo ukvarjati s pravom (in se ponekod še vedno uporablja v sodobnem študiju prava), je bila antična perspektiva širša. Poimovanje tega, kar bi danes lahko opredelili s pojmom »aktivno državljanstvo«, je bilo namreč v antiki razumljeno zelo neposredno. Antični svobodni državljani so precej bolj neposredno sodelovali v javnih družbenih strukturah, zato se je (zlasti na področju sodstva) od njih pričakovalo, da bodo poznali zakone. Če izhajamo iz tovrstne antične dediščine, velja poudariti, da je korist pričujoče vaje mogoče prepoznati zlasti v tem, ker je z njeno pomočjo mogoče premisliti, kaj je pri tako kompleksni problematiki, kot je zakonodaja, sploh mogoče javno problematizirati in v kakšni obliki. Javne razprave o zakonih pogosto vključujejo druge retorične elemente, ki za konkretno temo (tj. obravnavan zakon) niso relevantni, a zaradi svoje specifične prepričevalne moči pomembno vplivajo na stališča in prepričanja. V mislih imamo najrazličnejša sredstva za vzbujanje čustev, s pomočjo katerih govor-

ci (zaradi najrazličnejših razlogov) zastrejo konkretno problematiko s tem pa tudi njeno »racionalno, objektivno« smer obravnave, kar pogosto ne prispeva k uspešnemu iskanju skupnih rešitev.

Cilj:

Vaja velja za sklepno v nizu predvaj in hkrati za najzahtevnejšo. Predpostavlja namreč, da so učenci na tej stopnji usvojili že dovolj re-toričnih in argumentativnih veščin, da zmorejo samostojno in ustvarjalno (tj. brez zelo podrobnih navodil v smislu konkretno predpisane strukture in jezikovnih strategij) učinkovito braniti ali zavrniti zakon kot kompleksen družbeni fenomen, ki ga določajo splošna pravila ravnanja in vedenja. Operativni cilji vaje so:

- o Strukturiran prikaz: osnovna tridelna struktura, ki jo sestavljajo kratek uvod – predstavitev, osrednji – argumentativni del in zaključek – povzetek in poziv.
- o Utemeljevanje/izpodbijanje: izmenično navajanje utemeljenih tr-ditev (*teza*) in protitrditev (*antiteza*).
- o Konstrukcija argumentov na podlagi določenih vsebinskih izho-dišč ((*ne*)zakonito, (*ne*)pravično, (*ne*)primerno, (*ne*)koristno, (*ne*)uporabno, (*ne*)spodobno, *posledice*).

Naloga:

V kratkem pisnem sestavku zagovarjajte ali nasprotujte predlogu zakona (lahko tudi izmišljenega). Pri pisanju upoštevajte takle vrstni red:

- o *Kratek uvod* (kaj boste obravnavali, zakaj se s tem (*ne*)strinjate).
- o *Pripoved* (predstavite stanje stvari, aktualno problematiko teme).
- o *Izmenično predstavite argumente ZA* (*teza*) in *zavrnite nasprotna stališča* (*antiteza*).
- o *Zaključek* (povzemite svoje stališče in pozovite k dejanju ali pou-darite posledice).

Pri oblikovanju argumentov izhajajte iz:

- *zakonitosti* (v skladu z zakoni in predpisi),
- *pravičnosti* (v skladu z določenimi normami in načeli),
- *primernosti/koristnosti*,
- *uporabnosti*,
- *spodobnosti* (v skladu z moralnimi načeli) in
- *posledic*.

Primer:

Nasprotovanje zakonu: Prešuštnika, ki se ga zaloti pri dejanju, je treba ubiti.¹

Zakona niti ne podpiram v celoti niti ne obsojam v celoti tega, kar je bilo predstavljeno. Podpiram zakonodajo v tem, da je prešuštnike treba usmrtiti, toda ker ne vključuje odločitve porote, predloga zakona ne podpiram. Če se predlagatelj zakona izogiba sodišču, ker porotnike obtožuje podkupljivosti, potem ima o njih slabo mnenje. Če pa misli, da razsojajo po pravici – kar za vas nedvomno velja – ali je v tem primeru upravičeno hvaliti porotnike, ko jim odvzamemo razsojanje po zakonu? Vsi drugi zakoni, ki nasprotujejo obstoječim zakonom, so takšni bodisi zato, ker se razlikujejo od zakonov v enih, bodisi so skladni z zakoni v drugih mestih. Edino ta mož je predlagal zakon, ki je v nasprotju z vsemi zakoni. Zdi se mi, da boste imeli boljši pregled nad zakonom, če ga boste presojali enako kot vse ostale javne zadeve: vojskovodje, svečeniške službe, odloke. Skoraj vse, kar je najbolje narejeno v miru ali v vojni, je podvrženo presoji sodnikov.² Ta je vojskovodja, ki ga je imenoval sodnik, ta je svečenik, ki mu je službo poveril sodnik, odlok je veljaven, ki so ga pregledali drugi, in zmagam niso priznane časti, če o njih prej niso razsojali. Ali ni torej nesmiselno, da je treba presoja ti o vsem, le o tem zakonu porotniki naj ne bi glasovali?

(*antiteza*) »Res je«, pravi, »toda prešuštvo je resen zločin«.

(*teza*) Ali res? Ali ni umor resnejši? Ali imamo izdajo za manj pomembno od drugih zločinov? Ali menimo, da je svetoskrunstvo bolj trivialno od izdaje? Kljub temu vsak, ki so ga ujeli pri teh dejanjih, stopi pred sodnika; izdajalec ni kaznovan prej, dokler porota ne glasuje; morilec ni usmrčen, dokler tožilec ne dokaže dejanja; niti tisti, ki so ropali sveto lastnino, ne trpijo prej, dokler sodniki niso imeli priložnosti, da bi se seznanili s to zadevo. Ali ni nenavadno, da o hujših zločinih razsojajo porote in da to niso zločinska dejanja, vse dokler porotniki tako ne razsodijo, medtem ko bi edino prešuštnik umrl brez sojenja,

1 Besedilo je oblikovano kot del razprave z namišljenim, a neimenovanim predlagateljem zakona. Če bi isto problematiko oblikovali kot hipotezo v okviru deklamacije, bi predlagatelj zakona predstavljal konkretno, zgodovinsko osebo, ki bi bila sestavni del govora (kot eno od vsebinskih izhodišč za obravnavo). Grška zakonodaja je dovoljevala, da je mož smel ubiti ženinega ljubimca, če ga je zalotil pri dejanju, a le v primeru, če tega ni vnaprej načrtoval. Zakon od moža ni zahteval, da mora ljubimca ubiti, in razžaljeni mož je v zameno lahko sprejel tudi denarno nadomestilo. Prim. Kennedy (2003: 124–125).

2 V Atenah klasičnega obdobja, kamor je situacija postavljena, ni bilo razlike med sodnikom in porotnikom.

čeprav bi mu morali soditi še toliko bolj, saj gre v primerjavi z drugimi za manj hudega zločinca?

(*antiteza*) »Kakšna je razlika med ubojem prešuštnika in njegovo izročitvijo sodnikom, če ga bo v obeh primerih doletela smrt?«

(*teza*) Razlika je takšna kot med tiranijo in zakonom, kot med demokracijo in monarhijo. Tiran lahko ubije kogar želi, medtem ko zakon usmrti tistega, ki je bil obsojen po pravici. Ljudstvo predlaga javno preiskavo o vsem, kar se obravnava v skupščini; vladavina enega kaznuje brez preiskave, toda ljudstvo in zakon počneta oboje skupaj, s čimer sta v popolnem nasprotju s tistim, ki je izbral samovlado in tiranijo. Kako se torej umor prešuštnika in njegova izročitev sodnikom ne bi razlikovala? Še več, kdor po svoji volji ubije prešuštnika, se s tem naredi za storilčevega gospodarja, medtem ko tisti, ki storilca izroči porotnikom, naredi za storilčevega gospodarja sodišče; gotovo je bolje, da je njegov gospodar porotnik kot pa tožilec.³ In dalje, kdor je po svoji volji ubil prešuštnika, je osumljen, da ga je ubil iz drugih razlogov, medtem ko se zdi, da je tisti, ki ga je predal v razsojanje, ravnal zgolj iz pravičnosti.

(*antiteza*) »Drži«, pravi, »toda če umre takoj, bo to zanj hujša kazen; čas pred izrekom sodbe je za prešuštnika prednost.«

(*teza*) Če bo postavljen pred sodnišče, bo izkusil prav nasprotno. Od tega trenutka dalje bo njegovo življenje bolj neprijetno. Pričakovanje trpljenja je hujše od samega trpljenja in odlašanje s kaznovanjem se zdi kot dodatna kazen. Kdor pričakuje, da bo umrl, bo umrl večkrat in predstave o koncu bodo zanj hujše od same izkušnje. Če umre takoj, prešuštnik ne občuti ničesar; hitrost kazni prepreči občutek. Smrt je neboleča, če pride nepričakovano; a če je večkrat pričakovana, četudi se uresniči le enkrat, se kazen meri s pričakovanjem. Premisli in skupaj postavi tole: Kdor ubije prešuštnika po svoji volji, nima nobene priče pri kaznovanju; kdor ga preda porotnikom, si zagotovi številne gledalce pravice. Biti kaznovan pred večjim številom gledalcev je bolj boleče. Obstaja še več prednosti za prešuštnike, ki bodo umrli skrivaj. Mnogi bodo namreč sumili, da so jih ubili zaradi sovražnosti, a če je dejanje dokazano na sodišču, bo posameznikova usmrtitev brez dvoma pravično dejanje. Torej je za prešuštnika prednost, da ga ubijejo na skrivaj, kot da ga izročijo porotnikom.

3 Grški sodni sistem je predvideval neposredno udeležbo v postopkih. Državlani so morali samostojno nastopati na sodišču bodisi v vlogi tožilcev bodisi zagovornikov.

(*zaključek*) Prešuštnik je grozna stvar in prekaša najhujše vrste zločinov. Zato naj bo najprej obsojen in nato usmrčen; raje naj se mu sodi, kot da je kaznovan pred razsodbo. Če umre kot prešuštnik, bo s tem jasnejše starševstvo otrok; nihče ne bo dvomil o očetu otroka, če v prihodnosti ne bo več prešuštnikov. Tak zločin je storjen proti skupni naravi, torej naj ga, ko se zgodi, odpravi skupno glasovanje. Bojim se, da bo prešuštnik, če umre brez znanega razloga, pustil za seboj mnoge sebi podobne. Ker ne poznajo razloga za njegovo smrt, bodo drugi z njim tekmovali in kazni tako ne bo konec, temveč začetek zločina.

(Aftonij, 48–51)

Dodatek 1:¹ Topoi: črna skrinjica argumentacije² Igor Ž. Žagar

»Moja teza je, da argumentacija, kot je formulirana v govoru, *temelji na skalarnih principih*. Vse, kar sem rekel, predpostavlja jasno razlikovanje med sklepanjem in argumentacijo, in kot jezikoslovca med zanima, za kaj v govoru gre, in ne, kaj se dogaja v glavah ljudi ...² Z vidika logike, se policistu ni treba zanašati na skalarni princip, a *ko spregovori, vtisne skalarnost v stvari, ki je le-te same po sebi nimajo*. Skalarnost je omejitvev, ki nam jo vsiljuje govor /vsi poudarki I. Ž. Ž./.«³

Teza, na katero se nanaša navedek (kakor tudi sam navedek), ni moja, temveč jo zagovarja francoski jezikoslovec Oswald Ducrot (se pa z njo strinjam). Toda preden se posvetimo razliki med tem, kaj se dogaja v govoru in kaj v glavah ljudi, si oglejmo zgodbo policista, ki ga omenja zgornji navedek.

1 V dodatku pripenjamo razpravo o topoi Igorja Ž. Žagarja. Razpravo, ki je tukaj objavljena z dovoljenjem avtorja, je mogoče najti tudi kot poglavje v monografiji Žagar, Ž. I., Schlamberger Brezar, M., *Argumentacija v jeziku* (Digitalna knjižnica, Dissertationes, 4). Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009. V digitalni obliki je prosto dostopna na: <http://www.pei.si/Sifranti/StaticPage.aspx?id=45> (17. 4 2013).

2 Prim. poglavje Med argumentativnimi vezniki in polifonijo.

3 O. Ducrot, *Slovenian lectures / Conférences slovènes*. Ljubljana, 1996, 162.

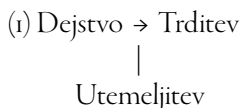
V svojih *Slovenskih predavanjih*, ki so izšla leta 1996, je Oswald Ducrot branil tezo, da ljudje svoje argumente gradijo na principih (topoi), ki so skalarni in imajo štiri temeljne oblike:

- +Q +P (Bolj ko smo lačni, več moramo jesti);
- Q –P (Manj ko smo lačni, manj moramo jesti);
- +Q –P (Bolj ko smo lačni, manj moramo jesti);
- Q +P (Manj ko smo lačni, več moramo jesti).

Da bi to lahko utemeljil, si je izmislil sledečo zgodbo:

»Predpostavimo, da je bil nekdo umorjen, recimo, tukaj ob pol petih in da so ga zabodli do smrti (to je zelo pomembna podrobnost za moj prikaz). Krivca iščejo in policija sumi nekega francoskega jezikoslovca, ki je trenutno v Ljubljani: ta jezikoslovec je imel razloge za to, da je zameril svoji žrtvi, ki je bila sploh zelo nastrojena proti teoriji argumentacije in še posebej proti skalarnosti; še več, rano bi prav lahko povzročilo bodalo, ki ga ima jezikoslovec običajno med svojo prtljago. V tem trenutku preiskave je do policije prišla nova informacija: da je bil francoski jezikoslovec ob pol petih, v času zločina, v svojem hotelu in očitno ni mogel tukaj nikogar zabosti. Razglašen je bil za nedolžnega na osnovi sledečega argumenta: 'On ne more biti, saj je bil ob pol petih v svojem hotelu.' Zdi se, da tak primer kaže na to, da principi, na katerih temeljijo argumenti, niso nujno skalarni. V tem primeru argument temelji na principu, po katerem *Kadar osebe ni na nekem kraju, tam ne more ničesar storiti*, in zdi se, da pri tem principu ni nič skalarnega /vsi poudarki I. Ž. Ž./.«⁴

To je prvi del Ducrotovega argumenta, ki mu običajno ne ugovarjajo. Verjetno zato, ker Ducrot na nek način preoblikuje ali restrukturira argumentativni model Stephena Toulmina,⁵ kjer prehod od argumenta (dejstva v Toulminovi terminologiji) do sklepa (trditve v Toulminovi terminologiji) temelji na toposu (utemeljitvi v Toulminovi terminologiji). Toulminov osnovni model (v treh korakih) je takšen:

Da bomo pravični do zgodovine retorike in argumentacije, moramo dodati, da je Toulmin v resnici le rekonstruiral Aristotelov in Kvintilijanov model teorije o entimemu, kjer ena od premis (običaj-

4 O. Ducrot, n. d., 158–160.

5 S. Toulmin, *The Uses of Argument*, Cambridge 1958/1995, 94–107.

no večja, a ne nujno) – ki ostaja implicitna ali eksplicitno neizrečena, saj jo domnevno delita govoreči in ogovorjeni – utemljuje prehod od druge premise k sklepu. In če smo povsem pošteni do Toulminovega modela argumentacije, moramo dodati, da je njegov »sestavljene vzorec« ali »sestavljene načrt« argumenta⁶ – v šestih korakih – konceptualno zelo soroden izpopolnjenemu epihejremu, razvitemu in utemeljenemu entimemu, ki naj bi ga vpeljal Aristotelov učeneec Teofrast. A temu se bomo podrobneje posvetili nekoliko kasneje.

Nadaljujmo sedaj z Ducrotom. Njegova teza o (topični) skalarnosti je v resnici veliko bolj radikalna in avtor svojo zgodbo nadaljuje takole:

»Vračamo se k isti situaciji. Torej, policija je pravkar dobila informacijo, da je bil jezikoslovec ob pol petih v svojem hotelu. Tedaj je do policistov nenadoma prišlo še več informacij, po katerih jezikoslovec pravzaprav ni bil v svojem hotelu, temveč še veliko dlje od kraja umora, recimo, da je obiskal grad izven mesta, na podeželju. S tem, ko je rekel, »Ob pol petih je bil v svojem hotelu«, bi policist lahko k temu, kar je pravkar rekel, kot popravek dodal, »Pravzaprav je celo obiskal grad«. Mislim, da bi policist res utegnil uporabiti 'celo', zato da bi popravil prvi del informacije. Spomnite se sedaj mojega opisa 'celo'. Trdim, da 'celo' povezuje dva argumenta, ki prehajata k skupnemu sklepu, pri čemer je drugi argument predstavljen kot močnejši od prvega. Tako je 'Bil je na gradu' močnejši argument za sklep ('Ni kriv') kot 'Bil je v hotelu'. Zakaj je močnejši? Če je močnejši argument, je to zato, ker se topos, ki ga je uporabljal policist, ni glasil, *Kadar osebe ni na nekem kraju, tam ne more ničesar storiti*, temveč raje, *Dlje ko je oseba oddaljena od nekega kraja, manj možnosti obstaja, da bi tam kaj storila*. S tem, ko je bil jezikoslovec v stvarnem času na gradu, je bilo tako še manj možnosti, da bi storil umor, kot če bi bil v hotelu /vsi poudarki I. Ž. Ž./.«⁷

To je ena od Ducrotovih tez, ki je še vedno tarča nenehnih poskusov, da bi jo ovrgli. In to celo bolj kot njegova in Anscombrova teorija o polifoniji v jeziku kot sistemu, ki je končno dobila nekaj veljave (čeprav več med jezikoslovci kot med teoretiki argumentacije). Običajni očitke njegovi predstaviteni tezi o skalarnosti v govoru in na katerega sem moral tudi sam večkrat odgovoriti, je: »To je povsem umetno. Človeški razum nikakor ne sklepa na tak način.« (Proti)-argumentov nasprotniki sicer niso predstavili.

6 S. Toulmin, n. d., 101–104.

7 O. Ducrot, n. d., 160.

Toda, ali to drži? Je res, da človeški razum ne sklepa na tak način? Oglejmo si nekaj vsakdanjih primerov – tokrat resničnih in ne izmišljenih kot je Ducrotov primer.

I

Pred nekaj leti smo z družino počitnice preživeli na otoku Visu, ki je zelo lep in odmaknjen otok v Jadranskem morju. Nekega dne je mojemu sinu, ki je bil takrat star štiri leta, spodrsnilo na skali, udaril se je, a ni bilo nič hujšega. Toda moja žena je pripomnila:

(2) *Le nekaj centimetrov bolj levo in lahko bi bilo usodno!*

Vse, kar je rekla, je bilo povsem hipotetično: sin ni padel nekaj centimetrov bolj levo (kjer je bila v resnici precej nevarna luknja) in sploh ni bilo usodno; toda zanimivo je, da je bil argument moje žene o resnosti sinovega padca skalaren. Poskusimo ga rekonstruirati v skladu s Toulminovim (osnovnim) modelom:

(2a) Trditev (Sklep) *Otrok je nevarno padel.*

S čim lahko to utemeljite?

(2b) Dejstvo (Argument) *Ko bi padel le nekaj centimetrov bolj na levo, bi bilo to zanj lahko usodno.*

Kako ste prišli do tega?

(2c) Utemeljitev (Topos) *Bliže ko nekdo pade nevarnemu mestu, hujši je padeč.*

Povzemimo (še enkrat), kaj se je v resnici zgodilo: otrok je padel. Dobil je le manjšo modrico. A ker je bila v bližini nevarna luknja v skali, je bil njegov padec ocenjen kot zelo nevaren in celotna argumentacija je dobila skalarno obliko. Kaj se je dogajalo v glavi moje žene, ko je izrekla (2) (ali nekaj trenutkov pred tem), ne vem in pravzaprav niti ni pomembno: njen argument sem povsem razumel. Seveda bi bilo zanimivo vedeti, kako in na kakšen način oblikuje argumente razum, še posebej, kadar gre za argumente te vrste. A ker so (t. j. kadar so, kar pa ni vedno) oblikovani in predstavljeni kot skalarni, to povsem zadostuje za njihovo razumevanje, oceno in (potencialno) akcijo/re-akcijo (če je potrebna).

II

Verjetno se boste tudi sami spomnili podobne izmenjave bodisi iz vsakdanjega življenja, medijev ali od kod drugod. To niti ni tako

pomembno, pomembno je, da ljudje očitno uporabljajo in razumejo skalarnost kot možno in veljavno obliko argumentacije.

(3) A (pride domov): Kaj je za kosilo?

B: Piščanec.

B: Piščanec??? Lahko bi pojedel vola.

V zadnjem odgovoru je A izrekel povsem hipotetične stvari in brez dvoma se je izrazil metaforično. Čeprav je zelo očitno tudi, da je uporabljal skalarni argument. Če ga analiziramo in rekonstruiramo s pomočjo Toulminovega modela, dobimo sledečo shemo:

(3a) Trditev (Sklep) *Zelo sem lačen.*

S čim lahko to utemeljite?

(3b) Dejstvo (Argument) *Lahko bi pojedel ne le piščanca, ampak vola.*

Kako ste prišli do tega?

(3c) Utemeljitev (Topos) *Bolj ko si lačen, več lahko poješ.*

A to bi se utegnilo zdeti preveč trivialno (čeprav je argumentacija, ki prežema vse vsakdanje dejavnosti, lahko trivialna).

Oglejmo si dogodek (trivialen), ki se je pripetil na božični večerji pred nekaj leti (dogodek je pravzaprav zelo podoben znamenitemu prizoru iz filma *Smisel življenja*, ustvarjalcev skupine Monty Python):

III

(4) A (se baše s hrano): Še en čokoladni piškot, pa bom počil!

Kar je hotel reči, je seveda bilo to, da je več kot sit. Toda jasno je, da je svojo sitost poudarjal na skalaren način: ni bila gosja pašeta, rakovičja juha, ravioli s tartufi, pečenka z belgijskim radičem in jabolčna pita s smetano – ne, bil je majhen (hipotetični) piškot, ki bi bil preveč. Ali, spet na Toulminov način:

(4a) Trditev (Sklep) *Sem (več kot) sit.*

S čim lahko to utemeljite?

(4b) Dejstvo (Argument) *Ne morem pojesti niti enega piškota več.*

Kako ste prišli do tega?

(4c) Utemeljitev (Topos) *Več ko ješ, manj potrebuješ za to, da si sit.*

IV

In če se vam ti primeri še vedno zdijo nepomembne vsakdanje anekdote, je tu ena, ki bi vas morala prepričati. V Sloveniji poznamo zvrst glasbe – uradno se imenuje »narodno zabavna« glasba – ki jo

imenujemo tudi »humpa humpa« glasba ali še manj uglajeno, »goveja« glasba. Ko sem se nekoč o tej glasbi pogovarjal s starejšim človekom in izrazil velik odpor do nje, mi je odgovoril:

(5) Potem pa nisi dovolj Slovenec.

Kot vidite, človek ne more preprosto biti ali ne biti Slovenec; slovenskost se meri v stopnjah: nekdo je lahko tudi bolj ali manj Slovenec, ne glede na državljanstvo ali potni list, kaj šele sorodstvene vezi (mimogrede: ta zvrst glasbe je celo še bolj popularna v Avstriji in v nekaterih delih Nemčije). Ali, spet na Toulminov način:

(5a) Trditvev (Sklep) *Nisi dovolj Slovenec.*

S čim lahko to utemeljite?

(5b) Dejstvo (Argument) *Ne maraš slovenske narodno zabavne glasbe.*

Kako ste prišli do tega?

(5c) Utemeljitev (Topos) *Bolj ti je všeč slovenska narodno zabavna glasba, bolj si Slovenec.*

Skalarnosti običajno očitajo (očitki večinoma prihajajo od logikov in jezikoslovcev), da topoi (ali utemeljitve) ne bi smeli biti oblikovani v skalarni obliki, temveč raje kavzalno (»Če P potem Q«). Toda takšna formulacija ne bi utemeljila sklepa v vseh primerih: človek, s katerim sem se pogovarjal, ni rekel, da nisem Slovenec (mož je vedel, da ne bi mogel utemeljiti takšne trditve), rekel je, da nisem dovolj Slovenec. V skladu z njegovo argumentacijo so ljudje, ki poslušajo govejo glasbo, le bolj Slovenci, kot tisti, ki je ne poslušajo.

Tudi v našem drugem primeru utemeljitev »Če si lačen, moraš jesti« ne bi zadovoljivo pojasnila situacije. Dotična oseba ni le rekla, da je lačna; možki je rekel, da je zelo lačen, tako lačen, da mu zgolj piščanec ne bi zadostoval.

A kot smo že omenili, se Toulmin ni ustavil pri tem preprostem (celo poenostavljenem) modelu v treh korakih, temveč je zasnoval veliko bolj kompleksen model v šestih korakih. Izhajajoč iz njegovega preprostega modela, bi lahko domnevali, da je utemeljitev absolutno pravilo, ki ne dopušča izjem. Toda takšno pravilo, ki običajno ostaja implicitno, seveda ne more biti univerzalno, kar pomeni, da moramo v modelu narediti prostor za izjeme ('zavrnitev' v Toulminovi opredelitvi), da trditvev lahko omilijo sredstva 'kvalifikatorja' in da tudi sama utemeljitev utegne potrebovati kakšno 'oporo'.

In če tako razširjen model sedaj apliciramo na naše skalarne primere, lahko takoj opazimo sledeče: kljub temu da je lahko povsem jasno, kaj nam govori jezik, je veliko manj jasno, kaj se v istem trenutku dogaja v mislih.

Spet si oglejmo naš prvi primer:

(2) *Le nekaj centimetrov bolj levo in labko bi bilo usodno!*

utemeljen z:

(2c) *Bliže ko nekdo pade nevarnemu mestu, hujši je padeč.*

Toulminov razširjen model dvomi o tej utemeljitvi in ji zastavlja neprijetno vprašanje: Ali je tako v vseh primerih? Ali je res? Težko rečemo. Odvisno je od tega, kako predelujemo (t. j. naš razum) informacije. In kaj je tisto, kar v vsakem posameznem primeru velja kot informacija. Ali, če smo še bolj eksaktni: kaj je tisto, kar velja kot ključna informacija za interpretata. Ne bom razglabljal o tem hipotetično mogočem podatku, do katerega nimam prav nobenega dostopa; a kljub temu bi rad nakazal možni *caveat*. Predpostavimo, da materin (besedni) odziv ne bi bil (2), ampak, recimo, (6a).

(6a) *Hvala bogu! Vse je v redu z njim!*

Ali to pomeni, da njen argument ne bi bil skalaren? Ni nujno. Prav mogoče je, celo zelo verjetno, da je izrekla (6a) zgolj zato, ker je videla tisto veliko luknjo, oddaljeno le nekaj centimetrov na levo in ker je spoznala (čeprav tega ni eksplicitno ubesedila), da bi padeč nekaj centimetrov bolj levo bil lahko usoden. Celotno argumentacijo bi zato lahko brali kot:

(6a) Trditev (Sklep) *Hvala bogu! Vse je v redu z njim!*

S čim lahko to utemeljite?

(6b) Dejstvo (Argument) *Če bi padel le nekaj centimetrov bolj na levo, bi to lahko bilo usodno.*

Kako ste prišli do tega?

(6c) Utemeljitev (Topos) *Bliže ko kdo pade nevarnemu mestu, slabše je.*

Namesto da bi skušala izpeljati »negativni« sklep kot v (2a) (Otrok je nevarno padel.), je mati argumentirala za »pozitivni« sklep (Vse je v redu z njim!), ki pravzaprav implicira negativni sklep in ima smisel le, če si predstavljamo, za kako nevaren padeč bi lahko šlo, ko bi otrok padel le nekaj centimetrov bolj na levo. Predelovanje informacij je bilo tako morda drugačno, a ubeseditev argumenta(cije) ostaja skalarna.

Če se, upoštevajoč to misel, spet vrnemo k Toulminovemu modelu, se lahko vprašamo sledeče: če utemeljitev, kot smo jo formulirali v (2c) 'Bliže ko nekdo pade nevarnemu mestu, slabše je', ostaja enaka tudi v (6c), kako bi lahko oblikovali zavrnitev ('Ali to velja za vse primere?')? Zelo težko (ali vsaj sam tako mislim). V Toulminovem izvirnem primeru smo imeli opraviti z domnevno trdnimi dejstvi (Harry je britanski državlján, Harry se je rodil na Bermudih) – ni čudno, da je Toulmin obe izjavi poimenoval kot dejstvo in trditev – v našem primeru pa se soočamo s povsem hipotetično (kakor tudi subjektivno videno in ocenjeno) situacijo. Če govorimo racionalno (in objektivno), bi lahko rekli, da je padec na nevarno mesto slaba stvar, padec v bližino nevarnega mesta pa ni slaba stvar, kar bi lahko dopustilo sledečo zavrnitev:

(2, 6d) *Ne, a pogosto se tako zdi (ali občuti). V resničnem življenju padec blizu nevarnega mesta ne pomeni nič resnega.*

Takšna zavrnitev, ki jo spremlja vprašanje: 'Potem v svoji trditvi ne morete biti tako neomajni, mar ne?', bi nas lahko vodila k sledečemu kvalifikatorju:

(2, 6c) *Ne, le ponavadi se tako zdi/občuti.*

84

Toda na tem mestu nastopi zares zapleteno vprašanje, ki nas vodi nazaj k utemeljitvi, in sicer: 'Zakaj mislite, da je padec blizu nevarnega mesta slab zgolj zato, ker je blizu nevarnega mesta?' In tam, kjer bi Toulmin lahko v svojem primeru ponudil trdno, neizpodbitno dejstvo (Utelešeno je v sledeči zakonodaji: ...), je vse, kar lahko rečemo mi, le nekaj takega kot:

(2, 6f) *Očitno naš razum predeluje dane podatke na način, da se nam tako zdi/da tako občutimo.*

Kaj je ta »tako« in iz česa natanko so sestavljeni ti procesi, pravzaprav ne vemo. Omejuje nas argumentacija, ki jo slišimo, in ne argumentacija, kot se (domnevno) odvija v naših glavah. In argumentacija, ki jo slišimo, se zdi skalarna, v našem primeru še celo več kot to: soočeni smo z enim in istim argumentom (2b, 6b), ki dopušča dva (navidezno) nasprotujoča si sklepa (2a, 6a).

Naj vašo pozornost preusmerim še k drugemu zanimivemu problemu, ki je povezan z razmerjem med argumenti in sklepi (verjetno pa tudi z razmerjem med argumentacijo in kognicijo). Če si natančneje ogledate naša primera (3) in (4), boste opazili, da je mogoče za-

menjati mesto(-i) argumenta in sklepa, ne da bi se pri tem bistveno spremenil pomen:

(3b) *Labko bi pojedel ne le piščanca, ampak vola.* (Argument) → (3a) *Zelo sem lačen.* (Sklep),

bi zlahka spremenili/parafrazirali kot:

(3a) *Zelo sem lačen.* (Argument) → (3b) *Labko bi pojedel ne le piščanca, ampak vola.* (Sklep).

Ali:

(4b) *Ne morem pojesti niti enega piškota več.* (Argument) → (4a) *Sem (več kot) sit!* (Sklep),

bi prav lahko parafrazirali kot:

(4a) *Sem (več kot) sit!* (Argument) → (4b) *Ne morem pojesti niti enega piškota več.* (Sklep).

Edina razlika med obema verzijama je v tem, da bi sklep »izvirne« verzije lahko vzeli/razumeli kot implikaturu (t. j. implicitno, neizgovorjeno) – s tem bi »izvirna« verzija postala entimem z manjkajočo večjo premiso in z manjkajočim sklepom – medtem ko sklepa obrnjene verzije (verjetno) ne bi mogli razumeti kot implikaturu (ker vsebuje takšne posebne elemente, kot so »piščanec«, »vol« in »piškot«, (verjetno) ni dovolj splošna). Toda vse ostalo, skupaj z utemeljitvijo, bi lahko ostalo nespremenjeno.

Če že govorimo o entimemih, večjih in manjših premisah, sklepov in utemeljitvah, je morda to primerno mesto, da si jih nekoliko podrobneje ogledamo. In k njim bomo prišli, spet po ovinku, s pomočjo teorije Oswalda Ducrota o argumentaciji v jezikovnem sistemu (TAJ), ki uporablja vse zgoraj omenjene koncepte, a v drugačni razporeditvi in z drugimi konceptualizacijami.

V prejšnjem poglavju smo že pojasnili izhodiščno tezo TAJ.⁸ Če nekoliko povzamemo, bi lahko rekli, da je izhodiščna teza Ducrotove teorije o argumentaciji v jezikovnem sistemu (TAJ), da so posamezne argumentativne prvine vsebovane v jeziku *kot sistemu*. To pomeni, da jezik kot abstraktna, splošna struktura (kakor ga opredeljuje de Saussure), že sam po sebi poseduje ali vsebuje nek argumentativni potencial, neko argumentativno moč in določene argumentativne usmeritve – ne le jezik v dejanju, njegova raba v diskurzu in kot diskurz. Denimo, obstajajo določene *jezikovne* strukture, ki *diskurzu* (restrik-

8 Prim. poglavje *Med argumentativnimi vezniki in polifonijo*.

tivno) nalagajo določeno argumentativno usmeritev, z drugimi besedami, *jezik* kot abstrakten sistem (vsaj delno) nadzoruje to, kar lahko pove *diskurz*, in določa njegove meje. Do podobnih zaključkov, čeprav po drugačni poti in le posredno v zvezi z argumentacijo, prihaja tudi Janja Žmavc v analizi pomenskega polja samostalnika *animus* pri Terenciju. Avtorica z analizo jezikovnih struktur pri latinskem komediografu ugotavlja, da je pomenski potencial *animus* vpisan tudi v okvir strukture latinskega jezika:

»S pomočjo slovnične interpretacije Terencijeve Andrije je torej mogoče dokazati, da zaznamuje samostalnik *animus* značilnost oziroma sposobnost, ki je lastna zgolj človeku in je določena z njegovim obstojem. Gre za prostorski pojem, za neke vrste »prostor v človeku«, ki sam ničesar ne dela, ampak omogoča nastanek vseh miselnih in čustvenih duševnih procesov, s katerimi je opredeljeno vsako človekovo zavestno ali nezavedno dejanje.«⁹

V poznih sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih je Ducrotova teorija argumentacije obravnavala jezikovne členke (kar so nekateri ameriški jezikoslovci skušali dobesedno ponovno odkriti v devetdesetih) kot posrednike ali prenašalce argumentativne usmeritve. V poznih osemdesetih in devetdesetih letih se je Ducrot začel zanimati za *topoi*. Sam uporablja Aristotelov izraz in meni, da je bolj ali manj zvest njegovi ideji, čeprav obenem priznava, da jo je nekoliko popačil. Oglejmo si podrobneje to »deformacijo«.

Danes velja skoraj za vsakdanje prepričanje (za poseben topos), da je za Aristotela topos mesto, kjer najdemo argumente, oddelek ali področje, kjer je mogoče zlahka najti veliko retoričnih argumentov, pripravljenih za takojšnjo uporabo – kar je velika zmeta. Po Aristotelu naj bi namreč obstajali dve vrsti topoi: splošni ali skupni topoi, primerni, da jih uporabimo povsod in kjerkoli, ne glede na situacijo, in posebni topoi, ki so v svoji uporabnosti omejeni na različne znanosti, področja znanja, strokovnosti, mnenja, razmere itd. Ali, kot pravi Aristotel:

»S posebnimi toposi (*eide*) mislim na propozicije, ki so posebne glede na vsak razred, in s splošnimi (*koinoi topoi*) tiste, ki so vsem enako skupne.«¹⁰

⁹ J. Žmavc, Terencijev animus: analiza pomenskega polja, *Keria* 4 (2002), 2, 129.

¹⁰ *Rb.* 1358a31–32 1.2.2.2.

Aristotelški *topos* (‘mesto’, ‘kraj’) je argumentativna shema, ki dialektiku ali retoriku omogoča konstrukcijo argumenta za dani sklep; filozof jih vidi kot (temeljne) sestavine entimemov. Rabo izrazov *topoi* (*koinoi*) ali *loci communes*, kot so jih poznali Rimljani, lahko zasledujemo vse do najzgodnejših retorjev (večinoma jih imenujejo *sofisti*), kot sta Protagoras in Gorgias. Kot v analizi najstarejšega antičnega priročnika, Anaksimenov *Retorike za Aleksandra*, ugotavlja Janja Žmavc,¹¹ so sofistom *topoi* predstavljali argumentativni koncept, ki verjetno ni imel enotne oblike, saj so ga v kontekstu njegove retorične funkcije (t. j. kot sredstvo prepričevanja) retorji poljubno združevali z drugimi retoričnimi strategijami. Toda medtem ko so v zgodnji retoriki *topos* vsekakor razumeli kot *gotov vzorec ali formulo*, vnaprej pripravljen argument, ki ga je mogoče uporabiti na določeni stopnji govora (da bi ustvaril določen učinek ali še pomembneje, da bi upravičil določen sklep) – pojmovanje, ki je prevladalo tudi z renesanso – pa velja za večino Aristotelovih *topoi*, da so to *splošna navodila*, ki omogočajo izpeljavo sklepa določene *oblike* (ne vsebine) iz premis določene *oblike* (ne vsebine). Prav zato smo poudarili, da je velika zmeta precej razširjeno prepričanje o tem, kako so Aristotelovi *topoi* mesta, kjer je mogoče najti *vnaprej pripravljene* argumente.

Če si ogledamo seznam Aristotelovih *topoi koinoi* ali skupne *topike*:

¹¹ J. Žmavc, Ethos and pathos in Anaximenes' Rhetoric to Alexander: a conflation of rhetorical and argumentative concepts, v: F. H. van Eemeren, D. C. Williams, I. Ž. Žagar (ur.), *Understanding argumentation: work in progress*, Amsterdam 2008, 168–169.

7)

SPLOŠNE TOPIKE	POSEBNE TOPIKE
Definicija	Sodna (pravne)
Rod/vrsta	pravično (prav)
Razdelitev	nepravično (narobe)
Celota/deli	Svetovalna
Subjekt/predikati	dobro
Primerjava	nevredno
Podobnost/razlika	ugodno
Stopnja	neugodno
Odnos	Hvalna (ceremonialna)
Vzrok/učinek	krepost (plemenito)
Antecedens/konsekvens	slabost (nizkotno)
Kontrarnosti	
Kontradikcije	
Okoliščine	
Mogoče/nemogoče	
Preteklo/prihodnje	
Pričevanje	
Avtoritete (izvedenci)	
Priče	
Maksime/rekla	
Govorice	
Prisegelje	
Dokumenti	
Zakoni	
Precedensi	
Nadnaravno	
Notacija in sorodne besede	

in jih primerjamo s seznamom njegovih kategorij:

8)

Substanca

Kvantiteta

Kvaliteta

Razmerje

Prostor

Čas

Položaj

Stanje

Delovanje

Utrpevanje

postane precej očitno, da je filozof svoje skupne topike izpeljal iz kategorij: medtem ko kategorije predstavljajo najbolj splošne (in temeljne) odnose med različnimi entitetami v svetu (in so zato po naravi metafizične), predstavljajo skupne topike najbolj splošne (in temeljne) od-

nose med koncepti, pojmi, ali besedami, ki predstavljajo (označujejo) te različne entitete v svetu. Paradoksalno, Aristotel opisuje *topoi* kot »prazna mesta«, kjer je mogoče najti izoblikovane argumente za različne namene. In četudi to zveni paradoksalno, je povsem logično: ko ta mesta ne bi bila prazna in ne bi dopuščala za vsako konkretno stvar, da se v njih oblikuje, ampak bi bila že zapolnjena, to ne bi bila več skupna mesta. Razen tega jih ne bi mogli več uporabljati v prav vsaki situaciji, temveč le v tisti, ki bi bila opisana in definirana s stvarno vsebino posameznega *toposa*.

Kot pravi ena od Aristotelovih opredelitev pojma *topos* (Rh. 1403a17–18 2.26.1): »Element in *topos* imenujem enako; kajti element ali *topos* predstavljata področje, kamor spada *veliko* entimemov.« Pomembno je poudariti, da z izrazom 'element' (*stoikheion*) Aristotel ne misli na točen del entimema, temveč na *splošno obliko*, v okviru katere je zajeti mogoče konkretne entimeme istega tipa. Po tej definiciji je *topos* splošna argumentativna oblika ali vzorec in konkretni argumenti so instanciacije te splošne oblike. Ali, kot pravi Auctor ad Herennium (3–29.15ss.): *loci* predstavljajo ozadje in konkretni argumenti so *imagines* na tem ozadju.

Naj le na kratko spomnim. Vsi verjetno poznate kategorični silogizem. In če ne, je tukaj znamenit, skoraj že razglašen primer:

9)
Vsi ljudje so umrljivi.
Sokrat je človek.

Sokrat je umrljiv.

Kategorični silogizem sestavljata dve premisi, večja ali splošna in manjša ali posebna ter sklep. Obe premisi, kakor tudi sklep *morajo biti* v kategoričnem silogizmu *eksplicitno izraženi*.

Prav tako velja: če sta premisi resnični in je sklepalni proces veljaven, mora biti *nujno* resničen tudi sklep.

Entimem, ki se imenuje tudi »retorični silogizem«, je pogosto označen kot »okrnjeni silogizem«. Zakaj? Zato, ker mu pogosto manjka ena od premis, običajno večja oziroma splošna, kajti njena narava je tako skupna in splošna, da velja za *topos*, za nekaj tako splošnega in skupnega, da je preprosto niti ni treba omenjati. Entimematična različica zgornjega kategoričnega silogizma bi se tako (lahko) glasila:

10)

Vsi ljudje so umrljivi Vsi ljudje so umrljivi

..... Sokrat je človek Sokrat je človek

Sokrat je umrljiv Sokrat je umrljiv

Morda se boste spraševali, ali ni trditev 'Vsi ljudje so umrljivi' prav tako splošna in skupna v kategoričnem, kot je v retoričnem silogizmu. Odgovor je, seveda, pritrdilen. Toda, ker velja kategorični silogizem za orodje znanosti, *mora biti vsak korak eksplicitno izražen*, medtem ko je retorični silogizem orodje vsakodnevne komunikacije kjer, ne le, da lahko, temveč včasih celo moramo izpustiti očitne stvari, če želimo učinkovito komunicirati.

Z Rimljani so *topoi* postali *loci* (kar je velik »napredek« za govorce indo-evropskih jezikov ...) in Ciceron jih dobesedno opredeli kot mesta, kot »bivališče vseh dokazov« (De or. 2.166.2), »skrivališče dokazov« (Part. Or. 5.7–10) ali preprosto »zakladnico argumentov (Part. Or. 109.5–6). Toda pri Kvintilijanu (Inst. 5.10.22ss.) najdemo nekaj »napotkov o rabi«, kako izvleči argumente iz teh mest, namreč s pomočjo znamenite mreže vprašanj: *Quis? Quid? Ubi? Quibus auxiliis? Cur? Quomodo? Quando?*

90

V *Novi retoriki*¹² – v tem kratkem pregledu bom izpustil skoraj 2000 let (večinoma) propadanja retorike – *topoi* niso definirani kot mesta, ki skrivajo argumente, temveč kot zelo splošne premise, ki nam pomagajo graditi vrednote in hierarhije, nekaj, čemur se je Perelman še posebej posvečal. A celo on je pustil *topose* na do neke mere deskriptivni ravni in se ni poglobil v tehnologijo njihovega delovanja ali v njihovo arhitekturo.

Presenetljivo je, da je v istem letu, ko sta Perelman in Olbrechts-Tyteca objavila svojo Novo retoriko, Stephen Toulmin objavil delo *Uses of Argument*, ki je morda ena najbolj podrobnih študij o tem, kako delujejo *topoi*. »Presenetljivo« pravim zato, ker avtor ne uporablja izraza *topos* ali *topoi*, ampak neke vrste sodni izraz »utemeljitev«. Razlog za to se zdi očiten: zajeti skuša različna »področja argumentov«, vsa področja argumentov pa, kot pravi, ne uporabljajo *toposov* kot argumentativne principe ali kot izhodišče svoje argumentacije. Po Toulminu,¹³ če imamo izjavo v obliki, »Če D potem T – kjer D pred-

12 Prim. Ch. Perelman, L. Olbrechts-Tyteca, *Traité de l'argumentation – La nouvelle rhétorique*, Bruxelles 1958/1983, 113.

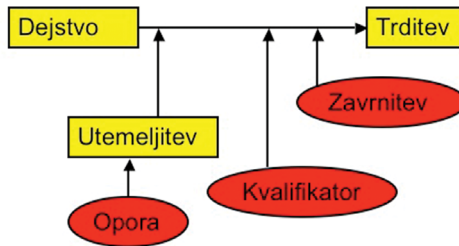
13 S. Toulmin, n. d., 94–107.

stavlja dejstvo ali dokaz, T pa trditev ali sklep – deluje utemeljitev kot most in omogoča (avtorizira) korak od D do T. Toda, utemeljitev ima lahko omejeno uporabnost, zato Toulmin vpelje kvalifikatorje K, ki kažejo na moč, ki jo daje utemeljitev, in pogoje zavrnitve (Z), ki označujejo okoliščine, v katerih bi morala biti razveljavljena splošna avtoriteta utemeljitve. In na koncu, če je utemeljitev na kakršen koli način izzvana, potrebujemo tudi oporo (O). Kot pravi Toulmin:

»Izjave utemeljitev [...] so hipotetične, podobne mostu, toda opora za utemeljitev je lahko izražena v obliki kategoričnih dejstvenih izjav.«¹⁴

Njegov diagram argumentacije lahko ponazorimo takole:

11)

Omeniti velja, da imamo v Toulminovem diagramu opraviti z neke vrste »površinsko« in »globinsko« zgradbo: medtem ko dejstvo in trditev ostajata na površju, kot je to običajno v vsakdanji komunikaciji, je utemeljitev – običajno in zaradi svoje splošnosti – pod površjem, tako kot topos v entimemih, in prihaja na površje, kadar je vprašljiva njena veljavnost ali verjetnost.

Vrnimo se k Ducrotu in obnovimo nekatera izhodišča iz našega prvega poglavja. Francoski jezikoslovec topos definira kot princip, ki zagotavlja veljavnost ali legitimnost prehoda od izjave A(argument) do izjave S(sklep). Oglejmo si še drugi Ducrotov priljubljen primer (h kateremu se bomo vračali še v nadaljevanju):

(12) Toplo je (A). Pojdiva na sprehod (S).

Topos naj bi se v tem primeru nanašal na dve lastnosti: prva lastnost je P (toplota), ki je povezana z argumentom (A), druga lastnost pa Q (prijetnost sprehoda), ki je povezana s sklepom (S). In katere so značilnosti toposa, tega tihega, neizrečenega principa, ki naj bi ga našli v ozadju argumentativnih diskurzivnih segmentov? Ducrot trdi, da ima topos tri značilnosti: prvo, ki je *splošna*; drugo, ki je predsta-

vljena kot *skupno prepričanje*, to je prepričanje, ki je skupno določeni skupini ljudi; in tretjo, ki je *skalarna*. Topos, ki zagotavlja veljavnost prehoda od A do S v (12), bi se lahko glasil:

(13) T = Bolj ko je toplo, prijetneje se je sprehajati

Rekel sem »bi se lahko glasil«, kajti topoi niso samoobstoječe, neodvisne entitete *per se*, kot, na primer, Platonove ideje, ampak naj bi bile *vedno rekonstruirane* iz danega argumentativnega niza.

In kako naj razumemo splošnost toposa? Predvsem tako, da si topos predstavljamo kot zelo *splošno strukturo* ali *matrico*, ki omogoča množico *posebnih sklepov*, ki pa niso *obvezni in zavezujoči*, kot je, na primer, kategorični silogizem (kar, seveda, pomeni tudi, da topos ni univerzalen). Topos (t. j. sklicevanje na topos ali njegova evokacija oziroma uporaba) lahko *omogoči* neki sklep, a ne *zavezuje* nujno k temu sklepu, ali z drugimi besedami: če sprejmemo argument, ni nujno, da sprejmemo tudi sklep.¹⁵ Na primer, v odgovoru na (12), ki je povabilo na sprehod, bi prav lahko rekli

(12') Toplo je. Ampak pojdiva namesto tega plavat.

(T= Bolj ko je toplo, prijetneje se je ohladiti v vodi)

ali

(12'') Toplo je. Ampak pojdiva raje igrat karte v senco.

(T= Bolj ko je toplo, prijetneje je biti v senci).

Kar pomeni, da je naš sogovornik v obeh primerih prepoznal veljavnost toposa, ki je bil uporabljen v predlogu za sprehod, ne da bi se s z njim strinjal v tej specifični situaciji. Neki drugi topos se mu/ji je zdel primernejši za to situacijo in uporabil/-a ga je, da je z njim podprl/-a drug sklep namesto tega.

Ko pravimo, da je topos *splošen in ne univerzalen*, priznavamo tudi njegove morebitne izjeme, kar pa ne ovira njegove veljavnosti, in prav to je bistvo znamenite in Aristotelu pripisane formule: »izjeme omogočajo potrditev pravila v nepredvidenih primerih«; v takih primerih pojem izjeme vseeno omogoča potrditev veljavnosti pravila.

Kako lahko dokažemo splošni značaj toposa? Spet se moramo spomniti na zavrnitve argumenta: slednje namreč zelo pogosto upoštevajo splošnost toposa. Predpostavimo (ponovno), da je toplo in da to dejstvo uporabljam (ponovno) kot argument za predlog o sprehodu. Lahko bi ugovarjali: »Tudi včeraj je bilo toplo, pa je bil sprehod

15 Prim. poglavje *Argumentacija v jeziku proti argumentaciji z jezikom*.

kljub temu neprijeten.« To pomeni, da opozarjate, da obstajajo izjeme pravila, ki sem ga uporabil, in s tem, ko to rečete, predlagate, da morda ne bi smel uporabiti tega pravila v tem posebnem primeru. Toda z opozarjanjem na obstoj izjem priznavate, da pravilo, ki sem ga uporabil, je splošno, in istočasno mi govorite tudi, da morda – po vašem mnenju – nisem bil v položaju, ko bi v tej specifični situaciji lahko uporabil to pravilo. S tem nikakor ne zanikate splošnosti pravila, le kažete mi, da obstajajo njegove izjeme, in predlagate, da bi to lahko bil eden od tistih izjemnih primerov.

Rekli smo tudi, da je topos predstavljen kot skupno prepričanje, ki ga je predhodno sprejela skupnost, kateri pripadata govorec in sogovorec (ali ogovorjeni). Z drugimi besedami, predstavitev toposa kot skupnega prepričanja pomeni, da določena skupnost (bodisi narod ali manjša subkultura) prepozna njegovo veljavnost, to je veljavnost in upravičenost sklepov, ki temeljijo na njem. Toda, kot smo že lahko videli, to ne pomeni, da bo vsak član skupnosti nujno uporabil iste topoi v identičnih situacijah: uporabo nekega toposa ali sklep, ki ga dopušča ta topos, je vedno mogoče zavrniti z drugim (splošno sprejetim) toposom.

In končno, ko pravimo, da je topos skalaren, govorimo dvoje. Prvič, lastnosti P in Q sta sami po sebi *skalarni*. To pomeni, da sta lastnosti, ki ju lahko imate v večji ali manjši količini. Izjavi P in Q, ki ju povezuje določen topos, moramo torej pojmovati kot *lestvici*. Drugič, obstajajo različne stopnje intenzivnosti, ki jih vsebuje značilnost P in značilnost Q. A to sploh ne pomeni, da so tudi sami argumenti in sklepi skalarni. Lastnosti, ki so uporabljene in omenjene v okviru toposa so skalarne, toda to ne velja za izjave, ki so uporabljene v diskurzu kot dejanski argumenti ali sklepi; le-te že predstavljajo ali uporabljajo kot izhodišče določeno stopnjo (raven) na dveh lestvicah. Oglejmo si sledeči primer (namenoma sem vse primere izbral iz Ducrotove zadnje knjige *Slovenska predavanja*):¹⁶

(14) »Manj kot deset stopinj je. Vzemi plašč s sabo«.

O tem, ali sta A in S skalarna, ni dvoma: ne more biti bolj ali manj deset stopinj; ali je ali ni deset stopinj. Prav tako ne morete bolj ali manj vzeti plašča; ali ga vzamete ali ne. Zatorej navedbe, ki jih vsebujeta A in S, niso skalarne. Toda, to ne preprečuje, da ne bi mo-

16 O. Ducrot, n. d.

gli opisati v skalarnem smislu toposa, ki je utemeljitev tega niza. Topos v tem primeru je

(15) T= Bolj ko je mrzlo, topleje se moraš obleči

in povezuje eno lastnost P, ki je hladnost, z drugo Q, ki je, recimo, toplota oblačila. Navedbe, ki jih vsebujejo segmenti diskurza A in S, »Manj kot deset stopinj je«, in, »Vzemi plašč s sabo«, predstavljajo stopnje znotraj teh splošnih lastnosti P in Q, in prepričan sem, da se boste strinjali, da je *lahko* bolj ali manj hladno in da *lahko* oblečemo bolj ali manj topla oblačila.

Obstaja še neka druga ideja o skalarnosti toposa, ki ji Ducrot posveča posebno pozornost. Gre za to, da je samo po sebi skalarno tudi razmerje, ki ga med P in Q ustvarja topos. Videli smo že, da sta P in Q lestvici (lahko je bolj ali manj toplo in lahko se oblečemo bolj ali manj toplo): topos nakazuje, da obstaja skalarno razmerje med stopnjami lastnosti P in stopnjami lastnosti Q. To pomeni, da napredovati v določeni smeri po lestvici lastnosti P pomeni tudi napredovati v določeni smeri po lestvici lastnosti Q: če se premikamo gor ali dol po eni lestvici, se premikamo gor ali dol tudi po drugi.

Za trenutek se vrnimo k primeru (14). Predpostavimo, da ni manj kot deset stopinj, ampak, recimo, okoli dvajset stopinj. V takšnih razmerah človek ne bi rekel, »Manj kot deset stopinj je. Vzemi plašč!«, temveč raje, »Okoli dvajset stopinj je. Ne vzemi plašča«, pri čemer bi uporabljen topos ostal enak, morda le v drugačni obliki. Kar pa nas pripelje še do nove ideje: do ločevanja med *toposom* in *topično obliko*, ki je tesno povezano s pojmom skalarnosti.

Vzemimo še enkrat v skalarnem smislu topos, ki povezuje lastnost P in lastnost Q. Videli smo že, da ko se premikamo po lestvici P v neki smeri, se v neki smeri premikamo tudi po lestvici Q: ko se vzpenjamo po P, se vzpenjamo po Q. Ni težko opaziti, da izjava: »Bolj ko se vzpenjaš po P, bolj se vzpenjaš po Q«, deluje enako kot izjava: »Bolj ko se spuščaš po P, bolj se spuščaš po Q«. Če velja, da bolj ko se vzpenjaš po toplotni lestvici, bolj se vzpenjaš po lestvici prijetnosti, mora veljati tudi, da bolj ko se spuščaš po toplotni lestvici, bolj se spuščaš po lestvici prijetnosti. Topos, ki na skalaren način povezuje toploto (P) in prijetnost (Q), ima zatoj lahko dve obliki in Ducrot ju simbolično prikazuje kot

(16) +P, +Q
-P, -Q.

To sta dve topični obliki, TO' in TO'', ki pripadata istemu toposu T. Isto razmerje med toploto in prijetnostjo je mogoče obravnavati v dveh oblikah, »pozitivno« v prvem primeru in »negativno« v drugem. In to še ni vse. Oglejte si sledeče topične oblike (kjer P zaznamuje toploto in Q prijetnost):

$$(17) \begin{array}{l} +P -Q \\ -P +Q \end{array}$$

Ti dve obliki bi se glasili, »Bolj ko je toplo, manj prijetno se je sprehajati«, in »Manj ko je toplo, prijetneje se je sprehajati.« Priznati moramo, da v različnih časovnih obdobjih in v različnih življenjskih situacijah (pogosto je razmeroma težko reči natanko kdaj in zakaj) uporabljamo oba para topičnih oblik, (16) in (17): prvega, po katerem je prijetno, kadar je toplo, in drugega, po katerem ni prijetno, kadar je toplo.

Sprva je Ducrot uporabljal topose le v smislu utemeljitev (s Toulminovimi besedami), ki omogočajo/dovoljujejo prehod od izjave-argumenta do izjave-sklepa. Če si, recimo, spet ogledamo primer (14), bi se topos, ki dovoljuje prehod od A do S, (lahko) glasil takole: »Bolj ko je mrzlo, topleje se moraš obleči.« Težava je bila v tem, da je bilo topose treba rekonstruirati iz danega argumentativnega niza (kar je pogosto pri utemeljitvah) in da so bili zaradi tega videti kot arbitrarni. Toda nato je Ducrot opazil, da so oziroma so lahko (t. j. toposi) še več kot to: da jih je mogoče interpretirati kot fragmente diskurza, ki so vsebovani (zapisani) v (vsaj nekaterih) besedah jezikovnega sistema. Oglejmo si tele štiri pridevnike (tudi te sem si izposodil pri Ducrotu):

$$(18) \text{ pogumen, boječ, preudaren, nepremišljen}$$

Kot nativni govorniki boste brez težav opazili, da ti štiri pridevniki na neki način sodijo v eno kategorijo in opisujejo iste vrste vedenja (natančneje, dve med sabo povezani vrsti vedenja), a jih vidimo na različne načine. Ducrot bi rekel, da imamo v jezikovnem sistemu kot takem dva toposa, T₁ in T₂, ki sta primerna za vsako situacijo (kot smo že lahko spoznali pri primeru toplote in prijetnosti): v zgornjem primeru (18), topos T₁ pripisuje vrednost spopadanju z nevarnostjo, tveganju, in to počne z medsebojnim povezovanjem pojma tveganja in pojma dobrega. Nasprotno, topos T₂ povezuje pojem tveganja s pojmom zla (slabega). Tako je v prvem primeru tveganje opredeljeno kot nekaj dobrega, v drugem kot nekaj slabega in ob različnih

priložnostih ter v odvisnosti od lastnih diskurzivnih intenc, predstavljamo tveganje kot dejanje, ki ga je vredno storiti in smo razumevaljoči do tistega, ki tvega, drugič pa nasprotno predstavljamo tveganje kot nekaj slabega.

Ni težko videti, kako bi bilo mogoče klasificirati te štiri pridevnike: dva med njimi dopolnjujeta topos T_1 , druga dva topos T_2 . Katera dva? *Pogumen* dopolnjuje topos T_1 : ko nekdo za nekoga reče, da je pogumen, mu pripisuje neko pozitivno vrednost in to zato, ker si ta upa tvegati. Pridevnik *pogumen* zaznamuje pozitivno vrednotenje tveganja. V primeru pridevnika *boječ* je uporabljeni topos še vedno topos T_1 , ki tveganje opredeljuje pozitivno, toda kadar pravimo nekemu, da je boječ, mu pripisujemo neko negativno vrednost. To negativno vrednost pa mu pripisujemo zato, ker si ne upa tvegati, kar implicira, da je tveganje dobro, vsaj v določenih okoliščinah. *Pogumen* in *boječ* torej temeljita na istem toposu T_1 , toda pogumen se uporablja za hvalo tistih, ki si drznejše tvegati, boječ pa za grajo tistih, ki tega ne zmorejo storiti.

Kaj pa druga dva pridevnika: *preudaren* in *nepremišljen*? Oba udejanjata isti topos T_2 , topos, ki ne odobrava tveganja. Kadar nekemu rečemo, da je premišljen, tej osebi, razen če ne gre za ironično rabo, pripisujemo določeno kakovost in jo hvalimo, ker se zna izogniti tveganju: v tem smislu primeru pojmujeemo tveganje kot slabo. V primeru pridevnika *nepremišljen* gre spet za uporabo istega toposa T_2 . A s tem, ko nekoga opišemo kot nepremišljenega, to osebo obtožujemo zaradi tveganja na nesprejemljiv in neupravičen način.

Nadaljujemo lahko z ločevanjem med *pogumnim* in *boječim* na eni strani ter *preudarnim* in *nepremišljenim* na drugi strani tako, da znotraj vsake od obeh skupin opredelimo pododdelke. Le-te lahko pridobimo tako, da vpeljemo topične oblike. V okviru toposa T_1 obstajata dve topični obliki: TO_1^+ in TO_1^- ; in podobno v okviru toposa T_2 : TO_2^+ in TO_2^- . TO_1^+ bi lahko formulirali takole: »Bolj ko nekdo tvega (+T), večjo veljavo ima (+V)«, medtem ko bi bila TO_1^- nasprotje prve topične oblike, to je »Manj ko nekdo tvega (-T), manjšo veljavo ima (-V)«. Sedaj ko smo opredelili ti dve obliki, lahko opredelimo tudi pridevnika *pogumen* in *boječ*, ki se oba nanašata na topos T_1 . Rekli bomo, da *pogumen* izpolnjuje topično obliko TO_1^+ , »Bolj ko nekdo tvega, večjo veljavo ima«, in boječ topično obliko TO_1^- , »Manj ko nekdo tvega, manjšo veljavo ima«.

Enako lahko storimo z dvema pridevnikoma, povezanimi s toposom T₂, ki ne odobrava tveganja: TO₂' («Večje ko je tveganje, večje je zlo») in na drugi strani TO₂'' («Manjše ko je tveganje, manjše je zlo») sta izpolnjeni z dvema pridevnikoma, *nepremišljen* in *preudaren*.

Po Ducrotu bi tako dobili sledečo shemo:

(19)

T₁

+P,+Q (več tveganja, več dobrega) *pogumen*

–P,–Q (manj tveganja, manj dobrega) *boječ*

T₂

+P,+Q (več tveganja, več zla) *nepremišljen*

–P,–Q (manj tveganja, manj zla) *preudaren*

Toda T₂ lahko predstavimo še na drug, boljši, še bolj aristotelski način, namreč:

(20)

T₂

+P,–Q (več tveganja, manj dobrega) *nepremišljen*

–P,+Q (manj tveganja, več dobrega) *preudaren*

In zakaj naj bi bil ta način predstavitve topičnih oblik boljši? Zlasti zaradi dveh razlogov: prvi je metodološki in drugi epistemološki. Naj pojasnim svojo misel z uporabo še druge skupine pridevnikov (ne bom ponavljal, da sem si tudi te sposodil pri Ducrotu): *radodaren*, *skop*, *varčen*, *razsipen*. Po Ducrotu bi dobili sledečo shemo:

(21)

T₁ (*Več denarja razdaš, bolj je*)

+P,+Q (Več denarja, več dobrega) *radodaren*

–P,–Q (Manj denarja, manj dobrega) *skop*

T₂ (*Več denarja razdaš, slabše je*)

+P,+Q (Več denarja, več zla) *razsipen*

–P,–Q (Manj denarja, manj zla) *varčen*

Toda, če T₂ preoblikujemo kot

(22)

T₂

+P,–Q (Več denarja, manj dobrega) *razsipen*

–P,+Q (Manj denarja, več dobrega) *varčen*

je to primerneje, ker tak topos

- (metodološko) uporablja iste predikate in isti opis za iste spremenljivke (»dobro« za Q) kot T1 (s katerim se primerja);
- (epistemološko) omogoča, da oblikujemo različne topične oblike ne le glede na to, kako opisujejo, ampak tudi kaj opisujejo.

Če se sedaj vrnemo k prvim štirim pridevnikom, dobimo:

(23)

+P,+Q (več tveganja, več dobrega) *pogumen*

+P,-Q (več tveganja, manj dobrega) *nepremišljen*

za opredelitev tveganja, in

-P,-Q (manj tveganja, manj dobrega) *boječ*

-P,+Q (manj tveganja, več dobrega) *preudaren*

za opredelitev izogibanja tveganju.

In zakaj je to pomembno? Ker nam omogoča spoznanje, da obstajajo iste »izvenjezikovne« entitete (»stvari v svetu«), ki jih jezik vidi kot popolna nasprotja. Celó do te mere, da je (t. j. jezik) skoval različne pare izrazov za njihovo poimenovanje/označevanje: *pogumen* in *nepremišljen* za tveganje ter *boječ* in *preudaren* za izogibanje tveganju.

Očitno je, da so *pogumen*, *nepremišljen*, *boječ* in *preudaren* kompleksni ali sestavljeni predikati (ali, če se izrazimo skromneje, pridevniki), ki so sestavljeni iz dveh elementov: 1) iz opisa neke izvenjezikovne entitete (ponovno bi se rad izognil izrazu »dejstvo«, ker nisem povsem prepričan, kaj dejstvo je); 2) iz ovrednotenja tega opisa. Težko bi, na primer, rekli isto za »dobro« ali »slabo«; pravzaprav mislim, da bi ju lahko opisali kot gradnika takšnih kompleksnih predikatov, ki smo jih opisali zgoraj, namreč, kot ocenjevalna/vrednostna gradnika.

Toda tako (kompleksen) opis sproža pomembno vprašanje: ali gre res za iste izvenjezikovne entitete, ki jih jezik vidi drugače? Kadar rečemo nekómu, da je *pogumen*, ali ne rečemo s tem, da tvega in da *mi* to odobravamo, medtem ko na drugi strani nekóga označimo kot *nepremišljenega*, kadar želimo povedati, da ta oseba tvega in da *mi* tega ne odobravamo? In, na drugi strani: ali ne rečemo, da je nekódo *preudaren*, če želimo s tem povedati, da se ta oseba tveganju izogiba in da *mi* to odobravamo, medtem ko nekóga označimo kot *boječega*, kadar želimo s tem povedati, da se ta oseba izogiba celo razumnemu in upravičenemu tveganju in da mu *mi* to očitamo? Če to drži, ali so te »izvenjezikovne« entitete zares iste? In če so res *izvenjezikovne* (t.j. neodvisne od jezika), kako lahko sploh rečemo, da so iste?

S tem se vračamo k naši začetni dihotomiji med argumentacijo kot nečim, kar se razvija v diskurzu, in argumentacijo kot nečim, kar se odvija v naših glavah. Omenili in analizirali smo že Ducrotov primer (I2) o toploti kot o dobrem argumentu za sprehod. Po tem ekskurzu (in zaradi njega) lahko z njim nadaljujemo. Točka, kjer smo končali, je bila, da je nekdo predlagal sprehod, rekoč:

(I2) Toplo je (Argument). Pojdiva na sprehod! (Sklep).

Na (I2) bi lahko odgovoril z (I2^{''}):

(I2^{''}) Toplo je, ampak sem utrujen.

Takšen odgovor lahko brez dvoma razumemo kot zavrnitev: v prvem delu argumenta sem se strinjal, da je toplo, s čimer sem se strinjal s svojim sogovornikom, da je toplo vreme dober (sprejemljiv, zadošten, ...) argument za predlog o sprehodu. Toda v drugem delu argumenta sem trdil, da sem utrujen, kar je bilo predstavljeno (razumljeno in sprejeto) kot močnejši argument, ki je razveljavil prvega in s tem zavrnil ponudbo o sprehodu. Toda, *zakaj* je drugi argument dal vtis, kot da je močnejši: ker utrujenost nasploh velja za močnejši argument kot toplota, kadar gre za sprehajanje? Ali pa bi morda na to lahko vplival sam vrstni red argumentov?

Izvedimo poskus in zamenjajmo vrstni red argumentov v odgovoru (I2^{''}), tako da dobimo:

(I2^{''''}) Utrujen sem, ampak je toplo. (kot odgovor na predlog o sprehodu)

Naša zavrnitev se je brez dvoma spremenila v sprejetje. Toda pri tej zamenjavi argumentov je zanimivo zlasti to, da je vse (kar zadeva »objektivno realnost« ali »dejstva«) ostalo povsem enako kot v zavrnitvi: vreme je še zmeraj toplo in jaz sem še zmeraj utrujen. Toda v prvem primeru sem ponudbo zavrnil, v drugem pa sem jo sprejel. Zakaj in v čem je razlika? Ali je mogoče, da sem drugače predelal informacijo, preden sem jo vtisnil v diskurz? Ali je morda moj sogovornec predelal drugače to, kar sem v dveh primerih vtisnil v diskurz? Ne bi mogel vedeti. Vse, kar vem (ali vsaj mislim, da vem), je to, da je veznik 'ampak' moral igrati pomembno vlogo v moji argumentaciji (kot je bila ubesedena in jo je slišal moj sogovornec). Najverjetneje je bil 'ampak' kot zaznamovalec nasprotja (in nasprotovanja) tisti, ki je obrnil argumentativno usmeritev celotnega argumentativnega niza od zavrnitve (v (I2^{''})) k sprejetju (v (I2^{''''})). Z drugimi beseda-

mi: usmeritev, ki je vsebovana v vezniku 'ampak' ali ki je »zapisana vanj«, če hočete, mora biti takšna, da obrne ali razveljavi argumentativno usmeritev predhodnega argumenta, *ne ozirajoč se na kontekst*. Ali, povedano drugače: če imamo opraviti s sestavljenim argumentom (ki ga sestavlja več argumentov), bo sklep, ne glede na kontekst, zmeraj izhajal iz dela diskurza, ki sledi 'ampak', in ne iz tistega, ki se nahaja pred njim. Zatorej lahko iz argumenta:

(12^{'''}) Toplo je, ampak sem utrujen.

(ki je izrečen kot odgovor nekomu, ki je predlagal sprehod, češ da je toplo), sklepamo le v smeri 'Ne pojdiva na sprehod' (argument 'Utrujen sem', ki je utemeljen s 'Če smo utrujeni, se ni prijetno sprehajati (skalarnost v tem primeru ni potrebna!), razveljavlja argument 'Toplo je', ki ga utemeljuje 'Če je toplo, se je prijetno sprehajati'). Medtem ko iz argumenta:

(12^{''''}) Utrujen sem, ampak je toplo.

lahko sklepamo le v smeri 'Pojdiva na sprehod' (argument 'Toplo je', ki je utemeljen s 'Če je toplo, se je prijetno sprehajati', razveljavlja argument 'Utrujen sem', ki ga utemeljuje 'Če smo utrujeni, se ni prijetno sprehajati') in ne obratno. Zakaj in kako je to mogoče? Moj poskusni odgovor bi bil dvojen:

1) Argumentacijo vedno najdemo v blokih (nizih), sestavljenih iz argumenta (vsaj enega) in sklepa, ki jih moramo vedno obravnavati skupaj, v medsebojnem odnosu in ne v osamitvi. Kot smo spoznali iz našega začetnega primera (i), argument ne more imeti absolutne in neodvisne usmeritve: le-ta je vedno omejena, pojasnjena in (ponovno) podana s sklepom. Prav tako ima lahko isti argument (vsaj?) dva različna, celo nasprotna sklepa (ali je/ostaja zaradi tega v resnici »isti argument«, je (kot smo opazili prej) tema za drug prispevek). Zatorej moramo, kadar določamo in vrednotimo argument, to početi zmeraj ozirajoč se na doseženi sklep, v okviru dane topike in nikoli v osamitvi.

2) To spet postavlja drugo zanimivo vprašanje: ali jezik obvladuje naše zaznavanje ali je zaznavanje tisto, ki obvladuje jezik? Če namreč tako imenovana izvenjezikovna realnost (t. j. luknja v skali, pa-dec, ...) ostaja enaka, kako je mogoče, da isti argument, ki to realnost opisuje, vodi k dvema nasprotnima sklepoma? Moj tipajoči odgovor bi bil, da ta »izvenjezikovna realnost« ni nikoli dana »kot taka«, kot je – ali naj bi bila – *per se* (če sploh kaj obstaja *per se*), ampak ve-

dno kot že posredovana, predstavljena, ali *celo ustvarjena* z jezikom. To »izvenjezikovno realnost« lahko razumemo le skozi jezik in je, tako kot je predstavljena v jeziku (kar, seveda, razveljavlja njen »izvenjezikovni« položaj), ne razumemo na neki morda neznan in nerazumljiv način ter jo šele nato prevedemo v jezik. In ker realnost *je* (v) jeziku in jezik *je* realnost, lahko manipuliramo z realnostjo, tako kot manipuliramo z jezikom. Vendar ostaja težava v tem, ali pri manipulaciji z realnostjo kot jezikom dosežemo vse, kar realnost obsega? In še, ali obstaja kak dvom o tem (in moral bi obstajati vsaj z metodološkega in epistemološkega vidika), ali zares vemo, kaj ves čas počnemo? Morda vemo, kaj počnemo, ko manipuliramo z jezikom (čeprav večji del naših jezikovnih izbir poteka nezavedno), toda ali zares vemo, kakšni so učinki te manipulacije v realnosti in na realnosti (kot obstoja onstran jezika)?

To je star kantovski (ali celo predkantovski) problem, katerega rešitev še vedno ni prinesla splošnega soglasja.

Dodatek 2

Navajamo še nekaj splošnih družbeno relevantnih tem, ki predstavljajo različne poglede in jih je mogoče uporabiti pri sestavi besedil zlasti tam, kjer je eden od ciljev naloge vaja v dilematičnosti:

1. Splošna prepoved kajenja ne koristi razvoju družbe.
2. V Sloveniji bi morali legalizirati uporabo mehkih drog.
3. Smrtna kazen v Sloveniji bi morala biti uzakonjena.
4. Slovenija bi se morala opravičiti izbrisanim.
5. Učitelji bi morali imeti večja pooblastila pri kaznovanju nesprejemljivega vedenja učencev.
6. Globalizacija ogroža slovenski jezik.
7. Prepoved sovražnega govora je poseg v svobodo govora.
8. Na nasilje je opravičljivo odgovoriti z nasiljem.
9. Evtanazija je opravičljiva.
10. Omejevanje priseljevanja tujcev je opravičljivo.
11. Svobodo govora v šolah bi bilo treba omejiti.
12. Narodne manjšine v Sloveniji imajo še preveč pravic in ugodnosti.
13. Slovenija namenja preveč solidarnostne pomoči državam, ki so same krive za svoje težave.

14. Prav je, da moški še vedno zasedajo večino vodilnih političnih funkcij.
15. Prostovoljstvo je potrata časa in izguba denarja.
16. Kozmetični posegi naj bodo sestavni del sodobnega lepotnega ideala.
17. Računalniki škodljivo vplivajo na družbo.
18. Električni avtomobili predstavljajo preveliko obremenitev za okolje.
19. Globalni turizem bi bilo treba omejiti.
20. Svoboda v zahodnem svetu je šla predaleč.
21. Popolna iskrenost je nujna sestavina vsakega medosebnega odnosa.
22. Sodobni starši so preveč tolerantni.
23. Cenzura posega v človekove osnovne svoboščine.
24. Ženske so bolj moralne kot moški.
25. »Skoki čez plot« lahko koristno vplivajo na partnerske odnose.
26. Hitra hrana je lahko zdrava.
27. Slovenskim poslancem bi morali omejiti privilegije.
28. Feminizem je škodljiva ideologija.
29. Socialno skrbstvo ljudem bolj škoduje kot pomaga.
30. Policija v Sloveniji bi morala imeti večje pristojnosti.

Povzetek

Priročnik predstavlja posodobljeno različico antičnih govorniških predvaj (gr. *progymnasmata*). Nastal je kot rezultat večletnih izkušenj s poučevanjem retorike in argumentacije na različnih slovenskih univerzah kakor tudi skoraj desetletnega raziskovanja retorike in argumentacije, njenih teoretskih konceptov, historičnih vidikov ter še zlasti pomena in vloge, ki ga imata oziroma naj bi ga imeli v sodobnem javnem diskurzu. Poleg kratkega historičnega in konceptualnega orisa osrednji del priročnika sestavlja niz sodobnemu uporabniku in uporabnici prirejenih pisnih vaj. Vaje, ki so zasnovane v obliki strukturiranih napotkov za pisanje, omogočajo praktično usvajanje osnovnih retorično argumentativnih veščin: od izrazito upovedovalnih, narativnih tehnik pa vse do prepričevalnih in argumentativnih mehanizmov, ki vsebujejo tako razumevanje retorične situacije (tj. oceno govorca, občinstva in primerne jezika) kot tudi opredelitev spornega stališča in konstrukcijo argumentov, ki to stališče podpirajo ali mu nasprotujejo. V dodatku priročnika je pridana teoretska razprava o retoričnem konceptu *topoi*, ki osvetljuje njegova različna pojmovanja in tako olajša razumevanje njegovih pojavnih oblik v okviru obravnavanih predvaj.

Govorniške predvaje v obliki, kot jih predstavljamo, so v slovenskem prostoru morda nekaj novega in/ali nenavadnega, a poudariti velja, da so *progymnásmata* bila in so v veliki meri še vedno sestavni del zahodno evropske tradicije izobraževanja. Njihova dobra lastnost je izjemna strukturiranost v obliki zelo eksplicitnih navodil. Obenem predstavljajo tovrstne vaje naravno zaporedje vaj iz branja, pisanja in (posledično tudi) govornega nastopanja, postopoma pa si sledijo tudi po stopnji zahtevnosti. Zato v svetu še danes veljajo za zelo učinkovite vaje, s pomočjo katerih je mogoče uspešno razvijati besedne spretnosti v najširšem pomenu.

Summary

The following textbook is a modern version of rhetorical preliminary exercises (gr. *progymnasmata*). It represents many years of teaching experiences gained by teaching rhetoric and argumentation at different Slovenian universities as well as research experiences from almost a decade of thorough studying of rhetoric and argumentation, their theoretical concepts, historical perspectives and the role they (should) play in the contemporary public discourse. Apart from a short conceptual and historical overview the main focus of the textbook lies in the series of writing assignments, which are adapted for a contemporary user. Fourteen assignments, which are formed as explicit instructions for writing, put forward a practical knowledge of basic rhetorical and argumentative skills: from mainly narrative techniques to persuasive and argumentative strategies such as rhetorical situation (i.e. an assessment of speaker, audience and proper language use), determining a point at issue, construction of arguments etc. In the appendix we added a discussion on *topoi*, which highlights their different conceptualizations and enables their better understanding in the context of preliminary exercises.

The *progymnasmata* as we tend to present them may be seen as something new or even odd in the context of Slovenian education. But we mustn't forget that these exercises were (and still are) a constitutive part of a western educational tradition. Their value lies in a very precise structuring that appears in the form of lists of explicit instructions. Moreover, preliminary exercises present a natural sequence of assignments in reading, writing and public performance, which gradually increase in difficulty. Therefore, to this day, they still remain very effective exercises that can provide students with verbal skills in the broadest sense.

Literatura

- Aphthonius, A. F. (2008). *Progymnasmata: retorične vaje – priprave na javni nastop*. Izbor, prevod in dodatki Svetlana Slapšak. Ljubljana: Šola retorike.
- Aristotle (1926/1991). *Art of Rhetoric*. Cambridge, London: Harvard University Press (Loeb Classical Library).
- Babič, M. (2006). Predvaje za pouk govorništva: (pripisane Hermogenu iz Tarsa). *Šol. polje*. 17 (1/2), str. 69–99.
- Barthes, R. (1990). *Retorika Starih. Elementi Semiologije*. Ljubljana: ŠKUC Filozofska fakulteta.
- Cicero (1942/1988). *De oratore*. Cambridge, London: Harvard University Press (Loeb Classical Library).
- Cicero (1942/1992). *De partitione oratoria*. Cambridge, London: Harvard University Press (Loeb Classical Library).
- Crowley S. in Hawhee D. (2004). *Ancient Rhetorics for Contemporary Students*. Third Edition. New York, London: Pearson Longman.
- Ducrot, O. (1996). *Slovenian lectures/Conférences slovènes*. Ljubljana: ISH.
- Govier, T. (2005). *A Practical Study of Argument*. Sixth Edition. London: Thompson/Wadsworth.

- Heath, M. (2002). Theon and the History of the Progymnasmata. *Greek Roman and Byzantine Studies*, 43 (2), str. 129–160.
- Kennedy, G. A. (2001). *Klasična retorika ter njena krščanska in posvetna tradicija od antike do sodobnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kennedy, G. A. (2003). *Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*. Leiden, Boston: Brill Academic Publishers.
- Perelman, Ch. in Olbrechts-Tyteca L. (1958/1983). *Traité de l'argumentation – La nouvelle rhétorique*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles.
- Quintilian (1921/1953). *Institutio oratoria*. Cambridge, London: Harvard University Press (Loeb Classical Library).
- Senegačnik, B. (ur.) (2001). *Antologija antičnega govorništva: Lisija, Izokrat, Demosten, Ciceron, Evmenij*. Ljubljana: Študentska založba.
- »Silva Rhetoricae«. [Http://www.rhetoric.byu.edu](http://www.rhetoric.byu.edu) (17. 4 2013).
- Toulmin, S.E. (1958/1995). *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Žagar Ž., I. (1999a). Argumentation in the Language-system or Why Argumentative Particles and Polyphony are Important for Education. V: *Šolsko polje X/3–4*, str. 159–171.
- Žagar Ž., I. (1999b). From Topos to Locus to Topos: Between Aristotle and Ducrot. V: van Eemeren F. H. et al. (ur.), *Proceedings of the Fourth International Conference of the International Society for the Study of Argumentation*, Amsterdam: Sic Sat, str. 909–912.
- Žagar, Ž. I. in Schlamberger Brezar, M. (2009). *Argumentacija v jeziku*. (Digitalna knjižnica, Dissertationes, 4). Ljubljana: Pedagoški inštitut. [Http://www.pei.si/Sifranti/StaticPage.aspx?id=45](http://www.pei.si/Sifranti/StaticPage.aspx?id=45) (17. 4 2013).
- Žmavc, J. (2002). Terencijev animus : analiza pomenskega polja. *Keria* 4/2, 117–130.
- Žmavc, J. (2008). Ethos and pathos in Anaximenes' Rhetoric to Alexander: A Conflation of Rhetorical and Argumentative Concepts. V: van Eemeren, F. H. et al., *Understanding argumentation: Work in Progress*. Amsterdam: Sic Sat, str. 165–179.
- Žmavc, J. (2009a). Govorniške zvrsti in sredstva prepričevanja v zgodnji rimski retoriki: metaretorika v nastajanju. *Ann, Ser. hist. sociol.*, 19 (1), str. 1–14.
- Žmavc, J. (2009b). Retorični etos: antična retorika v slovenskem političnem govorništvu. V: Krašovec, P. in Žagar Ž., I. (ur.). *Medijska politika v postsocializmu*, (Digitalna knjižnica, Dissertationes, 5). Ljubljana: Peda-

- goški inštitut, str. 147–171. [Http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/digitalna_knjiznica/Dissertationes%205/index.html](http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/digitalna_knjiznica/Dissertationes%205/index.html) (17. 4 2013).
- Žmavc, J. (2011). *Vloga in pomen jezika v državljanski vzgoji. Komunikacijska kompetenca kot nujna sestavina odgovornega državljanstva*. (Digitalna knjižnica, Documenta 2). Ljubljana: Pedagoški inštitut. [Http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/digitalna_knjiznica/Documenta_2_ISBN%20978-961-270-074-4_SWF/isbn%20978-961-270-074-4.html](http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/digitalna_knjiznica/Documenta_2_ISBN%20978-961-270-074-4_SWF/isbn%20978-961-270-074-4.html) (17. 4 2013).
- Weston, A. (2000). *A Rulebook of Arguments*. Third Edition. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company.

Imensko in stvarno kazalo

A

Aftonij 11, 12, 16, 17, 34, 49, 62, 75
Ajlij Teon 16
Anaksimn 15, 87
anaskeuć/refutatio 39
anekdota 16, 18, 31, 35
Anscombe 79
argumentacijska usmerjenost, argumen-
tativna usmeritev, gl. argumentacijska
orientacija 85, 86, 99, 100
argumentativna lestvica 93, 94
argumentativna moč 85
argumentativni niz 92, 95, 99, 100
Aristotel 78, 79, 86, 87, 89, 92
Auctor ad Herennium 89

B

Babič 15, 16, 17, 18, 31, 52, 109

Barthes 16, 109

C

Ciceron 19, 90
controversiae 19
Crowley 17, 109

D

declamationes 13
dejstvo 78, 84, 91, 99
Demosten 34, 110
de Saussure 85
diégema/narratio 27
diskurz 85, 86, 93, 95, 99
diskurzivni segment 91
dokaz 90
Ducrot 77, 78, 79, 80, 85, 86, 91, 93,
94, 95, 97, 99

E

ékphrasis /descriptio 63
enkómion/laudatio 51
entimem 78, 85, 87, 89
ethopoía 59
ethos 60

G

gnóme/sententia 35
Gorgias 87
Govier 40, 109
govor 77
govorec 79, 93

H

Hawhee 17, 109
Heath 12, 16, 17, 110
Hermagoras 15
Hermogenes 16
Heziod 34
hipoteza 65, 73
hvalnica/graja 16, 51, 52, 57

I

implicitno 79, 82
implikatura 85
invektiva 51
izjava 90, 91, 93, 95
Izokrat 33, 34, 110

J

jezik 83

K

karakterizacija 16, 59, 61
kataskeuéc/confirmatio 39

Kennedy 12, 16, 17, 47, 73, 110
khreía 31
koinós tópos/locus communis 45
kontekst 100
kvalifikator 82, 84, 91
Kvintilijan 11, 17, 19, 78, 90

L

logika 77
logos 60

M

mýthos/fabula 25

N

Nikolaj Sofist 16
Nioba 61
nómou eispHORá/legis latio 71

O

officia oratoris 18, 45
Olbrechts-Tytéca 90
opis 16, 63

P

panegirik 51
partes orationis 27
pathos 60
Perelman 90
polifonija 77, 79, 85
pregovor 16, 35
premissa 78, 79, 85, 87, 89, 90
primerjava 16, 57, 58
pripoved 16, 27, 31
Priscijan 17
progymnásmata 11, 13, 15, 23
propozicija 86

Protagoras 87

Psevdo-Hermogenes 12, 17, 109

psógos/vituperatio 51

R

razprava o zakonu 16, 22, 71

retorična situacija 52

Retorika za Aleksandra 87

S

Senegačnik 18, 110

Seneka starejši 11, 18, 19

silogizem 89, 90, 92

skalarnost 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 92, 93, 94, 100

sofisti 87

stasis 16

suasoriae 19

sýncrisis/comparatio 57

T

Teofrast 79

teorija argumentacije v jeziku (TAJ) 85

Terencij 86

teza 65, 66

thésis 65

topična oblika/forma 94, 95, 96, 97, 98

topike 40, 87, 88, 100

topoi, gl. topos 78, 82, 86, 87, 89, 90, 92, 93

topos 45, 78, 79, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97

topos - gov. predvaja 16, 45, 46, 66

Toulmin 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 90, 91, 95

trditev 16, 65, 66

V

Van Eemeren 87

veznik, gl. indikator, konektor, povezovallec 99

W

Weston 40, 111

Williams 87

Z

Žagar 9, 12, 87, 110

zavrnitev/okrepitev 16, 22, 23, 39, 40

zgodba 16, 25, 31

Žmavc 52, 60, 66, 86, 87, 110, 111

philosophorum scholis virtutis praecurrere, qui desertam, ut dixi, partem meliorem praesertim, occupaverunt, et noscere; non ut nos illorum utamur illis alienis usos esse doceamus. vir talis, qualis vere sapiens appellatur, quibus modo perfectus (nam id mecum, quanquam sunt qui dissentiant, etiam scientia et omni facultate destituisse nemo adhuc fuerit; sed non minus ad summa tendendum est; quocumque veterum, quae si nondum quem reperitum putabant, praecurrerunt. Nam si fuisset aliquando

